

187
187

КАТОЛИЦКАТА ПРОПАГАНДА ВЪ БЪЛГАРИЯ

ПРЪЗЪ XVII ВЪКЪ

ИСТОРИЧЕСКО ИЗСЛЪДВАНЕ
СЪ ПРИЛОЖЕНИЯ

ОТЪ

Н. И. МИЛЕВЪ

СОФИЯ
ЦАРСКА ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА
1914

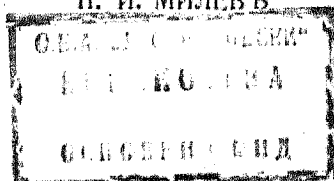
КАТОЛИЦКАТА ПРОПАГАНДА ВЪ БЪЛГАРИЯ

ПРЪЗЪ XVII ВЪКЪ

ИСТОРИЧЕСКО ИЗСЛЪДВАНЕ
СЪ ПРИЛОЖЕНИЯ

ОТЪ

Н. И. МИЛЕВЪ

ОЛЧЕВА КРИМАРИЦИА
Телефонъ № 137

СОФИЯ
НАРОДНА ПРОСВЕТА ПЕЧАТНИЦА
1914

ПРѢДГОВОРЪ.

Врѣмето, прѣзъ което България е била подъ турско владичество се означава обикновено, както въ книжнината тъй и въ науката, като врѣме на тъмно робство. Това схващане, завѣщано отъ възраждането и първитѣ години на освобождението ни, е погрѣшно въ основата си. Дѣйствително сѣдинитѣ на нашето племе въ продължение на петъ столѣтия сж били тежки; изгубилъ политическата си самостоятелностъ и духовната си свобода, нашиятъ народъ е прѣживѣлъ голѣми страдания; онеправданъ и притиснатъ къмъ земята робъ, той бѣ жертва на суровото високомѣрие и на безогледната жестокостъ на своитѣ владѣтели. Но тоя дълъгъ периодъ на мъчения не е никакъ тъменъ. Напротивъ, историята на българитѣ отъ падането на търновското царство до възраждането е много по-пълна и по-ясна отколкото историята на нашия независимъ политически животъ прѣзъ срѣднитѣ вѣкове. Ние знаемъ цѣлото устройство — обществено, политическо, военно, финансово — на държавата, която подчини и владѣ България; знаемъ положението създадено на подвластнитѣ народи, аграрнитѣ отношения, поминъка на господари и роби, и даже битови особености: носия, начинъ на живѣне, духовно състояние и пр. Даннитѣ сж многобройни и отъ различна стойностъ. Покрай официалнитѣ турски документи имаме съчинения на турски автори, релации на посланици, извѣстия на пътешественици, домашни хроники, нѣкои жития, приписки по стари книги и др.

Безъ съмнѣние покрай турскитѣ документи, които ни освѣтляватъ върху юридическото положение и икономическия животъ на българскитѣ земи подъ османска властъ, най-

голяма цѣна ще иматъ за насъ домашнитѣ извѣстия, които могатъ да ни запознаятъ непосредствено съ българската дѣйствителностъ отъ онова врѣме. Въ туй отношение извѣстията за дѣйността на католишката пропаганда въ България — сж източникъ отъ първостепенна важностъ. Писани на самото мѣсто отъ българи, които сж били получили своето образование на Западъ, владѣли сж нѣколко езика, имали сж нѣкакъвъ погледъ върху нѣщата и при това сж били привързани къмъ родната земя, макаръ религията да ги свързвала съ Римъ, — тѣзи документи съставятъ богатъ материалъ за историята на България отъ края на XVI до края на XVIII, а особено за XVII вѣкъ.

До сега бѣха извѣстни документитѣ изладени отъ българина францисканецъ отецъ Евсевий Ферменджинъ подъ заглавие *Acta Bulgariae Ecclesiastica*, Загребъ, 1887, въ сборника „*Monumenta Slavorum Meridionalium*“ на Югославянската Академия. Изданието на о. Ферменджинъ се ползува съ заслужена слава и нѣма сериозенъ авторъ, който да е писалъ за България прѣзъ послѣднитѣ вѣкове и да не го е използвалъ. Тукъ трѣбва да посочимъ на първо мѣсто статията на професоръ Милетичъ „Изъ историята на българската католишка пропаганда въ XVII вѣкъ“ въ *Български Прѣгледъ*, кн. X—XII, София, 1894 г.; студията „Заселването на католишкитѣ българи въ Седмиградско и Банатъ“ отъ сжщия въ Сбм. кн. XIV и друга една негова работа върху „Нашитѣ Павлияни“ въ Сбм. кн. XIX. Обаче като изключимъ тѣзи трудове никждѣ досега *Acta Bulgariae Ecclesiastica* не сж били прѣдметъ на грижливо изучване. Пъкъ и самиятъ професоръ Милетичъ е взелъ отъ тѣхъ онова, което е имало връзка съ разгледванитѣ отъ него въпроси и не е ималъ за цѣль да даде една пълна история на католишката пропаганда въ България, нейната организация, нейното развитие и нейното дѣло; както показва заглавието на цитуваната по-горѣ първа статия, тя е по-скоро една скица за дѣйността на пропагандата, отколкото едно систематично изложение. *Acta* на о. Ферменджинъ съдържатъ обаче много повече отъ онова, което досега е изнесено отъ тѣхъ; подложени на по-подробно

и всестранно изслѣждане тѣ възкрѣсватъ въ пълна свѣтлина една важна страна изъ живота на нашия народъ прѣди два вѣка.

Въ настоящия трудъ ние ще се опитае да извлечемъ отъ тия паметници всичко, което тѣ ни даватъ за дѣйността на католишката пропаганда въ България. Тоя трудъ обаче нѣмаше да се появи, ако обнародванитѣ документи за пропагандата прѣзъ XVII вѣкъ не бѣха съществено попълнени чрѣзъ други неизвѣстни досега извори. Като работѣхъ прѣзъ зимата 1911—1912 г. въ Държавния Архивъ въ Виена (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) имахъ щастието да открия една нова частъ актове на пропагандата попаднали тамъ по една странна сждба. То сж около сто и деветдесетъ писма и релации на католишкото духовенство въ България, които обхващатъ деветнадесетъ години (1650—1668). Както обнародванитѣ вече така и тѣ сж писани главно въ Чипровецъ, но има и отъ Никополъ, Скопие, Пловдивъ, Калжчли, София, Русе, Провадия, Давуджово, Цариградъ; има датувани и отъ Римъ, Анкона, Венеция, Виена, Дубровникъ и Варшава. Особено заслужватъ да се отбѣлжватъ три релации за състоянието на католишката църква въ България прѣзъ 1662—1667 г. Послѣдната, отъ 1667 г., е съставена отъ софийския архиепископъ Петъръ Богданъ; заедно съ релацията отъ 1650 г. (вж. Аста, LV, 68—106) тя е единъ отъ най-важнитѣ документи въ цѣлата архива на пропагандата; отъ цитати у Иречека (История на Българитѣ) и у Милетича се вижда, че това писмо е обнародвано у Фарлати (*Illyricum Sacrum*), обаче тѣй като съчинението на Фарлати не ми бѣ достъпно, не зная дали то е цѣло; чудно е освѣнъ това, че Ферменджинъ, който въ своя сборникъ дава документи събрани отъ разни архиви и книги е пропусналъ да даде и тази важна релация. Документитѣ съхранявани въ Виена съдържатъ сжщо нѣколко писма отъ именития Петъръ Парчевичъ, марцианополски архиепископъ и неуморимъ ратникъ за освобождението на България; въ тѣхъ се срѣщатъ и доста писма отъ буйния Филипъ Станиславовъ, епископската кариера на когото добива пълно и много интересно освѣтление. Отъ сжщия родъ сж и писмата на чипровчанина Фран-

ческо Соимировичъ, архиепископъ охридски и по-сетѣхъ управляющъ марцианополската и никополската епархии; наредъ съ тѣхъ идатъ писма на разни други скромни, но прѣдани работници като учителя Иванъ Лиловъ, който повече отъ тридесетъ и петъ години е сѣялъ просвѣта въ Чипровецъ, и пр. Добродушието и горещата прѣданостъ къмъ народа и църквата, които характеризиратъ софийския архиепископъ Петъръ Бодганъ, широкитѣ амбиции на Парчевича, призиванъ за важни политически мисни, неукротимата енергия на Филипа Станиславовъ, сдържаното достойнство на Соимировича, всичко това се чете въ тия писма и като си помисли човекъ, че въ една тѣй далечна епоха сж живѣли българи проникнати отъ западната култура, когато около тѣхъ е царувало мрачно невѣжество, не може да не изпитва чувство на благоговѣние. Проф. Шишмановъ, въ своитѣ „Стари пѣтувания прѣзъ България въ посока на римския пѣтъ отъ Бѣлградъ до Цариградъ“ (Сбм. IV) говори на едно мѣсто (стр. 329) за наслаждението, което е изпитвалъ при изучаването на старитѣ пѣтешественици и за възненението, съ което е слѣдилъ тѣхнитѣ екскурзии прѣзъ България, тѣхнитѣ сжждения за състоянието на страната и народа. Това наслаждение и това възненение сж още по-силни, когато надникнемъ надъ дѣлата на тия българи живѣли и работили прѣди 250 години и четемъ тѣхни писма, въ които тѣ говорятъ за трудоветѣ си, за страданията си, както и за страданията на народа въ продължение почти на сто години; като че ли далечното минало стои живо изправено прѣдъ насъ.

Важността на тия новооткрити документи е очевидна. Тя ще изникне още по-добрѣ когато тѣ излѣзатъ изцѣло на свѣтъ съ всичкитѣ коментарии, които тукъ си нѣматъ мѣстото; за сега е достатъчно да отбѣлѣжимъ, че тѣ сж оригинални и автентични и че не сж били използвани.

Възъ основа на всички тия данни, попълнени съ извѣстията у Theiner, Hirtuzaki и други, ние излагаме историята на католишката пропаганда въ България прѣзъ XVII вѣкъ отъ началото ѝ до разгрома, който послѣдва несполучливото възстание на чипровчани и тѣхнитѣ съсѣди прѣзъ 1688 г.

Зараждането и развитието на пронагандата, нейното устройство, средствата и цѣлитѣ ѝ, сръдята въ които се е развила, отношенията ѝ съ православното население и висшето гръцко духовенство, религиозната, просвѣтителната и културната ѝ дѣйност, — всички тия страни ще бждатъ засѣгнати и осветлени доколкото това е възможно при съществуващитѣ въ София помагала.

Въ заключение изпълнявамъ единъ особено приятенъ дългъ като изказвамъ тукъ моитѣ най-горещи благодарности на г. Hofrat Karolyi, директоръ на Държавния Архивъ въ Виена, който съ голѣма любезностъ остави на мое разположение документитѣ, отъ които се ползувахъ; на г. г. Д-ръ Goss и Д-ръ Szekfi, негови помощници, които съ готовност сж ме улеснявали въ моята работа и на всички, които съ своитѣ упитвания сж ми помогнали въ задачата ми.

София, юлий 1914.

Н. И. Милевъ.

УВОДЪ.

България въ края на XVI и началото на XVII вѣкъ.

България и римската църква. — Началото на католишката пропаганда. — Съвпадението ѝ съ католишката реакция и първитѣ признаци за упадъка на Турция. — Свидѣтелствата за упадъка. — България и събитията отъ 1592 — 1606 год.

Връзкитѣ между България и римската църква, както е извѣстно, сж твърдѣ стари; тѣ датуватъ отъ началото на християнството въ България и сж бивали прѣкъсвани и подновявани споредъ политическитѣ обстоятелства. Но въ срѣднитѣ вѣкове тѣ били само епизоди отъ нашата история и когато турцитѣ станали господари на българскитѣ земи, тия връзки били вече отдавна забравени. Единствениятѣ прѣдставители на католицизма въ България сж били дубровнишкитѣ търговци и саксонскитѣ колонисти наречени латини и с а с и. Дубровнишкитѣ търговци, „добри гости“ на българското царство, запазили привилегированото си положение и въ турската империя, благодарение на данъка, който се задължили да плащатъ на султана по договора отъ 1365 г.; саксонцитѣ сж били рудничаритѣ на Балканския полуостровъ и сж населявали рудничарски центрове като Чипровецъ въ сѣверозападна България, Кратово въ Македония, Камполунгъ въ Влашко и пр. и сж се ползували съ извѣстни права; както ще видимъ по-долѣ, при новитѣ господари на страната и тѣ съставляли частъ отъ привилегированата рая.

Обаче съ настѣпателното движение на турцитѣ и постоянното разширение на турската държава къмъ западъ, Балканскитѣ полуостровъ се откъсналъ отъ Европа. Неуспѣхитѣ на разнитѣ кръстоносни походи, проповѣдвани и прѣдприемани срѣщу опасния завоевателъ, отчуждили още

повече мѣстното християнско население отъ западъ, а скоро слѣдъ това, погълната отъ дългата си борба съ протестантизма, който заплашвалъ не само могъществото, но и съществуването ѝ, римската църква не е могла да мисли за страни, които прѣди вѣкове бѣ изгубила. Католицитѣ въ България били оставени сами на себе. Едва слѣдъ свършването на голѣмата борба Римъ потърсилъ и тѣхъ.

Първитѣ стѣпки на католичката пропаганда въ България съвпадатъ съ единъ важенъ исторически моментъ — католичката реакция изразена въ тридентския съборъ (1545 — 1563), а първитѣ ѝ сериозни успѣхи — съ другъ единъ голѣмъ исторически фактъ, — началото на турския упадѣкъ, ознаменуванъ съ ситваторокския миръ (1606). Чрѣзъ реформитѣ, които въведе въ римската църква, тридентскиятъ съборъ докара истинско възраждане на католицизма, което се прояви въ различни форми: създаване ордени и конгрегации, броятъ на които постоянно се увеличавалъ, и на мисии, които въ началото на XVII вѣкъ проникнаха не само въ европейския Изтокъ, но и въ вжтрѣшността на Азия, въ Индия и Китай. Това съвпадение е въ такава тѣсна причинна връзка, щото първиятъ папски визитаторъ е посѣтилъ България прѣзъ 1565 г.¹⁾, а булата, съ която Пий IV утвърдилъ рѣшенята на тридентския съборъ е отъ 26 януарий 1564 г.

Много по-важно е да се прослѣди възраждането и закрѣпването на католицизма въ България въ връзка съ първитѣ признаци за упадѣка на турската империя. При Сюлеймана Законодателя Турция достигна до върха на своето могъщество и се наложи на свѣта. Наистина съставителитѣ на разни проекти за изгонването на варваритѣ въ Азия не се отчайвали²⁾, но безсилието на християнска Европа бѣ очевидно. Подиръ смъртта на тоя великъ владѣтель неговиятъ могъщъ духъ продължавалъ да царува надъ империята още десетина години чрѣзъ мѣдрата рѣка на великия везиръ Мохамедъ Соколовичъ³⁾ и държавната машина се движела съ придобитата скоростъ; обаче, когато ненавистта на буйния

¹⁾ вж. Acta, I.

²⁾ вж. T. G. Djavara, Cent projets de partage de la Turquie, 67 сл. В. В. Макушевъ, Восточный вопросъ въ XVI и XVII вѣкахъ (Славянскій Сборникъ, III, 2 сл.).

³⁾ Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, III, 617.

султанъ Мурадъ III изпратила въ гроба тоя голѣмъ държавникъ (1579), празнината останала незапълнена¹⁾). Признациѣ на упадѣка взели да се умножаватъ и да ставатъ все по-осезателни. Тѣ се проявили най-конкретно въ дългата и несполучлива война съ императора, Седмиградско, Влашко и Молдова (1593—1606), която се свършва съ сиваторокския миръ въ 1606 година.

Съвършеннитѣ свидѣтельства за тоя упадѣкъ изобилствуватъ и поразяватъ съ своята вѣрность. Бошнякътъ Молла Хасанъ, който е слѣдилъ събитията отъ 1572 г. насамъ, писалъ прѣзъ 1596, по врѣме на похода на султанъ Мохамедъ III въ Маджарско, единъ мемоаръ върху управлението озаглавенъ *Усуль-и-Хюкмъ* („Начинъ да се управлява“)²⁾). Въ тоя мемоаръ босненскитъ писателъ констатира „усложнения и бъркотни“, които противопоставя на прѣдишния редъ и показва, че упадѣкътъ на Турция се дължи на султанския произволъ, на фаворитизма, на ослабването на държавнитѣ органи: — несигурность, произволно облагане съ данъци, липса на правосудие, отсъствие на военна дисциплина, поради което войницитѣ бѣгали отъ сраженията. Общата поквара разстроила всичко; въоръжението на християнитѣ било вече по-добро отъ турското, което било занемарено³⁾). Така обяснява Молла Хасанъ неуспѣхитѣ на турцитѣ въ тая тежка война: „Причината за побѣдата на невѣрнитѣ и за поражението на нашата войска, пише той, е развалата и бунтовничеството между нашитѣ войници. Щомъ една войска захване да се бунтува, почва и нейното поражение“⁴⁾). Послѣдствията отъ това разпадане на дисциплината се чувствували не само на бойното поле; насилията се ширили, войницитѣ обикаляли селата, грабили, обезчестявали и измѣчвали населението⁵⁾). Съчинението на Молла Хасанъ има особена цѣна, защото е първия викъ срѣщу растещия упадѣкъ, за който прѣзъ XVII вѣкъ, когато злото взело застрашителни размѣри, много турски писатели надаватъ тревога.

¹⁾ *N. Jorga, Geschichte des osmanischen Reiches, III, 318*: „Не е много казано, ако кажемъ, че великиятъ министръ не биде въобще замѣстенъ. Везирството остана, но истински везиръ не е имало...“

²⁾ вж. нѣмския прѣводъ въ *Archiv für Slavische Philologie, B. 32, 1910. Стр. 141 сл.*

³⁾ *Ibid., 151—154.*

⁴⁾ *Ibid., 154.*

⁵⁾ *Ibid., 156.*

Подъ свѣтлината на тѣзи свидѣтельства на очевидецъ, важността на даннитѣ съобщени прѣзъ 1595 г. отъ дубровчанина Павелъ Джоржичъ на седмиградския князь Сигизмундъ Батори, става очевидна⁹⁾. Тоя дѣятеленъ християнски агентъ, като иска да убѣди възстаналния князь да нахлуе въ България прѣзъ Галацъ и да напрѣдне до Одринъ, описва страната и населението и привежда факти, които показватъ „колко малка стойностъ иматъ сега турцитѣ“¹⁰⁾. И той дава една поразителна картина за бързия упадѣкъ на Турция. Джорджичъ дошълъ за пръвъ пѣтъ въ България прѣзъ 1580 г. и прѣстоялъ четири години; прѣзъ това врѣме пропитувалъ и изучилъ страната и намѣрилъ християнското население въ щастливо (*felicissimo*) положение; навредъ владѣло благосъстояние, свобода, правосудие, толерантностъ. Когато прѣзъ 1590 год. дошълъ за втори пѣтъ въ България, той заварилъ рѣзка промѣна. Страната пѣшкала подъ голѣма мизерия, данѣцитѣ били тежки и насилията на йеничеритѣ безбройни. Йеничеритѣ изпълвали всички села; въ Провадия, дѣто въ началото били само четирима, сега числото имъ се покачило на осемдесетъ. Тѣ угнетявали християнитѣ като имъ взимали лихва сто на сто за три мѣсеца, независимо отъ ангаритѣ, на които ги подлагали; вънъ отъ това, станали вече повече земледѣлци отколкото войници, тѣ отнемали най-хубавата земя и по тоя начинъ увеличавали неволята на българскитѣ селяни¹¹⁾. Не стигало това, но откато почнала войната въ Маджарско спахитѣ и йеничеритѣ, като отивали на бой, заграбвали имотитѣ на християнитѣ и изнасявали дѣцата прѣдъ очитѣ на родителитѣ имъ. Осѣвнъ това, добави Джорджичъ, турцитѣ сж изгубили вече старата си храбростъ и дисциплина и всички изобщо сж алчни за пари, спахитѣ повече отъ другитѣ¹²⁾. А когато разбититѣ пѣлчища турци, татари и други се връщали отсамъ Дунава, тѣ се прѣдавали на страшни изстѣпления. Мѣстнитѣ лѣтописци отбѣлѣзватъ „люта и прискрѣбна врѣмена“, а единъ незнаенъ свидѣтель пише подъ годината 1598 : „... и не бѣ мѣста идѣже мрѣтвы не лежаше, брѣди, долине, врѣта, поли, все бѣаху изпълнена тогда мрѣтвыхъ тѣлесъ...“¹³⁾.

⁹⁾ *Makouschew*, *Monuments historiques des Slaves méridionaux* и пр. въ *Гласник* 14 (1882), стр. 241—252. Ср. *Hurmuzaki*, XII, № CCCXXXIII, 289 сл.

¹⁰⁾ *Ibid.*, 245.

¹¹⁾ *Ibid.*, 250.

¹²⁾ *Ibid.*, 251.

¹³⁾ *Л. Стојановић*, *Стари српски записи и натписи*, кн. I, 257 [894].

На това място Павелъ Джорджичъ повтаря почти думитѣ на Молла Хасанъ и това поразително сходство на два съвременни, но същевременно независими извори, показва най-добрѣ колко дълбоко се почувствувала настъпилата промѣна и колко положението въ Турция се е било влошило. Другъ единъ важенъ фактъ, който Джорджичъ отбѣлѣзва е численото надмощие на християнското население надъ турското¹⁴⁾.

Отъ също такава важностъ е и свидѣтелството на охридския патриархъ Атанасий отъ малко по-късно врѣме (1615 г.). Патриархъ Атанасий, тръгналъ по Италия и западна Европа по просия, а същевременно и по политическа агитация за освобождението на християнскитѣ народи отъ турското иго, рисува сжщата картина. Обходилъ цѣла европейска Турция и видѣлъ положението съ очитѣ си, той отбѣлѣзва въ единъ Краткъ очеркъ за изгонването на турчина отъ всичко, което владѣе въ Европа сжщитѣ факти: надмощие на християнското население надъ турцитѣ, анархия въ управлението, поквара въ правосъдието, навсѣкждѣ жестокости и грабежи, подкупи, сдружавания на управници съ разбойници и разнебитеностъ на войската поради походите въ Маджарско и възстанията въ Мала-Азия, които унищожавали всичко, което имало нѣкаква цѣна¹⁵⁾.

Онова, което очевидцитѣ констатирайтъ, виждатъ го и външнитѣ наблюдатели. Италиянецътъ Луцио, авторъ на единъ планъ за разрушението на турското могъщество (1600), който поразява съ ширината на своитѣ възгледи, вижда близкия край на Турция, защото „всѣка държава, господарство и царство придобито съ сила, измама или прѣдателство, не е вѣчно въ лицето на измамника и неговитѣ потомци, а загива скоро или чрѣзъ друга измама, или чрѣзъ открита сила“¹⁶⁾. Луцио описва сжщо алчността на султана и неговитѣ сановници, продажбата на държавнитѣ длѣжности, разпуснатостта и особено разнищването на военната дисциплина, отъ която останалъ само единъ споменъ: „Днесъ, пише той, виното, банитѣ, женитѣ, сънътъ, богатствата, наслажденията и удо-

¹⁴⁾ Makouschew, 244.

¹⁵⁾ Ibid., 297—304. За патриархъ Атанасий вж. Макушевъ, Слав. сборникъ II, 15 сл., 20. Единъ охридски патриархъ Атанасий се явява въ Италия прѣзъ 15-8 г. (вж. *Hurmuzaki*, XII, № DCXXIX, 420 бѣл. 1 и 424, бѣл.); по възможно е той да е билъ обикновенъ монахъ, както мисли Йорга, ц. с. III, 280.

¹⁶⁾ Ibid., 298.

¹⁷⁾ *Djuvara*, ц. с., 145—158.

волствията сж ги (турцитѣ) накарали да напуснатъ суровостта на стария начинъ на живѣене, да отбѣгватъ военнитѣ походи и да мразятъ войната¹⁸⁾.

Всички тия пороци на турската държавна и военна организация блѣснали въ продължителнитѣ войни, които въ края на XVI вѣкъ окървавиха Маджарско, Хърватско, Влашко и дунавска България. Резултатитѣ отъ тоя упадѣкъ бидоха санкционирани отъ историята чрѣзъ ситваторокския миръ, „първиятъ европейски международноправенъ граниченъ камѣкъ, който за пръвъ пѣтъ ясно казва на турската мощъ грозяща Европа съ завоевание и господство: „до тука, по-нататѣкъ — не!“¹⁹⁾.

Тия важни исторически събития засѣгнали доста силно както българскитѣ земи, тъй и духа на българското население, прѣдъ което се мѣрнала възможността да бже освободено отъ турското иго. Въ перипетинитѣ на борбата редовни и нередовни християнски войски много пѣти сж минавали Дунава. Силистра, Никополъ, Видинъ, Плтѣвень, Вратца, Чипровецъ и София сж били едни плячкосани и опожарени, други само плячкосани, а прѣзъ 1595 г. една шепа стрѣлци молдовани, българи и власи прѣдприели единъ смѣлъ набѣгъ чакъ до Одринъ и се върнали благополучно въ Влашко. Български архиепери и първенци сж водили прѣписки и дѣятелни прѣговори съ влашкия войвода, седмиргадския князь и даже съ императора въ Прага и сж сключвали съглашения за възстания и съдѣйствие. Българи сж се отличили като войводи въ борбата, и най-послѣ старата българска столица вдигнала знамето на бунта²⁰⁾. Обаче турската сила не могла да бже сломена съ първия ударъ и подвластнитѣ християнски народи трѣбвало да прѣклонятъ глава и да живѣятъ единъ животъ, който се е влошавалъ все повече, успоредно съ упадѣка на държавата, която ги владѣла. Тѣ останали да работятъ, да страдатъ и да се надѣятъ.

¹⁸⁾ Ibid. 149. ¹⁹⁾ Hammer, IV, 395.

²⁰⁾ За всички тия въпроси, които ще бждатъ разгледани по-долу въ отдѣлна глава, въ свѣзка съ политическата дѣйностъ на пропагандата, вж. *Hurmuzaki*, III стр. 222—272 (203), 278—280 (212), 318 (246), 394—396 (319), и XII, 28, (62), 35 сл. (85), 39 (88), 124 (69), 204—208 (315), 209 сл. (318), 276 сл. (404), 258 (373) и пр. Сжщо *Theiner*, II, 111.

Начало на пропагандата.

Българските католици въ края на XVI вѣкъ. — Първите свещеници отъ Западъ въ България. — Опититѣ на цариградскитѣ францисканци. — За павликянитѣ. — Пробуждането на чипровскитѣ католици. — Петъръ Солунитѣ въ България. — Кратъкъ погледъ върху историята на пропагандата въ България прѣзъ 17. вѣкъ.

Тѣкмо въ това врѣме се явяватъ въ България първитѣ католишки свещеници. И първитѣ имъ стѣжки сѣз лутания.

Най-старото извѣстие за дѣйността на католишкото духовенство въ България подиръ тридентския съборъ, както вече споменахме, е отъ 1565 г. Дългото прѣкъсване на връзкитѣ между мѣстнитѣ католици и Римъ злѣ се отразило върху религиозното съзнание на първитѣ. Отъ четиритѣ католишки селища въ сѣверозападна България, Чипровецъ, Копиловецъ, Класура и Желѣзна, само въ първото и послѣдното имало по една църква, дѣто двама свещеници служили единъ, най-много два нѣкти въ мѣсеца, а миросването прѣди смъртъта не било познато¹⁾. Естествено, изоставени сами на себе си, българскитѣ католици, потомци на старитѣ саксонци, не могли да угадаятъ чистотата на своето изповѣдане и когато прѣзъ 1565 г. антиварескиятъ архиепископъ Амвросий дошълъ въ България, въ качеството си на папски визитаторъ, той намѣрилъ въ Чипровецъ свещеника жененъ, а паството му съвсѣмъ не смутено отъ тоя фактъ, тъй като приемало отъ него тайнствата на вѣрата безъ никакво колебание²⁾; при това, възползувани отъ отсъствието на всѣка църковна власть, мнозина мѣстни жители си присвоявали църковни и мѣнастирски имоти, лишавайки по тоя начинъ църквата отъ малкото сръдства, съ които разполагала³⁾.

¹⁾ Acta, 40.

²⁾ Acta, 1.

³⁾ Ibid. 25, 26, 33.

Не по-чистъ е билъ католицизмътъ и по другитѣ мѣста. Въ Одринъ, поради липса на свой свещеникъ, католицитѣ си служили съ арменски попъ⁴⁾, а въ Влашко тая служба извършвали лутерански пастори⁵⁾. Но, както се вижда, възобновителната работа на духовенството отъ антиварската архиепископия била подхваната съ усърдие, защото вече прѣзъ 1578 г. въ Чипровецъ имало двама свещеници, които служили на латински, а и владци обикаляли тия страни⁶⁾.

Едновременно съ това проникване отъ западъ, забѣлзва се стремежъ и отъ страна на францисканцитѣ въ Цариградъ да се освѣтляватъ върху положението на католицитѣ въ България и Влашко⁷⁾. Но въ свѣдѣнията, които вилниятъ царигражданинъ Бенедиктъ де Галиано далъ на нонскиятъ епископъ (въ Далмация) Петъръ Чедулини, апостолски визитаторъ и главенъ папски пратеникъ (*delegatus*), става дума повече за католицитѣ около Цариградъ; що се отнася до България, релацията едва знае нѣщо за една католичка църква въ Одринъ и за дубровнишката колония въ Варна. Това невѣдение, макаръ да се сподѣля отъ единъ славянски духовникъ, който е изгълнявалъ разни политически мисии и който знае, че „тринадесетъ държави или обширни земи говорятъ славянски⁸⁾“, е лесно обяснимо. България на сѣверъ отъ Стара Планина е била свързана въ търговско отношение съ западъ чрѣзъ дубровчанитѣ; само южна България е била въ по-голяма зависимостъ отъ Цариградъ⁹⁾. При тия условия и при недостъпността на турската територия за чужденцитѣ, католическитѣ миснонери въ Цариградъ не са имали възможностъ да се освѣдомяватъ за вътрѣшността на страната.

При тая смѣтна прѣдстава за дѣйствителността въ България, папскиятъ делегатъ въ Цариградъ изпратилъ въ началото на 1581 г. монаха Иеронимъ Арсенго въ Силистра и Провадия, „дѣто, чувамъ, имало само единъ братъ“, като го снабдилъ съ нужнитѣ инструкции. Тия инструкции показватъ най-добрѣ, какво неясно понятие за България и нейното на-

⁴⁾ Ibid. 12.

⁵⁾ Ibid. 10 сл.

⁶⁾ Ibid. 393.

⁷⁾ Ibid. 1 сл, 5 сл, 7 сл. 13 сл.

⁸⁾ Theiner, II, 83 сл.

⁹⁾ Иречекъ, Княжество България, I, 258.

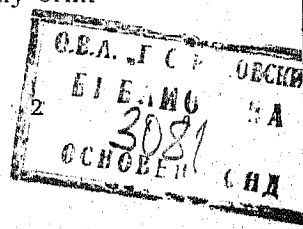
селение е ималъ прѣдставителя на папата въ Цариградъ. На проповѣдника се прѣпоръчва, прѣди да мине въ Влашко, да узнае колко християни има въ България и специално колко католици, какъ въ езикъ говорятъ, какъвъ имъ е поминъка, на чия прѣка и непосредствена власть сж подчинени какви заблуждения иматъ и пр.¹¹⁾. Заедно съ мисията да освѣтли началството си отецъ Иеронимъ получилъ наставления да се постараетъ да спечели за католицизма павликянитѣ, българи, вѣрни и покорни на папския прѣстолъ, но „изкусени отъ дявола“ и лишени отъ хора, които да ги просвѣтятъ. Нонскиятъ епископъ снабдилъ мисионера съ двѣ писма за павликянитѣ, на „босненски“ езикъ, едното съ латиница, другото съ кирилица, въ които канилъ павликянитѣ да изпратятъ часъ по-скоро при него въ Цариградъ нѣколко мъже, които той да поучи въ „правия законъ на светата вѣра“¹²⁾. На мисионера било още прѣпоръчано да се възползува отъ първия удобенъ случай и като вземе съ себе си нѣкои отъ тамошнитѣ дубровнишки търговци, да отиде между павликянитѣ и да се помъжи да ги извади отъ заблуждение¹³⁾. Отецъ Иеронимъ отишълъ дѣйствително въ Силистра и събралъ каквито свѣдения могълъ отъ двама дубровнишки търговци въ тоя градъ, Лукаричъ и Мариничъ, които сжщо отбѣлѣзватъ наклонността на павликянитѣ къмъ Римъ („questi Paulianisti fan professione di dependere dal Papa di Roma“)¹⁴⁾. Но сжщиятъ мисионеръ долага, че отъ тия еретици не може нищо да се очаква, тъй като „тѣ сж твърдоглави, не почитатъ кръста и никой не може да приказва съ тѣхъ, нито пъкъ могатъ да видятъ християнинъ“¹⁵⁾. Лично обаче той не е ходилъ между тѣхъ и въ запазенитѣ документи нѣма извѣстия дали писмата, които той е носилъ за павликянитѣ сж стигнали до назначението си.

Мисията на отецъ Арсенго съставя първия опитъ за католишка пропаганда между павликянитѣ въ България. Тя се свършила безъ никакъвъ резултатъ; това апостолство чрѣзъ писма, започнато тъй несигурно и дори плахо, изхождаще изъ такъвъ далеченъ центъръ, е било осъдено на несполука отъ самото начало. Тласкътъ за покръстването на павликянитѣ и за съживяването на католицизма въ старитѣ му огни-

¹¹⁾ Acta, 6.
¹²⁾ Acta, 9.

¹³⁾ Ibid., 5.
¹⁴⁾ Ibid., 7.

¹⁵⁾ Ibid., 11.

ща въ България се даде отъ друго мѣсто и успѣхътъ се постигна по други пѣтища и съ други срѣдства.

Подиръ отбѣлѣзанитѣ първи и безуспѣшни опити настѣпва единъ продължителенъ периодъ, за който нѣмаме прѣки извѣстия. Безъ съмнѣние, голѣмитѣ борби на християнския Западъ съ турцитѣ по маджарскитѣ равнини не сж благоприятствували на религиозната акция на католицизма въ България; но възстановенитѣ веднажъ връзки не сж били прѣкъснати и антиварскитѣ архиепископи, въ качеството си на папски визитатори, сж простирали своитѣ грижи върху далечнитѣ братя подъ турската властъ¹⁶⁾.

Самата борба съ турцитѣ и честото появяване на християнски войски отсамъ Дунава, а особено възнѣшествието на енергичния папа Климентъ VIII (1592—1605), който се бѣ заелъ съ жаръ да повдигне цѣлия християнски свѣтъ отъ Испанія до Русия¹⁷⁾ противъ невѣрниците, спомагали за пробуждането на затѣплѣлото религиозно чувство у нашитѣ католици отъ Чипровецъ и околността. Това се вижда най-добрѣ отъ старанията на чипровчани да повдигнатъ църквата си, упадѣка на която тѣ сега виждали сами. Но не е само това. Подтикнати отъ тоя стремежъ къмъ възраждане и тѣсно единение съ западнитѣ си единовѣрци, българскитѣ католици изпратили въ 1595 г. една депутация въ Босна, отдѣто довели въ Чипровецъ нѣколко францискански духовници начело съ бошняка Петъръ Соланинъ или Солинатъ, нареченъ тѣй по името на града Соли (Тузла), отдѣто билъ родомъ¹⁸⁾. Солинатъ билъ приетъ отъ набожнитѣ български католици като „ангелъ пратенъ отъ небето“¹⁹⁾. Обръщането на чипровчани именно къмъ босненското католичко духовенство и идването на Петъръ Солинатъ съ другаритѣ му въ България се обяснява напълно съ обстоятелството, че въ религиозно отношение България и Босна сж образували една единица, провинция Босна, и сж се намирали подъ юрисдикцията на единъ и сжщъ архиепископъ²⁰⁾. Така щото мнѣнието, какво „тайнитѣ сношения на нашитѣ богомили съ босненскитѣ

¹⁶⁾ вж. Acta, 31, 42, 43.

¹⁷⁾ Theiner, II, 80 сл., 90 и np.; Hurmuzaki, VIII, 287; XII, passim.

¹⁸⁾ Acta, 43; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, *Bulgaria*, I, fol. 371, 395; II, fol. 259—280.

¹⁹⁾ Staatsarch., *Bulgaria*, II, f. 280.

²⁰⁾ Ibid. I, f. 255 сл.; II, f. 395.

търбва да сж станали причина, щото първитѣ католишки свещеници срѣдъ нашитѣ павликяни да дойдатъ направо отъ Босна²¹⁾, не може да се поддържа. Първитѣ католишки свещеници въ България дошли между католици, поканени отъ тѣхъ, и отъ тая база тѣ прѣдприели своята мисионерска дѣйностъ между павликянитѣ.

Съ идването на Петъръ Солинатъ захваща новъ периодъ въ историята на католицизма въ България и се поставя истинско начало на вѣрската пропаганда.

Петъръ Солинатъ е дѣйствувалъ отначало като простъ мисионеръ, но постигналъ много добри резултати. За награда на трудоветѣ му и по молба на българскитѣ католици, Солинатъ билъ назначенъ прѣзъ 1601 година софийски (сардикийски) епископъ. Той съградилъ църкви, подготвилъ си духовенство и когато прѣзъ 1623 година умрѣлъ, софийското епископско седалище било заето отъ българинъ, чипровчанина Илия Мариновъ (1623—1641). Мариновъ продължилъ съ голѣма любовъ дѣлото на своя прѣдшественикъ и се вдъхновявалъ отъ неговия примѣръ. И той се грижилъ за църквитѣ, за павликянитѣ, за възпитанието на дѣца въ мѣстнитѣ училища и въ Италия. Прѣзъ неговото епископство биде учрѣдена отъ папа Урбанъ VIII (1622) конгрегацията за разпространението на вѣрата (*congregatio de propaganda fide*), която постави на още по-здрави основи дѣлото на римската църква въ некатолишкитѣ страни. Специално въ България пропагандата била вече доста закрѣпнала и развита и ние виждаме, че прѣзъ 1624 г. България се откъсва отъ юрисдикцията на босненската църква и се въздига въ отдѣлна единица — *Custodia Bulgaria*, като получава сжщеврѣменно и духовното управление на Влашко и частъ отъ южна Унгария.

Между това, изнемошѣлъ и боленъ, Илия Мариновъ взелъ прѣзъ 1637 г. за свой помощникъ съгражданина си Петъръ Богданъ Бакшичъ, тогава български кустодъ. Петъръ Богданъ получилъ титлата епископъ галиполски, съ право да наслѣди софийския, което и станало прѣзъ 1641. Двѣ години по-късно, въ 1643 г., софийската епархия била въздигната въ архиепископия и Петъръ Богданъ билъ надаренъ съ титлата архиепископъ софийски. Прѣзъ сжщата тая година

²¹⁾ Милетичъ, „Нашитѣ павликяни“, Сбм. XIX, 11.

се извършила друга важна реформа въ българската католическа църква. Павликианитѣ били вече покръстени въ по-големата си частъ; дубровнишкитѣ колонии въ източна България били много прѣснати и много отдалечени отъ седалището на софийския архиепископъ; освѣнъ това положението се влошавало, пжтищата ставали все по-несигурни и пжтуванията по-трудни. Поради всички тия причини, конгрегацията отцѣпила сѣвероизточна България и създала втора епархия — марцианополската, която обхващала цѣла дунавска България отъ Искѣра до Черно море и Стара Планина. Марцианополскитѣ архиепископъ получилъ освѣнъ това управлението на Молдова, съ седалище въ Бакѣу (Bacovia). Първия марцианополски архиепископъ билъ бошнякѣтъ Марко Бандуловичъ (1643—1656), родомъ отъ Скопие, който застъ поста си въ Молдова, но нито единъ пжтъ не прѣминалъ Дунава да посѣти паството си въ България, понеже пжтуването било свързано съ неслоди и опасности. Това положение било твърдѣ вредно. Павликианитѣ негодували, задѣто владикатимъ ги занемарвалъ и протестирали. Най-послѣ Бандуловичъ самъ писалъ на своитѣ пасоми, като ги поканилъ да искатъ другъ духовенъ глава, защото нему било невъзможно да ги посѣщава. Така възникнала никополската епархия, която въ 1648 г. била дадена на Филипъ Станиславовъ, тогава мисионеръ.

Петъръ Богданъ управлявалъ софийската епархия (която обхващала и Пловдивско) до 1674 г., когато умрѣлъ на седемдесетъ и една годишна възраст. Неговъ наследникъ билъ Власъ Койчевичъ (Viagio Koicevich), сжшо чипровчанинъ; но той скоро изчезва и въ 1676 г. софийски архиепископъ билъ Стефанъ Кнежевичъ, който въ италианскитѣ документи се обръща на Stefano Conti, както Петъръ Богданъ е билъ Pietro Deodato. Кнежевичъ прѣживѣлъ катастрофата на родното си мѣсто Чипровецъ и умрѣлъ въ Седмисрадско на 28 октомври 1691 год.

Марцианополската архиепископия не била тъй настигана както софийската; подиръ смъртта на Бандуловича въ 1656 г. конгрегацията ржкоположила за архиепископъ Петра Парчевича, бившъ секретаръ на Бандуловича. Но Парчевичъ билъ твърдѣ блѣстяща личностъ за да се задоволи съ такова скромно положение, макаръ и съ висока титла. На връщане

отъ Римъ той миналъ прѣзъ Виена, на пѣть за Молдова. Въ Виена обаче той билъ поканенъ отъ императора да отиде съ политическа мисия при казацитѣ, на което той се съгласилъ, „за полза на цѣлото християнство“. Но конгрегацията не била довольна отъ неговата постѣпка, или пѣкъ искала да даде примѣръ за църковна дисциплина и прѣзъ 1662 г. низвергнала Парчевича отъ прѣстола му. Слѣдъ нови и дълги обяснения най-послѣ въ 1668 г. той билъ възстановенъ въ епархията си и отъ Виена заминалъ за Бакъу. Но, повече политикъ, отколкото духовникъ, той не могълъ да се ограничи даже и въ старинитѣ си съ чисто църковна работа. Въ послѣдната година на своя животъ, той прѣдприелъ още единъ послѣденъ опитъ да подбуди християнския Западъ къмъ освобождението на християнитѣ отъ турско робство. Той умрѣлъ въ Римъ, на 26 юли 1674, слѣдъ като изпълнилъ своята мисия при венецианския дожъ.

Прѣзъ същата 1674 г. умрѣлъ и никополскиятъ епископъ Филипъ Станиславовъ, авторътъ на Абагаръ. Филипъ Станиславовъ билъ родомъ отъ павликянското село Орѣше, Свищовско. Той е една отъ най-интереснитѣ фигури на своето врѣме. Произведенъ епископъ прѣзъ 1648 г. той не напусналъ своя буенъ темпераментъ: сновѣлъ изъ цѣла сѣвероизточна България, минавалъ въ прѣдѣлитѣ на марцианополската епархия, въобще не се показвалъ тъй строгъ римокатоликъ, както би желали другитѣ. Неприятелитѣ му се възползували отъ това и го наклеветили прѣдъ конгрегацията, че излагалъ църквата като не пазилъ достойнството на своя санъ, а билъ едноврѣменно „епископъ и търговецъ“. Вслѣдствие на тия доноси, и той билъ низверженъ прѣзъ 1662 г. и дълги години се мжилъ да се реабилитира. Въ Акта на пропагандата нѣма извѣстие дали е билъ възстановенъ по-сетнѣ на длъжностъ; има само единъ намекъ отъ самия Станиславовъ, който прѣзъ 1666 г. отишълъ въ Цариградъ съ императорското посолство за да поднови привилегиитѣ си да живѣе спокойно въ своята епархия; по-точно свидѣтелство намираме у Матей Гундуличъ, макаръ послѣдния да грѣши, като пише, че Ф. Станиславовъ покрѣстилъ павликянитѣ слѣдъ повторното заемане на никополската епархия. И Станиславовъ умрѣлъ въ 1674 г. Никополски епископъ станалъ слѣдъ него другъ българинъ, Антонъ Стефановъ, който билъ ржко-

положенъ на 26 августъ 1676 въ чипровската църква отъ архиепископа Кнежевича.

Заедно съ дунавска България и Тракия, отъ пропагандата била засѣгната и Македония, дѣто били създадени двѣ епархии, скопска и охридска.

Въпросътъ съ скопската епархия е единъ отъ най-интереснитѣ и ще бѣде разгледанъ подробно на надлежното мѣсто. Скопие спадаль подъ юрисдикцията на печеката сръбска православна патриаршия; вслѣдствие на това и римската църква го причислила къмъ сръбскитѣ епархии; освѣнъ туй, като бивша столица на душановото царство, неговата областъ се считала отъ нѣкои автори като частъ отъ сръбскитѣ земи, и маджарскитѣ крале, които смѣтали себе си за наслѣдници на сръбскитѣ деспоти, претендирали да назначаватъ тѣ епископитѣ въ сръбскитѣ епархии. У Theiner (II, 107 и II, 129) намираме двѣ писма, едното отъ 1609 г. и другото отъ 1645 г., съ които императоръ Фердинандъ, въ качеството си на маджарски кралъ, моли папата да утвърди назначенитѣ отъ него духовници за скопски епископи. Тия претенции създавали постоянни спорове между курията и Виена, поддържани отъ босненското католишко духовенство, което било недоволено отъ намѣсата на императора въ вътрѣшнитѣ му работи²⁰⁾. По вече къмъ 1650 г. Инокентий X (1644—1655) въздигналъ Скопие въ архиепископия и скопскитѣ владци се назначавали направо отъ папата. Въ 1655 г. намираме като скопски архиепископъ Андрей Богданъ, а въ 1685 такъвъ е Петъръ Богданъ, неговъ племеникъ.

Въ скопската епархия собствено български покрайнини сж били Скопие и Кратово, дѣто имало по малко католици; главнитѣ ѝ сръдища сж били оттатъкъ Качаникъ и Черногорията, въ Янѣво, Ново-Бърдо, Прокуплье. Катедралната църква била не въ Скопие, а въ Янѣво, както софийската катедрала не се намирала въ София, а въ Чипровецъ.

Първиятъ охридски католишки епископъ, хърватинътъ Рафаиль, билъ назначенъ въ 1650 или 1651 г., но той не достигналъ въ сѣдалището си; смъртъта го заварила въ Зара. Неговъ наслѣдникъ билъ Андрей Богданъ (1651), който въ 1655 г. прѣминалъ въ Скопие, безъ да е билъ стжпилъ даже

²⁰⁾ Тоя въпросъ изпълня почти всички документи за *Bosna* (1663 u. s. d.) съхранявани въ виенския Staatsarchiv, покрай ония за България, особено fol. 31—32, 61—66, 116, 120, 207—218, 239—240.

въ Охридъ, като казвалъ, че го било страхъ да отиде, да го не убиятъ българитѣ. На негово мѣсто въ Охридъ билъ назначенъ чипровчанинътъ Франческо Соимировичъ, който отъ 1651 год. заемалъ призренската епархия. Прѣзъ 1656 година Соимировичъ отишълъ въ Охридъ, но не можалъ да стои, защото тамъ нѣмало ни единъ католикъ. Той се прибралъ въ родното си мѣсто като запазилъ титлата си и съ низвержението на Станиславова и Парчевича билъ натоваренъ съ управлението на марцианополската и никополската епархии. Управлението на охридската епархия било повѣрено на скопския архиепископъ. Но въ 1675 г. и той живѣлъ въ Чипровецъ.

Това е било въ главни чѣрти положението на католишката църква въ България, когато се почнала голѣмата борба между Турция и Австрия. Въ края на XVII вѣкъ нашитѣ католици, които образували най-будната частъ на населението, насърдени отъ успѣхитѣ на императорскитѣ войски, помислили, че деньтъ на тѣхното освобождение бѣ настѣпилъ и се хвърлили въ борбата. Но тая смѣлость биде жестоко наказана. Възстанието било потушено въ кърви и Чипровецъ, центъръ на религиозната и на политическата пропаганда, билъ изравненъ съ земята. Жителитѣ, които успѣли, прѣминали Дунава и слѣдъ дълги скитания се настанили въ Маджарско; които не сполучили да намѣрятъ спасение въ бѣгство, били избити или отвлечени въ робство. Съ това дѣлото на propaganda fide въ България се разстроило.

Но пожарътъ пощадилъ павликянитѣ, които останали мирни и на тѣхъ именно се опрѣли католишкитѣ мисионери, когато, веднажъ минала бурята, се върнали при българското си паство. И за напрѣдъ центрътъ на тѣхната дѣйностъ е не Чипровецъ, дѣто не останалъ нито единъ католикъ, а Пловдивъ, въ чиято околия се бѣ поселила по-голѣмата частъ отъ покатоличенитѣ павликяни.

Да прослѣдимъ срѣдата, въ която францисканското духовенство е имало да дѣйствува прѣзъ XVII вѣкъ, срѣдствата, съ които е разполагало и успѣхитѣ, които е постигнало въ продължение на едно столѣтие — ще бжде задачата на слѣдващитѣ глави.

II.

Пропагандата и населението въ България.

Разнитъ въроизповѣдни елементи — Чипровецъ, неговитъ привилегии и неговото население. — Дубровнишкитъ колонии и тѣхното значение. — Павликянитъ, тѣхното положение, тѣхнитъ вѣрвания и обреди и прѣселенията имъ. — Православнитъ българи, грѣцкото духовенство и пропагандата. — Пропагандата и православнитъ църкви въ Турция. — Пропагандата и турцитъ.

Когато босненскитъ францисканци захванали своята работа въ България, тѣ се натъкнали на три въроизповѣдни елементи: католицитъ въ Чипровецъ, Копиловецъ, Желѣзна и Клисуре, къмъ които трѣбва да прибавимъ дубровнишкитъ колонии въ София, Пловдивъ, Търново, Никополъ, Провадия, Шуменъ, Разградъ, Варна, Силистра и Бабадагъ; павликянитъ по течението на рѣка Осъмъ отъ Дунава до Стара-Планина и Пловдивъ, и православнитъ. За мюсюлманитъ, като елементъ за спечелване, не може и дума да става.

Отношенията между католишката пропаганда и разнитъ тия елементи не сж били, разбира се, еднакви; най-добрѣ тѣ се характеризиратъ отъ епископъ Илия Мариновъ, наслѣдника на Петъръ Солинатъ, който пише прѣзъ 1625 г.: „Къмъ обръщането на турцитъ въ християнство не може да се пристъпи подъ страхъ на смъртъ. Схизматицитъ (т. е. православнитъ) сж най-упорити и по-голѣми врагове на католицитъ, отколкото турцитъ. Отъ павликянитъ се покрѣства всѣки день по нѣкой...“¹⁾.

Отъ четиритъ стари католишки селища, изброени по горѣ, най-важно било Чипровецъ, и той е игралъ най-голѣма роль въ историята на пропагандата прѣзъ цѣлия XVII вѣкъ.

Чипровецъ бѣ рударски центъръ, дѣто саксонски колонисти обработвали въ срѣднитъ вѣкове златни, сребърни, желѣзни и други мини. Когато турцитъ покорили Балканския

¹⁾ Acta, 25.

полуостровъ, тѣ не внесли голѣми промѣни въ стопанския животъ на страната и погрѣшно е да се мисли, че християнското население е било нивелирано въ своето робство, както и не бива, отъ друга страна, да се прѣувеличава значението на правдинитѣ, дадени на разнитѣ категории привилегировани християни, като войници, доганджини, мартолосои, дорвенджии и пр. Тия привилегии сж били прости данѣчни об-легчения.

Привилегировано съсловие сж били и рудничаритѣ или маденджиитѣ. За Кратово, напримѣръ, знаемъ, че прѣзъ пър-витѣ вѣкове на турското владичество мѣстнитѣ князе запа-зили старитѣ си правдини като управители на рудници; та-кива князе се споменуватъ дори въ края на XVII вѣкъ и бла-годарение на това Кратово още дълго врѣме се радвало на по-свободенъ и спокоенъ животъ²⁾. А Елвия Челеби въ срѣ-дата на XVII вѣкъ бѣлѣжи изрично за сжщото мѣсто: „Раята рудничари, които се ползуватъ съ пълна свобода и обле-гчение отъ всѣкакви налози, обработватъ рудитѣ на мѣдта и среброто и ги прѣдаватъ на управителя (емина)“³⁾.

Сходно е било положението на Чипровецъ; и тукъ имало притежатели на рудници отъ мѣстнитѣ жители, както виждаме отъ единъ документъ, дѣто се казва, че епископъ Илия Мариновъ давалъ на турцитѣ разни подарѣци особено „желѣзни инструменти отъ своитѣ рудници“⁴⁾. Турската властъ се прѣдставлявала въ градеца отъ единъ управителъ — *governatore* —, както се нарича въ документитѣ; другъ турчинъ не е имало на постоянно мѣстожителство, нито пъкъ джамия. Покрай тоя държавенъ чиновникъ важно мѣсто сж имали кнезоветѣ, къмъ които принадлежали всички видни чипровски семейства: Мариновъ (Мариничъ), Парчевъ (Парчевичъ), Маркановъ (Марканичъ), Пѣячевъ (Пѣячевичъ), и др.; тѣ сж били водители и застъпници на мѣстното насе-ление и като такива сж разполагали съ извѣстна властъ; въ единъ документъ отъ 1658 г. кнезътъ Франческо Марканичъ се нарича сжщо *governatore*⁵⁾. Петъръ Богданъ говори за единъ чипровски „графъ“ — *conte* — Петъръ Макизичъ⁶⁾. Другадѣ срѣщаме единъ Матена кнез⁷⁾, а въ едно

²⁾ Йорданъ Ивановъ, Сѣверна Македония, 195 сл.

³⁾ Елвия Челеби, Сияхатнаме, V, 563.

⁴⁾ Staatsarch., Bulg., II, fol. 394 сл.

⁵⁾ Hurmuzaki, IX¹, 110.

⁶⁾ Acta, 170.

⁷⁾ Ibid., 43.

писмо отъ чипровчани до папата, на първо мѣсто е сложенъ подписа на Иван Ненчин кнез⁸⁾.

Подъ сѣнката на своето самоуправление и благодарение на уединеното си мѣстоположение въ политѣ на Стара-Планина, далечъ отъ царския пътѣ, слѣдователно запазено отъ произволитѣ на войски и други минувачи⁹⁾, Чипровецъ е живѣлъ охолно и е билъ „цвѣтето на България“¹⁰⁾. Споредъ двѣ свидѣтелства отъ края на XVI вѣкъ, то било около 1500 кжци¹¹⁾, което ще рече 6—7 хиляди души жители, цифра може би прѣувеличена и въ всѣки случай по-висока отъ оная, която ни даватъ изворитѣ отъ по-късно време.

Но вече прѣзъ XVII вѣкъ положението е измѣнено. Независимо отъ общото влошаване участъта на населението въ Турция, Чипровецъ бѣ изгубилъ главния източникъ на своето благосъстояние и гаранцията на своитѣ привилегии: минитѣ му сж били вече изчерпани, сребро не се произвеждало, а само желѣзо и стомана. Въ своята забѣлжителна релация отъ 1640 г. за състоянието на католицизма въ България, софийскиятъ архиепископъ Петъръ Богданъ пише: „30 октомврий 1640 година. Посѣтихъ градеца Чипровецъ (не искамъ да кажа града, ciŧă, за да не рече нѣкой, че азъ го прави градъ, защото съмъ роденъ въ него; обаче той е градъ, защото и до днесъ надъ градеца на единъ хълмъ стоятъ стѣнитѣ на мѣстото, дѣто е билъ стариятъ градъ), разположенъ подъ Стара-Планина, въ долинитѣ. Тия планини сж високи и голѣми, покрити съ гори и лѣсове, украсени съ трѣви и цвѣтя, напоявани отъ бистри води и рѣкички, богати сжщо съ всѣкаквъ видъ рудници, златни, сребърни, мѣдни, оловни, стоманени и желѣзни; всички тия планини сж обрани и разкопани; сега вече не се копае нищо друго, освѣнъ желѣзо и стомана; сребро и други нѣща не се намиратъ въ такова количество, както по-напрѣдъ, и за това турцитѣ не искатъ да се копае; добива се само една десета часть (отъ онова, което се е добивало по-рано), което не покриваше разноскитѣ на турцитѣ, които владѣха тѣзи мѣста“¹²⁾. И наистина въ началото на XVII вѣкъ въ Чипровецъ имало дванадесетъ голѣми

⁸⁾ Ibid., 246. Единъ Мариновъ, Павелъ, е означенъ като *nobile*, благородникъ, въ едно писмо отъ 1666 (Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 73).

⁹⁾ Staatsarch., *Bulg.* I, f. 371.

¹¹⁾ Hurmuzaki, III, 270; XII, 276 сл.

¹⁰⁾ Acta, 198.

¹²⁾ Acta, 88 сл.

самокови (*case grande con le rote et altri ingegni sopra le acque*), дѣто обработвали среброто, но вече къмъ 1640 г. имало само такива, дѣто обработвали желѣзото и стоманата¹³⁾. А къмъ 1662 г. се говори само за единъ общински самоковъ, който се оцѣнявалъ най-малко на 200 скуди, а могълъ да докарва до сто скуди приходъ, когато работилъ¹⁴⁾.

При все това обаче Чипровецъ не изгубилъ привилегированото си положение; вмѣсто среброто, което доставялъ на хазната, той останалъ да внася съотвѣтната стойностъ въ пари, независимо отъ другитѣ даждия. Споредъ споменатото свидѣтелство на Петъръ Богданъ, Чипровецъ плащалъ на султана годишно около шестъ товара (юка) пари — *appresso sei some di denari contributo* — „и други нѣща, които даватъ на година“; двадесетъ и три години по-късно сжщиятъ архиепископъ съобщава, че макаръ експлоатацията на сребърнитѣ рудници да е прѣстанала, „пакъ народътъ дори и до днесъ плаща годишно хиляда империали или скуди пари вмѣсто сребро, освѣнъ данъцитѣ; за това се радва на привилегии повече, отколкото другитѣ поданници (*et quamvis fodinae ijs diebus cessarunt, tam populus etiam hodie solvit annuos imperiales, seu scuta monetae mille loco argenti, exceptis tributis, ideo gaudent privilegijs plusquam alij subditi*).¹⁵⁾

Двѣтѣ данни на П. Богданъ мжно се съгласяватъ. Единъ юкъ пари ималъ 100,000 аспри; 6 юка = 600,000 аспри, които, по тогавашния курсъ на паритѣ (125 аспри грошътъ) се равняватъ на 4,800 гр. или на 7,500 гр., ако прѣсметнемъ гроша по срѣдната му стойностъ 80 акчета. Империалитѣ или скуди, сж сжщо грошове: *scudo* = *écu* = *talari* = грошъ (кара-грошъ). Тия 1000 гр. се равняватъ, по сжщия курсъ, на 125,000 аспри; ако пъкъ въ тоя случай се касае за златни грошове, — алтъни, — смѣтнати по 250 аспри, ще имаме 250,000 аспри, сума много далечна отъ първата. Разликата е грамадна. Тя може да се обясни само по два начина; или съ нѣкое опущение у П. Богданъ, или пъкъ съ нѣкое намаление данъка на Чипровецъ между 1640 и 1667, което е малко вѣроятно¹⁶⁾.

¹³⁾ Acta, 89.

¹⁴⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 58.

¹⁵⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 371.

¹⁶⁾ За прѣсметането на паритѣ вж. цѣното съчинение на *M. Belin*, *Essais sur l'histoire économique de la Turquie* и *A. Djevad bey*, *Etat militaire ottoman*.

Друго едно извѣстие за привилегиитѣ на Чипровецъ намираме пакъ въ единъ по-късенъ документъ, споредъ който Чипровецъ плащаль данѣкъ на султанката-майка — в а л и д е-с у л т а н ъ, — която въ замѣна гарантирала на жителитѣ му „плодоветѣ на своето покровителство, като ги пази отъ турскитѣ насилия и ангарии и имъ дава да се ползватъ отъ много други привилегии“¹⁷⁾). Сжщото свидѣтелствуватъ дубровчанинътъ Матей Гундуличъ¹⁸⁾ и другъ единъ източникъ¹⁹⁾). Гундуличъ дори прибавя, че султанката не прибирала приходитѣ си, а ги подарявала на жителитѣ. Това послѣдно извѣстие не се потвърждава отъ непосредственитѣ свидѣтели каквито сж българскитѣ католишки владици, и като имаме прѣдъ видъ, че даннитѣ на Матей Гундуличъ за покрѣстването на павликянитѣ сж съвсѣмъ погрѣшни, можемъ да допуснемъ съмнѣние върху неговата достовѣрность, толкова повече, че валиде-султанката е прибирала доходитѣ си отъ други свои владѣния, които не сж били по-богати отъ Чипровецъ. Не ще съмнѣние, че двѣтѣ извѣстия не си противорѣчатъ, а обясняватъ съ малка разлика привилегиитѣ, съ които Чипровецъ се е ползувалъ. Допустимо е и друго прѣдположение, именно, че между 1663 г., когато е писалъ Петъръ Богданъ и 1674 г., когато Гундуличъ е билъ въ България, Чипровецъ да е билъ отстъпенъ при нѣкой случай на валиде-султанката като апанажъ. Извѣстията на Петъръ Богданъ трѣбва въ всѣки случай да се смѣтатъ за най-достовѣрни, не само защото той се е родилъ и живѣлъ въ Чипровецъ, но защото и въ други свои писма, като разправя, било за оплаквания на чипровчани въ Цариградъ, било за постѣпки около поправката на чипровската църква, навсѣкждѣ казва, че тия постѣпки се правятъ прѣдъ султана²⁰⁾. А близко до ума е, че ако Чипровецъ се бѣ ползувалъ отъ покровителството и благоволенieto на валиде-султанката, това покровителство би се проявило тъкмо въ случаи на оплаквания.

Колкото за другитѣ даждия, които Чипровецъ плащаль и които Петъръ Богданъ се задоволява да спомене, безъ да ги опрѣдѣли точно, намираме указание въ единъ турски офи-

¹⁷⁾ Theiner, II, 213. Документътъ е отъ около 1680 г.

¹⁸⁾ Приведенъ отъ Дринова, Псп. (Браила), II, 65.

¹⁹⁾ Schmith, Imperatores ottomanici, II, 233, цит. у Милетичъ, Сбм. XIV, 289, сѣл. 4.

²⁰⁾ Acta, 62 и др.

циален документъ, споредъ който маденджинтъ-чинровчанъ внесли прѣзъ 1614—1615 год., за шестъ мѣсеца, сумата 6000 акчета (аспри) като прѣкъ данѣкъ („мактуа“) ²¹⁾.

Като говоримъ за привилегинтъ на Чипровецъ, трѣбва да изтъкнемъ, че тѣ не сж били неприкосновени и че фактичното положение не е било тъй добро, както сж го нареждали разнитѣ фермани. Турското управление било вече свършено покварено и срѣщу аличността на разнитѣ султански чиновници не е могло да се бори само съ писанитѣ правдини: „Ние имаме фермани и привилегии, нише въ края на 1655 г. софийскиятъ архиепископъ, но безъ пари нищо не струватъ“ ²²⁾. За това свидѣлствуватъ многобройнитѣ оплаквания на българскитѣ католици за турски притѣснения и фактътъ, че градецътъ постепенно западалъ, което дѣйцитѣ на пропагандата отбѣлѣзватъ съ голѣмо огорчение ²³⁾.

При това трѣбва да се прибави, че Чипровецъ не е билъ пощаденъ и отъ най-ужасния данѣкъ, който завоевателитѣ наложили на покоренитѣ християни — де в ш ю р м е т о, взимането дѣца за йеничери. Извѣстно е въ какво се е състоялъ тоя кървавъ данѣкъ: всѣка година султански чауши трѣгвали отъ Цариградъ по всички области на империята и събирали отъ всѣка християнска кжца третото или четвъртото мжжко дѣте и така събрани ги отвеждали на купища въ Цариградъ; тамъ избирали най-здравитѣ и най-способнитѣ и ги оставяли да служатъ въ сарая, у разни паши и други сановници, а другитѣ изнасяли на пазаръ, дѣто се стичали купувачи отъ разни мѣста. Продаденитѣ дѣца се записвали въ особени списъци и когато вече възмжжавали и държавата имала нужда отъ войници, тя ги поисквала отъ притежателитѣ имъ по списѣкъ; непродаденитѣ дѣца оставали въ Цариградъ на грижитѣ на държавата, бивали отглеждани сурово въ особени казарми и попълвали сетнѣ йеничерскитѣ корпуси ²⁴⁾.

Появяването на султанскитѣ пратеници въ селата прѣдизвиквало страшна паника; населението ужасено се разбѣгвало по планинитѣ, крило се по гори и пещери, докато се отстрани опасността чрѣзъ подкупъ или инѣкъ, сжщо тъй

²¹⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Историческото Дружество въ София, I, 81.

²²⁾ Acta, 250.

²³⁾ Acta, 62, 198, 224 сл., 259 сл.

²⁴⁾ Busbec, Lettres (фр. прѣв.), III, 64 сл.; ср. Marsigli, ц. с. 27; Melchior Besolt, Reysz auff Constantinopel im 1584 jahr, цит. у Шишманова, Сбм. IV, 439.

както се пръсвало при появяването на чума или на друга нѣ-
коя напасть. Специално за Чипровецъ имаме двѣ такива из-
вѣстия, едното за 1610 г.²⁵⁾ и другото отъ 1646 г. разказано
отъ кустода Франческо Соимировичъ, по-сетнѣ охридски ар-
хиепископъ. „Би трѣбвало много врѣме, пише той, за да мога
да разкажа неволитѣ, въ които се намираме . . . особено сега,
като е издалъ султанътъ ферманъ да се събиратъ момчета.
Единъ голѣмъ сановникъ отъ неговия дворъ съ триста души
йеничери, които (слѣдъ като обиколили други мѣста) най-
послѣ стигнаха тукъ, взеха нѣколко християнски дѣца и
много пари и оковаха въ вериги нѣколко християни, за да
имъ намѣрятъ още момчета; ние, като видѣхме такъвъ страхъ,
избѣгахме съ нашата младежъ въ планинитѣ и стояхме тамъ
една седмица . . .“²⁶⁾.

Всичко това докарало единъ чувствителенъ и бързъ
упадѣкъ, който се вижда най-добрѣ въ колебанието на ка-
толишкото население, за което имаме най-точна статистика.
Прѣзъ 1640 и 1643 г. броятъ на католицитѣ билъ 2140 души;
прѣзъ 1647 спадналъ на 1900; двѣ години по-късно — на 1800,
а прѣзъ 1653, поради разбѣгване на жителитѣ, слѣзналъ до
1500, за да се покачи пакъ на 1600 прѣзъ 1663 г. и на около
2000 души прѣзъ 1667 г.²⁷⁾.

Независимо отъ общитѣ причини за влошаване на
положението, частно за Чипровецъ то се обяснява съ
обстоятелството, че жителитѣ му не били вече рудничари,
които обработвали метали, а търговци и занаятчии,
които боравили съ готови пари, къмъ които турцитѣ, по
единодушнитѣ отзиви отъ това врѣме, проявявали голѣма
слабостъ. Щомъ минитѣ прѣстанали да бждатъ източникъ на
богатство, чипровчани се прѣдали на търговия главно и на
занаяти, които сигурно и по-рано сж упражнявали въ свѣръзка
съ рударството. Тѣ търгували съ вътрѣшността на Турция,
а главно съ Влашко, дѣто сж се ползували съ особени приви-
легии. Били сж организирани и сж прѣдставлявали отдѣлна
корпорация съ свои началници; една грамота на влашкия
войвода Антоний отъ 1669 г. е издадена на „*Мрок капитанъ*“ да

²⁵⁾ Acta, 15.

²⁶⁾ Ibid., 153.

²⁷⁾ вж. релациитѣ за 1640 г., Acta, 92 и 137, за 1647, стр. 174, за 1647,
стр. 198, за 1653, стр. 240, за 1663 и 1667, Staatsarch. Bulg., I, f. 365 и II, f.
258—280.

Кипрокитчкни ши тѣторер Кипрокитчкнилор²⁸⁾. Други двама капитани, Андрей и Янкулъ, сж се подписали подѣ единѣ документѣ отѣ 1644 г. писанѣ въ Крайова²⁹⁾. Срѣщу свободата да търгуватѣ по Влашко, да се настаняватѣ тамѣ и да посѣщаватѣ пазаритѣ и панаиритѣ, нашитѣ чипровчани сж имали „тъкмежніе“ съ влашкитѣ господари, по силата на което сж плащали единѣ опрѣдѣленѣ годишенѣ данѣкъ; първоначално тоя данѣкъ е билѣ 130 сребърни дуката годишно, но по-послѣ достигналѣ до 400 дуката³⁰⁾. Чипровчани сж били прѣснати по цѣло Влашко: „Въ тази провинция, пише Петѣръ Богданѣ, се намиратѣ голѣмѣ брой католици, семействата на които живѣятѣ въ епархията на сжщия архиепископѣ (т. с. софійската); тѣ разнасятѣ своитѣ стоки по панаиритѣ, по градове и села, продаватѣ и купуватѣ и живѣятѣ съ голѣмѣ трудѣ, винаги на конѣ и пакѣ се връщатѣ по домоветѣ си; нѣкои отѣ тѣхѣ по цѣла година не виждатѣ кжщитѣ си“³¹⁾. Подирѣ нещастното възстание отѣ 1688 г., когато чипровчани се прѣселили въ Влашко, тѣ пакѣ запазили своитѣ привилегии и даже издѣйствували отѣ Константинѣ Бранкованѣ Басарабѣ войвода едно намаление на данѣка на 250 дуката, понеже му се оплакали, че били разредѣли и осиромашели, вслѣдствие на прѣтѣрпѣнитѣ нещастия и голѣми загуби³²⁾.

Покрай търговията чипровчани се занимавали и съ занаяти; като златари, дърводѣлци и пр. тѣ, изглежда, сж обикаляли цѣла България и съсѣднитѣ области. Двама чипровчани, майсторѣ Никола и майсторѣ Костадинѣ, се споменуватѣ прѣзѣ 1611 г. въ Вратца, дѣто изковали една патерица³³⁾; единѣ майсторѣ Недѣлко поставилѣ прѣзѣ 1654 г. кръста на хоповския мѣнастирѣ въ Сърбия³⁴⁾, а третѣ единѣ майсторѣ, Никола Недѣлковичѣ, вѣроятно синѣ на прѣдишния, направилѣ прѣзѣ 1705 г. свещения кивотѣ въ мѣнастира Раваница, пакѣ въ Сърбия³⁵⁾. Съ земледѣлие населението не се занимавало; всички купували жито отѣ пазарѣ и по кж-

28) *Милетичѣ*, Сбм. XIV, приложение II, 398.

29) *Acta*, 149.

30) *Милетичѣ*, 400.

31) *Staatsarch., Bulg.*, I, f. 370.

32) *Милетичѣ*, ц. м., приложение III, 401.

33) *Лѣ. Стојановиѣ*, ц. с., III, 165.

34) *Ibid.*, I, 376.

35) *Ibid.*, II, 14.

щитъ си не държали другъ добитъкъ освѣнъ коне и крави³⁶⁾. При това мѣстото било здраво, живописно, богато съ гори, пасбища, ливади, лозя и градини. Виното било изобилно и свтино.

Хубавото и изгодно мѣстоположение, отсъствието на турци, привилегиитъ и поминъкътъ, градскиятъ животъ — всички тия причини заедно сж съдѣйствували да развиятъ у населението, особено у католишкото, духъ на самостоятелностъ и прѣдприемчивостъ, който ги отличавалъ отъ околнитъ българи и даже създавалъ извѣстенъ антагонизъмъ между тѣхъ, вече достатъчно обяснимъ съ вѣроизповѣднитъ различия. Архиепископъ Петъръ Богданъ бѣлѣжи, че неговитъ съотечественици и единовѣрци били всѣкога и въ всичко първи, както прѣдъ турцитъ, тѣй и между православнитъ: „и дѣто има единъ отъ нашитъ католици, да има сто схизматици (православни) — нѣматъ смѣлость да вършатъ нищо безъ него и схизматицитъ ги много мразятъ³⁷⁾. А на друго мѣсто казва още по-ясно: „Нашитъ се различаватъ отъ тѣхъ (православнитъ) не само по религия, но и по нрави, облекло и прозношение на думитъ“³⁸⁾.

Това обособление на чипровчани и антагонизмътъ между тѣхъ и православнитъ едва ли могатъ да се отдадатъ още и на расовитъ различия. Когато турцитъ завзели страната саксонцитъ още не били асимилирани и въ султанскитъ фермани тѣ фигурирали като такива³⁹⁾. Но прѣзъ XVII вѣкъ едва сж били останали смѣтни спомени за саксонския произходъ на чипровскитъ католици и навсѣкждѣ тѣ се означаватъ като българи отъ славянски родъ, *Bulgari della nazione slava*; само въ споменатата релация на Петъръ Богданъ и въ едно писмо на антиварския архиепископъ Масареки отъ 1626 г. е прокарано расово различие⁴⁰⁾.

Инакъ стои въпросътъ съ съсѣдното село Копиловецъ, жителитъ на което, споредъ всички свидѣтелства, били албанци католици; тѣ се били поселили тамъ въ турско врѣме и говорили още своя албански езикъ покрай българския. Жителитъ на това послѣдно село били търговци⁴¹⁾, както и жителитъ на Желѣзна⁴²⁾.

³⁶⁾ Acta, 89.

³⁷⁾ Acta, 91.

³⁸⁾ Staatsarch, *Bulg.*, II. f. 259--280: „Differunt enim nostri ab eis, non in religione tantum, verum etiam in moribus, in habitu, ac in pronuntiatione verborum“. ³⁹⁾ Ibid. ⁴⁰⁾ Acta, 30. ⁴¹⁾ Ibid. 92. ⁴²⁾ Ibid., 166.

Изобщо Чипровецъ съ своето будно население, наполовина католишко и православно, ималъ тогава сжщото значение, както прѣзъ XIX вѣкъ българскитѣ балкански градчета.

Що се отнася до религията, чипровчани се отличаваха още по своята набожностъ и по прѣданността си къмъ римската църква: това се изтъква на всѣка страница въ документитѣ на пропагандата. Тѣ не само че си налагали всички жертви, за да поддържатъ духовенството, но сж търпѣли и много прѣслѣдвания и често се излагали на опасностъ зарадъ своя владика и зарадъ папата⁴³⁾.

Добри католици били и жителитѣ на близкитѣ села Копиловецъ, Желѣзна и Клисуря. По чистотата на своето население Копиловецъ е стояло даже по-горѣ отъ Чипровецъ; въ него не е живѣлъ ни единъ друговѣрецъ и който православенъ се задържалъ тамъ по-дълго врѣме ставалъ католикъ⁴⁴⁾, когато въ Чипровецъ православно население понѣкога прѣвишавало католицитѣ; тия три села обаче не сж имали привилегии и не сж живѣли тѣй охолно, както първото, а клисурци, които се занимавали съ грънчарство, сж били много бѣдни. Центъръ на католишката пропаганда прѣзъ цѣлия XVII вѣкъ останалъ Чипровецъ, който билъ избранъ и за седалище на първия католишки владика въ България, — софийския епископъ отначало, сетнѣ архиепископъ. Тамъ францисканскитѣ мисионери сж намирали опора и сж черпили подкрѣпа за своята дѣйностъ.

Друга една опора за католишкото духовенство въ България сж били дубровнишкитѣ търговци въ главнитѣ градове.

Слѣдъ покорението на България отъ турцитѣ дубровчанитѣ сж били единствената връзка между нашитѣ земи и Западъ. Благодарение на старото познанство, на близостта на езика, на економическитѣ връзки и на привилегированото имъ положение въ Турция, тѣ сж били добрѣ гледани отъ българитѣ⁴⁵⁾ и сж могли слѣдователно да указватъ извѣстно влияние върху тѣхъ, особено като ги закриляли отъ притѣсненията на гръцкитѣ владци⁴⁶⁾ и често отъ турцитѣ; съ това се обяснява и успѣхътъ на политическитѣ агитатори като Павелъ Джорджичъ и други, и Войновичъ съ право пише, че

⁴³⁾ Acta, 91, 290.

⁴⁴⁾ Ibid., 92.

⁴⁵⁾ Makouschew, 247.

⁴⁶⁾ Войнович, ц. с., 116.

дубровнишката република „съ своята дипломация и съ своята търговия, съ своите успѣхи и съ своите жертви е хвърлила въ заробенния християнски изтокъ малко просвѣта и по нѣкой лжчъ надежда, като неясна свѣтлина на бѣдеще освобождение“⁴⁷⁾. Споредъ първия договоръ, който Дубровникъ сключилъ съ турците въ врѣме на султанъ Мурада (1365), републиката добивала свобода да търгува изъ Турция срѣщу годишенъ данъкъ 500 златни дуката. Свободата за търгуване се почитала неизмѣнно до пропадането на републиката (1804), но данъкътъ се е покачвалъ при всѣко ново закрѣпване на турската властъ въ Европа и достигналъ до 15 хиляди дуката; отъ 1482 г. билъ опрѣдѣленъ на 12,500, какъвто си останалъ докрай, съ едно малко спадане при Сюлеймана, когато билъ намаленъ на 10,000 дуката. Тоя данъкъ откупвалъ свободата за търгуване; освѣнъ него дубровчани внасяли на султана и сто хиляди аспри гюмрукъ като обезщетение затуй, че не плащали мито никждѣ въ държавата, освѣнъ въ Цариградъ, Одринъ и Бруса, третѣ царски града. Освѣнъ това, тѣ сж имали и монопола на нѣкои стоки, като напр. вноса на солта⁴⁸⁾.

Дубровнишките колонии въ турската империя били съставени прѣди всичко отъ всички родени дубровчани и тѣхните потомци. Въ тѣхъ влизали и ония католици отъ другите земи, които сж се прилѣпвали къмъ дубровчаните за да се ползватъ отъ тѣхните привилегии, както и много постѣдователи на източно-православното изповѣданне, които съ това се освобождавали отъ двойния кървавъ данъкъ, харачъ и йеничерство, и сж се ползвали съ еднакви права и привилегии, както поданиците на републиката⁴⁹⁾. Въ нашите Acta срѣщаме много случаи на българи, които сж имали връзки съ дубровчани и сж ставали католици. Изобщо въ Турция дубровчаните били „свободни граждани на свободна държава“⁵⁰⁾.

Прѣзъ XVII вѣкъ дубровнишките колонии въ България не сж били вече тъй цвѣтущи, както въ прѣдишните столѣтия, но сж били още силни и сж имали голѣмо значение въ сѣверна България. Търговията се водила прѣзъ Нови-Пазаръ, Нишъ и Скопие; износътъ се състоялъ отъ сурови стоки, а

⁴⁷⁾ Ibid., 67.

⁴⁸⁾ Ibid., 120 сл.

⁴⁹⁾ Войновичъ, ц. с. 93 сл., Acta, 77 и пр.

⁵⁰⁾ Ibid., 96.

вносътъ отъ западноевропейски индустриални произведения почти изключително италиански⁵¹). Главнитѣ центрове на дубровнишката търговия въ България били София, Търново и Провадия. София — най-важниятъ градъ въ Румелия, на пътя отъ Цариградъ за Европа; Търново — старата столица на българскитѣ царе, дѣто дубровчани отъ вѣкове сж били у дома си; Провадия — тържище на богатата съ жито и добитѣкъ сѣвероизточна България, дѣто, споредъ Евлия Челеби, въ пазаренъ день се събирали отъ 20 до 30,000 селяни⁵²). Въ тия три града сж били най-силнитѣ колонии групирани около църквата. По-малобройни сж били колониятѣ въ другитѣ градове като Шуменъ, Силистра, Русе, Пловдивъ и пр. Тѣ се състояли отъ членове установени семейно на постоянно мѣстожителство и отъ проходещи търговци, които сж посѣщавали пазаритѣ. Затуй числеността имъ показва значителни колебания. Споредъ извѣстията отъ 1581 година, броятъ на католицитѣ дубровчани възлизалъ въ София на 150 души, въ Пловдивъ на около 20 души, въ Силистра на 40, въ Шуменъ и Русе по на 6, въ Търново на 25, въ Провадия на 30⁵³); въ обиколката си прѣзъ 1640 г. Петъръ Богданъ намѣрилъ 69 души въ Провадия, 27 души въ Шуменъ, 27 въ Търново, 20 въ Русе, 58 въ София и пр.⁵⁴). Прѣзъ 1659 г. Филиппъ Станиславовъ донася, че броятъ на католицитѣ (дубровчани) въ Провадия е 170 души, въ Варна 25, въ Шуменъ 120, въ Търново 170, въ Разградъ 30, въ Русе 80, въ Силистра 30 и т. н.⁵⁵). Но тия цифри изглеждатъ твърдѣ надути и може би тенденциозни. Охридскитъ архиепископъ Франческо Соимировичъ, който прѣзъ 1664 г. и 1666 г. обходилъ източна България въ качеството си на управляющъ марцианополската епархия, дава за 1664 г. слѣднитѣ числа: 60 души въ Провадия, 15 въ Варна, 50 въ Шуменъ, 20 въ Търново (1666), 45 въ Русе, 40 въ Силистра⁵⁶). Но вече на слѣдната година въ Провадия останали само четирима търговци и то само проходещи, сжщо и въ Търново⁵⁷); отъ църквата въ първия градъ не останалъ „камѣкъ върху камѣкъ“⁵⁸), а петъ години по-късно се срутила и старата търновска дубровнишка

⁵¹) *Иречекъ*, Княж. България, I, 258.

⁵²) *Ев. Челеби*, Сияхатнаме, III, 307.

⁵³) *Acta*, 9 сл.

⁵⁴) *Ibid.*, 73.

⁵⁵) *Ibid.*, 262 сл.

⁵⁶) *Staatsarch. Bulg.* II, f, 397—401.

⁵⁷) *Acta*, 173, 195 сл.

⁵⁸) *Ibid.*, 240.

църква⁵⁹⁾). Изобщо, обаче, прѣзъ течението на XVII вѣкъ главнитѣ дубровнишки колонии въ България сж се задържали. Голѣмиятъ упадѣкъ настѣпва у тѣхъ подирѣ турскитѣ войни отъ края на сжщото столѣтие⁶⁰⁾).

Бидейки република отъ добри търговци и въ добри отношения съ православната църква и българското население, Дубровникъ не е вършилъ, разбира се, никакъвъ прозелитизмъ; но той е билъ нераздѣлно свързанъ съ Римъ и особено ното положение, което заемалъ въ Турция го правило да бжде покровителъ на католицизма. Това положение пропагандата добрѣ го съзнавала и високо го заявявала. Ние видѣхме вече, че още при първитѣ си стѣпки въ България мисионеритѣ търсятъ съдѣйствието на мѣстнитѣ дубровнишки търговци; сжщото съдѣйствие сж указвали посланицитѣ на републиката въ Цариградъ и търговцитѣ прѣдъ мѣстнитѣ власти, когато се касаело да се получи разрѣшение за съграждане на нѣкоя църква, да се спаси отъ гонения нѣкой мисионеръ или нѣкой владика. Освѣнъ това дубровнишкитѣ църкви сж били убѣжище на католишкитѣ проповѣдници и свещеници и срѣдство за влияние върху населението; въ единъ докладъ отъ 1680 г. до папа Инокентий XI за състоянието на мисиитѣ, като говори за България, Тракия и Сърбия, монсиньоръ Урбанъ Чери пише: „По тоя случай не мога да не кажа голѣмата полза, която принасятъ на католишкото вѣроизповѣдание дубровчанитѣ въ горѣспоменатитѣ провинции Босна, България и Сърбия и други съсѣдни, тѣй като между другитѣ привилегии, които иматъ отъ султана, на когото плащатъ годшенъ трибутъ, е и тази, да иматъ въ реченитѣ провинции много колонии, дѣто, като има църкви, католишкитѣ култъ се извършва публично не само за своитѣ, но и за чужденцитѣ“⁶¹⁾).

Отъ Чипровецъ като база, католишкото духовенство прѣдприе своята мисионерска работа между българскитѣ павликяни.

Ако въпросътъ за павликянството като религиозна ересь и за отношението му къмъ българското богомилство

⁵⁹⁾ Acta, 283.

⁶⁰⁾ Иречекъ, ц. с. 258.

⁶¹⁾ Thelner, II, 213.

може да се счита за уяснен⁶²⁾), въпросът за етническия произход на нашите павликяни е твърд труден и остава още открит. Мжчно е да се каже дали те сж българско или другородно побългарено население. Иречекъ смѣта павликянитѣ отъ Никополско за остатъци отъ богомилитѣ, които отождествява съ павликянитѣ⁶³⁾; а пловдивскитѣ — за по-славянчени потомци на арменскитѣ военни поселенци отъ VIII—X вѣкѣ⁶⁴⁾. Милетичъ, като се основава главно на езика и на други етнографски чѣрти, ги смѣта за сѣщински българи⁶⁵⁾; неговитѣ доводи сж доста убѣдителни, но не разрѣшаватъ въпроса окончателно. За мнѣнието на Такелла нѣма и да говоримъ, защото то е съвсѣмъ произволно⁶⁶⁾. Самитѣ дѣйци на пропагандата ги означаватъ изобщо като славяни и българи; има обаче и такива, които, въ стремежа си да отлжчатъ новопокрѣстениятѣ католици отъ неподатливитѣ православни българи и за да обяснятъ тежненията на павликянитѣ къмъ Римъ, се впускатъ въ най-невѣроятни комбинации, като ги изкарватъ дори прѣселенци отъ Генуа⁶⁷⁾, или даже приписватъ на самитѣ тѣхъ римски традиции⁶⁸⁾! Тоя възгледъ обаче се смѣталъ за неприемливъ отъ самитѣ съврѣмenniци⁶⁹⁾. Даже Петъръ Богданъ оборва мнѣнието на Мавро Орбини, че българскитѣ павликяни сж дошли отъ Италия прѣзъ Босна; едно само вѣрва той, че те сж дошли отъ Босна, „защото книгитѣ имъ сж писани въ Босна“⁷⁰⁾. Въ едно се съгласяватъ напълно дѣйцитѣ на пропагандата — въ описанието на павликянскитѣ обреди и суевѣрия, на сектантския имъ духъ и на она почти непримиримъ антагонизъмъ, който ги раздѣлялъ отъ православнитѣ. Тѣкмо тоя антагонизъмъ създавалъ благоприятна почва за пропагандата, тѣй като павликянитѣ, отъ умраза къмъ източната църква, клонили къмъ западната.

Още при първия си опитъ за проникване въ България, католишкото духовенство знае за сжществуването на павли-

⁶²⁾ вж. *A. Lombard*, Pauliciens bulgares et Bons-hommes en Orient et en occident, съ богата литература по прѣдмета.

⁶³⁾ *Иречекъ*, Исторія Болгаръ, 596.

⁶⁴⁾ *Ibid.*, 598.

⁶⁵⁾ *Милетичъ*, ц. с. 1, 5, 112.

⁶⁶⁾ *D. E. Tacchella*, Les anciens Pauliciens et les modernes Bulgares catholiques de la Philippopolitaine, 34.

⁶⁷⁾ *Acta*, 260; *Staatsarch.*, Bulg. I, f. 60 сл.

⁶⁸⁾ *Acta*, 42.

⁶⁹⁾ *Acta*, 260, бѣл. 4.

⁷⁰⁾ *Acta*, 79.

кянитѣ и за тая имѣ наклонностъ къмъ Римъ⁷¹⁾. Вече въ 1581 г. се говори за дванадесетъ павликянски села въ дунавска България, „между Никополъ и Русе“, и се споменуватъ имената на четири отъ тѣзи села: Орѣше, („Орабровица“), Петкладенци („Петокладеница“), Маринополци („Марино Пољеце“) и Бѣляне („Бѣлавица“)⁷²⁾, които по-сетнѣ добиватъ голѣмо значение. За павликяни въ южна България около Пловдивъ тукъ не се говори. Не се споменува нищо за тѣхъ и въ една релация отъ сѣщата година, дѣто се излага обиколката на единъ апостолски визитаторъ отъ Цариградъ до Нови-Пазаръ. Визитаторътъ миналъ прѣзъ Одринъ, Пловдивъ и София, говори за тамошнитѣ католици дубровчани, безъ да каже нито дума за павликянитѣ около Пловдивъ⁷³⁾.

Сжщо тѣй е важно, че Мавро Орбини, който издалъ своята история на славянскитѣ царства въ 1601 г., като казва, че нашитѣ павликяни произлизатъ отъ патаренитѣ и сж дошли отъ Босна, пише, че тѣ сж проникнали чакъ въ Тракия „като се установили около Дунава, недалеко отъ Никополъ“, дѣто образували около четирнадесетъ села⁷⁴⁾. Очевидно Мавро Орбини, като поставя Дунава и Никополъ въ Тракия, иска да примири историческитѣ си реминисценции съ тогавашното дѣйствително положение на павликянитѣ. Отъ друга страна дѣятелниятъ Петъръ Солунатъ прѣзъ първитѣ десетъ години на XVII вѣкъ покрѣстилъ въ южна България само двѣ павликянски села, Калаброво и Ново-Село⁷⁵⁾. Още по-забѣлѣжително е, че въ другъ единъ документъ отъ около 1622 г., като се описватъ павликянскитѣ села, покрѣстени и непокрѣстени, въ свръзка съ мисионерската дѣйностъ на сжщия епископъ, въ южна България се наброяватъ само три: Калаброво, Давуджово и Хаджиево, когато въ сѣверна България, между Стара-Планина и Дунава, тѣхното число възлизало на двадесетъ⁷⁶⁾. Трѣбва да се отбѣлѣжи сжщо, че въ тоя списъкъ Ново-Село изчезва, а се явяватъ други двѣ села, Давуджово и Хаджиево, първото отъ сто павликянски кѣщи, второто само отъ десетъ. Съ течение на врѣмето и Калаброво и Хаджиево се изгубватъ; вмѣсто тѣхъ изникватъ други:

⁷¹⁾ Acta, 5, 7, 23.

⁷²⁾ Ibid., 7.

⁷³⁾ Ibid., 11—13.

⁷⁴⁾ Mauro Orbini, Il Regno degli Slavi, 353.

⁷⁵⁾ Acta, 14.

⁷⁶⁾ Acta, 17—21.

Калъчево (Калъчлии), Хамбарлии и Селджиково, първите двъ доста значителни, както и Давуджово. Тукъ имаме значи изчезване на едни селища и изникване на други и изобщо едно нарастване на павликянския елементъ въ южна България прѣзъ първата половина на XVII вѣкъ.

Въ сѣверна България прѣзъ сжщото врѣме става обратенъ процесъ — павликянскитѣ села намаляватъ. Изложението отъ 1622 г. изброява слѣднитѣ двадесетъ и едно селища, въ които живѣли павликяни: Петкладенци, Търничевица, Брѣстовецъ, Бѣляне, Орѣше, Дяково, (нѣколко семейства ратаи), Татари и Ловечъ (сжщо), Кочегово, Барносово (Барновецъ), Варена (Варана), Scivopa (Чървена), Горно-Лжжани, Долно-Лжжани, Тележани, Бѣсцево, Калугерица, Сокево, Капетанци, Стижарево и Маринополци. Но вече релацията на Петъръ Богданъ отъ 1640 г. говори само за Маринополци, Горно-Лжжани, Долно-Лжжани, Петкладенци, Търничевица, Бѣляне, Орѣше, Брѣстовецъ, Бѣсцево и Калугерица, т. е. на половина по-малко. При това, трѣбва да приведемъ и свидѣтелството на сжщия архиепископъ, споредъ което павликянскитѣ села били близу едно до друго, о с в ѣ н ѣ п л о в д и в с к и т ѣ⁷⁷⁾, което показва безъ съмнѣние, че първитѣ, т. е. сѣвернобългарскитѣ, сж били сплотени, заселени отдавна на едно мѣсто, а другитѣ прѣснати споредъ заваренитѣ условия.

Това двойно явление е важно; то се и обяснява твърдѣ лесно съ сжществуващитѣ данни.

Въ извѣстната си студия за Наши тѣ Павликяни професоръ Милетичъ счита за несъмнѣнъ фактъ, че сѣвернитѣ павликяни произхождатъ отъ южнитѣ⁷⁸⁾. Обстоятелството, че езикътъ говоренъ отъ двѣтѣ групи образува една цѣлостъ съ рупчоското нарѣчие, което се говори въ южна България, доказва вѣрността на това мнѣние; но заедно съ това трѣбва да се изтъкне сжщо тѣй несъмнѣния фактъ, че днешнитѣ павликяни въ Пловдивско сж слѣзли до единъ отъ долината на р. Осъмъ прѣзъ Балкана и сж се поселили въ долината на Марица прѣзъ течение на XVII вѣкъ, главно прѣзъ първата му половина. Отъ приведенитѣ свидѣтелства излиза, че въ края на XVI в. не е имало павликяни на югъ отъ

⁷⁷⁾ Acta, 82.

⁷⁸⁾ Сбм. XIX, 30.

Стара-Планина и че въ първото десетилѣтие на XVII в. тамъ сж възникнали двѣ павликянски селища. Слѣдователно, мнѣнието на Милетича е вѣрно изобщо, но то не е приложимо за тѣхъ, а за тѣхнитѣ прадѣди. И наистина, ако въ края на XVI столѣтие нѣма дири отъ павликяни въ Тракия, а въ началото на XVII вѣкъ има само двѣ села, какво е станало съ старитѣ павликяни заселени тамъ, съ „попеликанитѣ“ заварени тамъ въ XIII вѣкъ отъ Вилхардуина? Ако не бѣше езиковата принадлежностъ на сѣвернобългарскитѣ и южнобългарскитѣ павликяни къмъ голѣмото рупчоско българско нарѣчие, можеше да се прѣдполага, че пловдивскитѣ павликяни сж изчезнали съ течение на врѣмето като се прѣтопили въ православния елементъ. Но сега е явно, че тѣ сж прѣхвърлили Стара-Планина и сж се настанили въ дунавската равнина при нѣкое голѣмо раздвижване на населението, вѣроятно при турското нашествие отъ югъ къмъ сѣверъ.

Въ XVII вѣкъ сжщитѣ причини сж докарали обратно движение. Поради продължителнитѣ войни на Турция съ австрийцитѣ, поляцитѣ и руситѣ, дунавска България е била изложена прѣзъ послѣднитѣ три столѣтия на много по-голѣми бѣдствия, отколкото Тракия. Тя е била лагеръ на турски и татарски войски, които султанитѣ изпращали срѣщу неприятелитѣ отвѣдъ Дунава⁷⁹⁾; била е дори прѣзъ голѣмитѣ войни отъ 1592—1606 г. театъръ на кървави битки и жертва на страшни опустошения. Какъвто и да е бивалъ изходътъ на войнитѣ, българитѣ еднакво сж страдали. Неуспѣхитѣ карали турцитѣ да бждатъ по-жестоки къмъ християнското население, което тѣ сж смѣтали като причина на злото, а побѣдитѣ имъ бивали поводъ за голѣми насилия⁸⁰⁾; независимо отъ това самото стоеене на голѣми маси войска въ страната било единъ постояненъ изворъ на нещастия, които карали беззащитното население да дири подслонъ, дѣто може. Едни бѣгали прѣзъ Дунава въ Влашко⁸¹⁾, дѣто сжщо тѣй

⁷⁹⁾ Acta, 38.

⁸⁰⁾ Ibid., 26, 38. Епископъ Илия Мариновъ съобщава между другото прѣзъ 1635 г., че не може редовно да обикаля епархията си поради татарскитѣ войски натрупани около Никополъ и павликянскитѣ села и назначени противъ поляцитѣ. Населението теглило много отъ Абаза паша и отъ татарския главатаръ Кантемиръ, които, за да изтрѣгватъ пари отъ католицитѣ, ги набѣждавали като имъ казвали: вие сте една вѣра съ поляцитѣ и се молитѣ тѣ да побѣдатъ.

⁸¹⁾ Acta, 62, 198, 200, 260, 370; Staatsarch. Bulg. I, f. 370.

робували на боеритѣ, но имали поне по-голяма сигурност и духовна свобода; други въ своето отчаяние и безсилне се крили като първобитния човекъ въ горитѣ и пещеритѣ⁸²⁾ или се прѣсвтали по други села, вѣроятно по-защитени⁸³⁾; трети прѣхвърляли планината и слизали на югъ въ Тракия, дѣто се е живѣло по-спокойно и по-добрѣ, благодарение на обстоятелството, че тази област била по-близу до Цариградъ и слѣдователно, до надзора на централното правителство, прѣдъ което е било по-лесно за пострадамитѣ да се оплачатъ или да извършатъ нѣщо съ пари, както свидѣтельствува отъ Герлахъ⁸⁴⁾; други най-послѣ оставили праотческата си вѣра и се потурчвали⁸⁵⁾.

Павликиянитѣ сж теглили сжщитѣ мжки, както тѣхнитѣ православни брати, може би повече отъ тѣхъ, защото сж били по-бѣдни, по-слаби и по-беззащитни. И тѣ сж дирили спасение или поне облекчение на сждбата си съ сжщитѣ срѣдства, — бѣгство, прѣселение или вѣроотстъпничество.

Най-силно е било у тѣхъ движението на югъ.

Свидѣтелствата за прѣселването на павликиянитѣ отъ сѣверна България въ Тракия сж много. Най-подробни и най-интересни сж ония, които намираме въ релациитѣ на софийския владика Петъръ Богданъ, подъ вѣдомството на когото се е намирало Пловдивско, и въ ония на никополския епископъ Филипъ Станиславовъ, самъ павликиянинъ и тѣсно свързанъ съ своитѣ съотечественици. Тѣ ни даватъ възможност да прослѣдимъ какъ сж възникнали и сж нараствали разнитѣ павликиянски села. Тѣй селото Калжчево или Калжчлии, което въ 1622 г. не сжществувало, броило вече прѣзъ 1646 г. повече отъ седемдесетъ кжщи съ около 500 души жители, „тѣй като сж дошли нѣкои отъ ония, които живѣятъ около Никополъ, не бидейки толкова прѣтоварени съ данъци въ тия мѣста, както въ ония (около Никополъ) и така често бѣ-

⁸²⁾ Acta, 19, 214, 221.

⁸³⁾ Ibid., 170, 240, 243, 260, 290; Staatsarch. Bulg., I, f. 79; II, f. 399. Въ релацията си отъ 1667 П. Богданъ пише за Клисюра: „... nam pauperculi Christiani annis plurimis ab hinc elapsis multas tribulationes passi sunt, nam per abiquot tempus, et domos proprias, possessionesque et omnia quae habuerunt relinquentes aufugebant, et vagantes per aliena oppida et pagos, maxima sustinuerunt incommoda“.

⁸⁴⁾ вж. *Иречекъ*, Етнографически промѣни въ България, Сбм. V, 507 сл.

⁸⁵⁾ Acta, 260 сл., Staatsarch., Bulg., I, f. 157; II, f. 399, 401.

гатъ отъ тамъ, минаватъ прѣзъ планината Хемусъ и идватъ да живѣятъ въ Тракия⁸⁶⁾. Прѣзъ 1649 година това село броило вече 586 души павликяни. По сѣкия начинъ се настанили павликянитѣ въ Селджиково, което било чисто турско село съ голѣма мера. Господарѣтъ на селото (il Patrone), който очевидно ималъ нужда отъ работни рѣцѣ, разрѣшилъ да дойде който иска да се засели тамъ, като далъ голѣми облекчения на поселенцитѣ; четири години не взималъ никакъвъ данѣкъ отъ тѣхъ. По такъвъ начинъ се набрали отначало дванадесетъ павликянски кжщи, послѣ двадесетъ и деветъ⁸⁷⁾.

Най-силна е била емиграцията на павликянитѣ между 1646—1648 г., както се вижда отъ единъ рапортъ на сѣкия архиепископъ отъ 1649 г.⁸⁸⁾. Въ обиколката си прѣзъ 1662 г. архиепископъ Петъръ Богданъ намѣрилъ въ споменатото село и въ Доганли, сѣщо ново павликянско селище, около 180 католици; за непокръстенитѣ не говори. „Прѣзъ последната ми обиколка, прибавя владиката, тѣ бѣха по-малко, обаче прѣзъ миналитѣ години мнозина отъ ония павликяни, които живѣятъ около Дунава, поради тиранията на господаритѣ, прѣминали Стара-Планина, и дошли да живѣятъ въ Тракия между свои павликяни, осеѣнъ други, които се скитатъ по други области“⁸⁹⁾. А прѣзъ 1667 година Доганли имало вече 18 католишки семейства съ сто души и Селджиково 30 кжщи съ повече отъ двѣстѣ души католици. Тукъ Петъръ Богданъ още единъ пжтъ изрично бѣлѣжи: „Сжнитѣ отъ старо врѣме не сж живѣли на това мѣсто, а сж отъ ония павликяни, които сж около Никополъ на Дунава; угнетявани прѣку мѣрката отъ господаритѣ, тѣ минаватъ Стара-Планина и идватъ по южната равнина въ Тракия, дѣто се установяватъ, поотдѣхватъ си малко и живѣятъ подъ властѣта на други“, като запазватъ католическата си вѣра. (Isti ab antiquis non mansuerunt in hoc loco, sed ab illis Paulianistis, qui sunt circa Nicopolim ad Danubium oppressi praeter modum a domina-

⁸⁶⁾ Acta, 160.

⁸⁷⁾ Ibid., 201, 162.

⁸⁸⁾ Ibid., 202.

⁸⁹⁾ Staatsarch., *Bulgaria*, I, fol., 363: „... Sed elapsis annis ex illis Paulianistis qui circa Danubium habitant, ob tyrannidem dominantium, multi trans-euntes montem Haemum, venerunt habitare in Tracia, inter suos item Paulianistas, praeter alios qui per alias provincias vagantur“.

toribus, transeuntes montem Haemum ad australem plagam in Traciam venerunt, hicque pedem fixerunt, ubi aliquantulum respirantes sub dominio aliorum vivunt...“) ⁹⁰⁾.

Филипъ Станиславовъ отъ своя страна, като дава отчетъ за състоянието на епархията си и говори за Бѣляне, дѣто е било седалището му, пише (1659 г.): „Бѣленскитѣ павликяни, които сж много бѣдни и не могатъ да плащатъ толкова данѣци (contributiones) на турцитѣ, често емигриратъ по други мѣста; когато турцитѣ искатъ отъ тѣхъ данѣци, тѣ бѣгатъ съ жени и дѣца въ Тракия и тамъ се настаняватъ до Стара-Планина. Други минаватъ Дунава и оставатъ въ Влашко; и пакъ се връщатъ по домоветѣ си, когато татаритѣ нахлуватъ въ Влашко“). Като се основава на тоя фактъ Филипъ Станиславовъ прѣдвява дори претенции да вземе подъ свое вѣдомство и южнитѣ павликяни, както е ималъ сѣвернитѣ, защото били негово паство, „тъй като, пише той, отъ моитѣ села, въ които живѣятъ по брѣга на Дунава, бѣгатъ и се прѣнасятъ отвѣдъ планината около Пловдивъ, поради голѣмитѣ даждия и налози, които даватъ жителитѣ по брѣга (на Дунава), (а) пришелцитѣ и бѣжанцитѣ отъ три до четири години не даватъ нищо, докато направятъ малко състояние (per che delle mie ville che habitano circa la ripa del Danubio fugono e si trasveriscono dilla dell monte intorno Filipopoli per gran dazi é tributi che danno abitanti circha la ripa; li adveni e fugitivi doppo tre o quatro hanni non dano niente sin tanto che farino qualche pocho di sustanza) ⁹¹⁾.

Не остава, прочее, никакво съмнѣние, че южнитѣ павликяни, срѣдъ които е дѣйствувала католишката пропаганда прѣзъ седемнадесетия вѣкъ, сж се прѣселили отъ сѣверна България прѣзъ първата половина на сжщото столѣтие, дирекейки по-спокоенъ животъ.

Както останалитѣ българи, тѣ сж били всички земледѣлци, и то бѣдни земледѣлци, повечето ратаи у турцитѣ; не е имало между тѣхъ нито търговци, нито занаятчии нито пѣкъ градски елементъ. Живѣли сж или въ чисто павликянски села, нѣкои отъ които сж били доста голѣми, или пѣкъ смѣсени съ православно население и съ турци. Едва прѣзъ

⁹⁰⁾ Staatsarch., *Bulgaria*, II, f. 259-280.

⁹¹⁾ Acta, 260.

⁹²⁾ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3-13.

осемнадесетия вѣкъ тѣ почватъ да проникватъ въ Пловдивъ, дѣто въ 1741 г. имало вече 18 кѣщи⁹²⁾. Турцитѣ не ги прѣслѣдвали зарадъ сектантството имъ, и мъченията, които тѣ понасяли сж отъ сжщото естество, както ония, на които сж били подложени православнитѣ.

Тази общность въ страданията обаче не била достатѣчна да ги сбличи съ послѣднитѣ. Старата вражда между поствѣдователитѣ на православната църква и потомцитѣ на богомилитѣ е тѣгла въ душитѣ имъ; може дори да се каже, че прѣзъ XVII вѣкъ тя се е засилила поради борбата на грѣцкото духовенство съ католишката пропаганда и поради наклонността на нашитѣ павликяни къмъ Римъ. Паметника за тѣхъ папата билъ нѣкакво митично сжщество и за да го види човѣкъ трѣбвало да живѣе сто години и да има крила да лѣти сто години, та тогава да стигне до него⁹³⁾; но това сигурно още повече ги отдалечавало отъ източната църква, прѣдставителитѣ на която въ България сжвѣмъ не сж били така тайнствени, а сж ходили между своето паство въоръжени съ камшици. Тая наклонность, както видѣхме, констатираше още първитѣ католишки пратеници; тѣ отбѣлѣзватъ сжщо прѣзрѣнието, съ което православието поседение гледало на еретицитѣ и голѣмата изолираность на послѣднитѣ. Православнитѣ българи смѣтали павликянитѣ за отлъчени и не имъ давали даже соль⁹⁴⁾. Само тѣй става понятно, че името павликянинъ се е считало за обидно и прѣзъ църквата повинна на миналия вѣкъ е трѣбвало да бжде замѣнено съ името българокатоликъ⁹⁵⁾. Съ сжщата умраза отвърпнали павликянитѣ, за които се казва, че не могли да търпятъ християнитѣ.

Тоя антагонизъмъ и тежката неволя, подъ която играли павликянитѣ, обясняватъ достатѣчно фанатизма, съ който тѣ поддържали своитѣ вѣрвания, дори слѣдъ двувѣковно влияние на католишкото духовенство, както и заключеностъта, въ която сж живѣли. Въпросътъ, въ какви отношения сж били помежду си павликянитѣ, дали сж имали нѣкаква организация или най-голѣмия авторитетъ е билъ за всѣко село свещеникътъ, не е ясенъ; но може съ голѣма вѣроятность да се твърди, като се вземе прѣдъ видъ съ каква упоритость тѣ сж бранили своята духовна бащиния сръщца

⁹²⁾ Милетичъ, Сбм. XIX, 159.

⁹³⁾ Acta, 42.

⁹⁴⁾ Ibid., 7.

⁹⁵⁾ Tacchella, ц. с., 53.

усилията на мисонеритѣ да имѣ вѣлѣниятѣ чистата вѣра споредъ обредитѣ на римската църква, че тѣ сж били споени отъ оня духъ на единство, който отличава сектитѣ.

Трѣбва да се съжалева, че всички извѣстия за павликинитѣ не сж запазени⁹⁶⁾). Но ония, които сж съхранени сж достатъчно пълни, за да ни запознаятъ съ духовния миръ на българскитѣ еретици. Главнитѣ отличителни бѣлѣзи на павликианската ересь, такава каквато я заварили мисонеритѣ, сж били два: ненавиждане на кръста и иконитѣ и отхвърляне на кръщението. Отъ основната догма на манихейството — съществуване на двѣ начала, добро и зло — нѣма никаква слѣда; първобитната умственостъ на павликинитѣ, затжпена още повече отъ робството, не е могла да се издигне до тия отвлечени понятия. Църковна иерархия тѣ не сж имали, а само свещеници, които сж чели евангелието въ стари ръкописни славянски книги и сж извършвали обредитѣ, доколкото ги имало. Тѣй като старитѣ църкви били вече разрушени отъ врѣмето, а турцитѣ не позволявали да се строятъ други, тѣ — както впрочемъ и православнитѣ въ всички малки и бѣдни села — сж служили въ опрѣдѣлени кѣщи или по разни оброчища и църковища, които виждаме и днесъ да се почитатъ⁹⁷⁾). Главната церемония е била у тѣхъ курбана, която тѣ сж запазили до късно, въпрѣки усилената борба на католишкото духовенство; само тѣй се обяснява извѣстното мѣсто у Марсили, който описва пловдивскитѣ павликяни: „Като любопитствувахъ да видя тѣхна църква, азъ забѣлѣзахъ, че то бѣше едно мѣсто на равнище, дѣто имаше отъ една страна едно голѣмо дърво, по което имаше дървени куки за закачване жертвитѣ, които принасятъ; тогава имаше говежди и овчи кѣсове месо. Подъ дървото имаше грубо-одѣланъ камененъ кръстъ, прѣдъ който тѣ правеха метани както гърцитѣ (т. е. православнитѣ), но, вмѣсто да се кръстятъ съ три прѣсти, тѣ се кръстеха съ цѣлата ръка. Посрѣдъ това равно мѣсто имаше каменна маса, върху която принасяха жертва (faisoient leurs sacrifices), а наоколо имаше други по-малки, дѣто ядеха жертвитѣ (курбанитѣ)⁹⁸⁾). Макарь авторътъ да смѣта тия павликяни за еретици, очевидно е, че

⁹⁶⁾ Acta, 42.

⁹⁷⁾ Wenner, Ein ganz new Reysebuch von Prag ausz bisz gen Constantinopel, 47 (цит. у Шишмановъ, Сбм. IV, 459 сл.). Ср. Acta, 201.

⁹⁸⁾ Marsigli, ц. с. 24.

тукъ се касае за християни католици, щомъ като тѣ служатъ прѣдъ кръстъ и се кръстятъ съ цѣла ржка. Когато сж правили курбанъ въ кжщи, както ни ги описватъ документитѣ на пропагандата, или на открито, както четемъ у Marsigli, павликянитѣ се събирали и празнували съ викоуе, хора и пѣсни. Кръста не могли да търпятъ по никой начинъ и го отбѣгвали повече отъ дявола („peggio dell'universal nemico“⁹⁹⁾), защото на него умрѣлъ спасителъ¹⁰⁰⁾.

Църковнитѣ имъ книги били стари ржкописни славянски книги, нѣкои отъ които произхождали отъ Босна; това показва не че павликянитѣ сж дошли отъ Босна, както обяснява архиепископъ Петъръ Богданъ, а че нашитѣ богумили сж били въ общение съ босненскитѣ патарени. Между тия книги е имало и апокрифи, които поддържали у тѣхъ много легенди като тия, че петнадесетѣ Дѣвѣния на Апостолитѣ били извадени (cavate) изъ нѣкакво си „Море на Движеніето“ (Mare di Moto) и че четиритѣ Евангелія били изкарани изъ Римъ отъ нѣкой си могъщъ царь Силивикъ, който билъ толкова добъръ християнинъ, што обвърналъ цѣлия свѣтъ въ римската вѣра¹⁰¹⁾. Сближеніето на тоя царь Силивикъ съ царь Селевкия, когото Пансий постави подиръ Бориса II¹⁰²⁾, се налага само по себе си и ни кара да мислимъ, че богумилско-павликянскитѣ сказанія се съхранили до късно въ ржкописнитѣ съчинения на апокрифната книжнина. Абагарътъ на Филипъ Станиславовъ е сжщо тѣй добро доказателство, че този родъ книжнина е билъ разпространенъ между нашитѣ павликяни.

Най-пълень погледъ върху религиознитѣ обреди и вѣрвания на павликянитѣ ни дава възможность да хвърлимъ грижливиятъ и добросъвѣстенъ Петъръ Богданъ. Споредъ него павликянитѣ не се кръщавали; само на Богоявление отивали на църква и погътъ имъ взималъ една свѣщъ и е докосвалъ съ нея всѣкого на четири мѣста по главата и това е наричалъ огненото кръщение на Св. Иванъ Кръстителъ. Никакво друго тайнство нѣмали; който е знаелъ малко да чете, давали му една патерица въ ржка и го правили свещеникъ; той друго не е правилъ освѣнъ да извършва браковѣтъ, като

⁹⁹⁾ Acta, 17; ср. 208.

¹⁰⁰⁾ Ibid., 7.

¹⁰¹⁾ Acta, 42.

¹⁰²⁾ Паисий, Исторія славѣноболгарская, изд. Й. Ивановъ, 31.

е свързвалъ ржцѣтъ на младоженцитѣ и е произнасялъ нѣкои думи нанзустъ, пилъ съ тѣхъ и благославялъ чашитѣ (съ вино) съ нѣкакви молитви... Съблюдавали поститѣ, т. е. четиридесетница (великденскитѣ), петъка и богородични пости. Отвращавали се отъ кръста, празнували недѣлитѣ и други подвижни праздници „и нѣкои особени свои праздници, които и днесъ се празнуватъ, като Св. Варвара, Св. Сава и други“. „Въ църква не държеха нищо друго освѣнъ маси, дѣто ядеха и пиеха; иконитѣ ненавиждаха и такова нѣщо не се намирало по църквитѣ имъ“...¹⁰³⁾.

Даннитѣ, които срѣщаме у Мавро Орбини, съврѣменникъ на първитѣ покрѣствания на павликянитѣ, се сходжатъ съ тия извѣстия¹⁰⁴⁾.

За да покатоличатъ тия закоравѣли еретици, българскитѣ мисионери положили голѣмъ трудъ; обаче за павликянитѣ католицизмътъ се изрази само въ тия три нѣща; приемане на кръщенiето по римския обредъ, почитане на кръста и подчинение на римската църковна властъ. Въ всичко друго тѣ останали вѣрни на своитѣ традиции; слѣдвали сж стария календаръ, въпрѣки всички усилия на пропагандата, до 1836 год.¹⁰⁵⁾, правили сж курбани, развеждали се, не се съгласявали по никой начинъ да постятъ въ сѣбота, а постили въ петъкъ, и слѣдъ единъ вѣкъ проповѣди и поучения тѣ сж били още тѣй първобитни, щото свещеницитѣ е трѣбвало да ги привличатъ на литургия съ пиене и други подобни¹⁰⁶⁾. Поради тая именно упоритостъ и прѣдъ невъзможността да изкорени издѣно ересъта, българското католишко духовенство, съ удобрението и съгласието на Propaganda fide и на папата, е водило опортюнистична политика като е оставяло въ упражнението на култа доста широко мѣсто на обичая — *consuetudo*, — като единствено срѣдство да примирятъ консерватизма на павликянитѣ съ строгата дисциплина на римската църква¹⁰⁷⁾. При все това стълкновенията сж били чести и ржководенето на новообърнатитѣ католици е било извънредно трудна и деликатна задача, както ще видимъ при разглеждане мисионерската дѣйность на пропагандата.

¹⁰³⁾ Acta, 80.

¹⁰⁴⁾ Mauro Orbini, ц. с. 353.

¹⁰⁵⁾ Tacchella, ц. с. 47.

¹⁰⁶⁾ Acta, 326.

¹⁰⁷⁾ Ibid. 124, 232, 279 и пр.

Отношенията между пропагандата и мѣстното българско православно население се рисуватъ изобито като враждебни. Миѣнието на епископъ Илия Мариновъ, че православнитѣ сж по-голѣми врагове на католицитѣ, отколкуто турцитѣ, е миѣние и на неговитѣ прѣдшественици, съратници и наслѣдници; самъ Петъръ Богданъ, подувѣковната карьера на когото е най-добра гаранция за вѣрността на наблюденията му, мисли, че за да се обърнатъ българитѣ въ католичество, би трѣбвало божествена сила¹⁰⁸).

За доказателство, че това миѣние отразява дѣйствителността, макаръ съ извѣстно прѣувеличение, служи фактитъ, че пропагандата не е имала никакъвъ успѣхъ между православнитѣ българи, освѣнъ въ отдѣлни случаи, които се обясняватъ било съ връзкитѣ на покатоличенитѣ съ дубровникитѣ търговци, било съ съжителството на българи съ католици и новопокрѣстени павликани.

Тая враждебностъ се дължи на двѣ причини, — на привързаността на българското население къмъ праотеческата му вѣра и второ — на влиянието на грѣцкото духовенство.

Благодарение на своитѣ привилегии и на покварата у турскитѣ управници, грѣцкото духовенство, което било господаръ въ България, е упражнявало силенъ гнетъ върху българското си паство. Тоя гнетъ е билъ мораленъ и икономически. Както въ Цариградъ кандидатитѣ за патриаршеекия прѣстолъ сж наддавали за да спечелятъ благоволенieto и поддрѣжката на тоя или оня портенски сановиникъ, за да се домогнатъ до трона и да се закрѣпятъ, тъй и владичитѣ отъ своя страна сж наддавали въ Фенеръ, за да купуватъ епархиитѣ. „Между тия владичи, казва архиепископъ Петъръ Богданъ, има голѣма развала, защото единия измѣства другия отъ епископството; тамъ, дѣто има владика ржкоположенъ, отива другъ и плаща нѣщо повече на патриарха, а той веднага изпѣжда първия и дава епархията на втория; и тоя, който е билъ по-напрѣдъ, трѣбва да си иде насила; а сетнѣ, ако има пари, отива и изгонва другъ; и така отъ ржка на ржка и пр.“¹⁰⁹). И понеже успѣхътъ зависѣлъ изключително отъ размѣра на броената сума, всѣки новъ митрополитъ и епископъ

¹⁰⁸) Staatsarch., Bulg., II, f. 259—280.

¹⁰⁹) Acta, 71 Cp. Carayon, Relations inédites des missions de la Compagnie de Jésus à Constantinople et dans le Levant au XVIIe siècle, p. 245.

е идвалъ въ епархията си прѣтоваренъ съ дългове; за да ги изплати и да забогатѣе, та по тоя начинъ да се запази отъ възможни изненади, всѣки е гледалъ да обира подвѣдомственитѣ си безъ да се спира прѣдъ никакви нравствени съображения и прѣдъ никакви насилія. Актоветѣ на пропагандата, покрай многото други източници, ни показватъ какъ грѣцкитѣ митрополити, обкржжени отъ йеничери, обикаляли селата и събирали владичинната безпощадно, като сж биели, връзвали и затваряли ония, които не могли да плащатъ, взимали сж каквото намирали по кжщи и вършили „хиляди безобразия“ (*mille inconvenienze*)¹¹⁰). Други, за да изплатятъ дълговетѣ, които сж склочвали, сж залагали своитѣ приходи и сж опълномощавали кредиторитѣ си турци сами да ги събиратъ. Тѣй, софийскитѣ митрополитѣ Еремия въ 1614 година билъ длъженъ 50,000 акчета (аспри) на турчина Хасанъ Челеби и 30,000 на другъ единъ богаташъ-първенецъ, Сюлейманъ бегъ, която сума внесълъ въ патриаршията и за гаранция заложилъ данъка си отъ пожертвования и курбанъ и отъ вѣнчила, който възлизалъ на 4300 акчета и съ пълномощно прѣдъ сжда прѣдоставилъ на турчина правото да си прибере вземането¹¹¹). До кждѣ е достигалъ тоя развратъ се вижда отъ една приписка на една стара книга въ софийската синодална библиотека, дѣто единъ български свещеникъ, попъ Константинъ, бѣлѣжи прѣзъ 1622 г., за да е „вѣдомо въсакому христѣанину“, какъ е билъ принуденъ да заложилъ едно четвроевангелие „за владѣчин дългъ оу Еврее . . .“¹¹²). За да упражняватъ още по-безгранично своята духовна тирания, владицитѣ прибѣгвали и до друго едно тежко сръдство, аргосването и афоресването. което обезоржжавало всѣко съпротивление на вѣрующитѣ; достатъчно е било владиката да смене на нѣкой попъ калимявката отъ главата за да бжде той афоресанъ¹¹³). При това расовата умраза между българи и гърци увеличавала още повече страданията на българитѣ. Още Павелъ Джорджичъ съобщава, че българитѣ не обичали гърцитѣ¹¹⁴), а единъ хърватинъ, който въ сръдата

¹¹⁰) Acta, 71; ср. 14 сл.

¹¹¹) Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Историческото Дружество въ София, I, 64—65 и 78.

¹¹²) Лб. Стојановић, ц. с., I, 303.

¹¹³) Acta, 71.

¹¹⁴) Makouschew, ц. с., 247.

на XVII вѣкъ дошълъ въ съприкосновение съ цариградскитѣ гръцки духовни кръгове, разправя, че тѣ сж смѣтали българитѣ за „не люде“ и славянитѣ изобищо за варвари¹¹⁵⁾). Поради всичко това появяването на тия необикновени пастири въ селата е било не по-малка напасть за населението, отколкото идването на султанскитѣ чиновници натоварени съ събирането на данъцитѣ. За чувствата, които гръцкитѣ владици съ своето поведение били успѣли да насадятъ у своето българско паство намираме едно цѣнно свидѣтелство въ едно писмо на охридския архиепископъ Франческо Соимировичъ отъ 1666 г. Въ качеството си на управляващъ марцианополската епархия, Соимировичъ отишълъ въ малкото павликянско село Калугерица, Ловчанско, съ цѣль да проповѣдва и да обърне жителитѣ му въ католичество; когато той свършилъ проповѣдта си, селскитѣ свещеникѣ излѣзълъ прѣдъ него и донесълъ книгата си — ръкописно славянско четвероевангелие на пергаментъ, — за да докаже, че споредъ евангелието не се полага кръщение. „Азъ взехъ книгата, разправя Соимировичъ, намѣрихъ му толкова мѣста, дѣто се говори за кръщението и го накарахъ да чете прѣдъ всички за да видятъ, че Господъ и тѣхната книга повеляватъ да се покрѣстятъ; като чува това, всички останаха смаяни заедно съ свещеника, ослѣпенъ отъ истината. Тогава тѣ ми отговориха: „Молимъ ви, владико, да ни оставите за сега, другъ нѣтъ ще се покрѣстимъ всички“. А азъ имъ рекохъ: „Или сега, или дайте ми отговоръ; ако не искате, азъ ще отида въ Ловечъ и ще ви повикамъ прѣдъ сждилището; щомъ не искате да бждете християни католици отъ моята вѣра, ще ви дамъ на гръцкия владика, та да ви взема данѣкъ, както взема отъ другитѣ си подвѣдомствени“. „Азъ, Прѣосвещени Отци, прибавя охридскитѣ архиепископи, никога не бихъ направилъ това, но (го казахъ) като виждамъ, че тѣ сж много прости въ това отношение и се боятъ отъ схизматическитѣ владици както отъ самитѣ турци (Io, EE-mi (P(at)roni, non lo faria mai, mà vedendo essi che in questo conto sono troppo semplici et hanno paura delli prelati scismatici come dalli medemi Turchi...). Така съ тия и други добри доводи, вдъхновени отъ Св. Духъ, тѣ приеха светото кръщение“¹¹⁶⁾).

¹¹⁵⁾ вж. *Иречекъ*, Исторія Болгаръ, 602.

¹¹⁶⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 400.

Тоя страхъ държалъ българитѣ въ пълно подчинение на гръцкото духовенство; невѣжеството и материалната нищета сж били други двѣ опори на това духовно робство.

Тежко и дълбоко е било това робство. Въ своитѣ бѣлъжити релации Петъръ Богданъ го рисува съ поразителни чѣрти. И българитѣ, пише той, сж схизматици като гърцитѣ, но българитѣ иматъ не зная какво повече, защото, бидейки хора невѣжи и прости, вѣрватъ всичко каквото намѣрятъ писано. И ако ги попитате, не могатъ да отговорятъ съ доводи, а съ известна нахалность и високомѣрие, като се основаватъ на това, което е писано, казватъ: „Тѣй казва писанието“ (*così dice la scrittura*) и всичко отдаватъ на светитѣ отци, макаръ да е писано отъ евреинъ¹¹⁷).

По цѣла България не се намирали свещени книги освѣнъ по църквитѣ, но отъ тия, които знаяли да четатъ, надали единъ на сто разбиралъ какво чете, защото училища не е имало и освѣнъ по мѣнастирскитѣ килии, никждѣ другадѣ наука не е имало. Който е знаялъ малко да чете, плащалъ известна сума на владиката, оженвалъ се и веднага ставалъ попъ. Вѣрующитѣ отивали на църква само въ тържествени дни, когато носили да ядатъ и да пиятъ; „и се опиватъ, пише софійскитѣ архиепископъ, като животни: въ това се състои цѣлата имъ набожность; даже монаситѣ и свещеницитѣ сж по-голѣми пияници отъ другитѣ и така слѣпиятъ слѣпецъ води“ ...¹¹⁸).

Монахинитѣ сж прѣдставени подъ сжщо тѣй неблагоприятна свѣтлина. Никоя отъ тѣхъ не знаяла да чете нито да си казва молитвитѣ, а само „вѣртятъ броеници и произнасятъ Господи помилуй! (Kyrie elejson)“; живѣели сами или въ свои кжщи; изъ Влашко имали въ нѣкои мѣста метоси, дѣто живѣели по двѣ, по три заедно; цѣлъ день се виждали да скитатъ по селата и по пазарищата и не се свѣнявали понѣкога да влизатъ въ публичнитѣ кръчми и да пиятъ съ разни нехранимайковци (...; *solae, vel in proprijs domibus habitant, per Valachiam habent in aliquis locis hospitium, et habitant duae vel tres simul, tota tamen die videntur cursitare hinc inde per*

¹¹⁷) Acta, 69.

¹¹⁸) Ibid., 70. Почти сжщитѣ думи употрѣблява П. Богданъ въ релацията си отъ 1667 г.: „... gens durae cervicis est, et rudis, quorum pastores ferè caeci sunt omnes et duces caecorum“.

vicos, et plateas; nec pudet illas aliquando in publicas (sic) tabernas intrare, et bibere cum nebulonibus)¹¹⁹⁾.

Въ църква богомолцитѣ стояли прави и се подигравали на католицитѣ, като ги виждали че колѣнничатъ; само когато свещеникътъ минавалъ съ причастието, всички падали на земи ничкомъ¹²⁰⁾. Изповѣдването е било почти непознато: нѣкои се изповѣдвали само единъ пѣтъ въ живота си, нѣкои никакъ. Обаче поститѣ се съблюдавали много строго, сжщо петѣкъ и срѣда.

Освѣнъ мѣнастирскитѣ и градскитѣ църкви, другитѣ били много бѣдни откъмъ утвари; служили си съ калаени потири, а по селата съ дървени¹²¹⁾. Църковнитѣ книги били ръкописни, но прѣзъ XVII вѣкъ имало вече и печатни книги; самъ Петъръ Богданъ купилъ отъ единъ калугеръ, който се върналъ изъ Русия, една библия печатана въ Москва; а между монаситѣ имало цѣла класа прѣписвачи, които се наричали да с к а л и и работата на които се състояла изключително въ прѣписване на книги; така прѣписанитѣ евангелия и други църковни книги се продавали по четирдесетъ скуди (гроша).

Владичитѣ сж вземали владичнина отъ всѣка кжца и отъ всѣки свещеникъ; освѣнъ това вземали и на вѣнчило. Освѣнъ на владиката всѣка кжца плащала и на попа¹²²⁾. Споредъ едно свидѣтелство отъ 1626 г., търновскиятъ митрополитъ-тетрархъ, и слѣдователно всички други митрополити, е вземалъ по едно *giulio* на кжца, а отъ всѣки погъ по единъ цехинъ, т. е. 300 аспри¹²³⁾. Споредъ Филипъ Станиславовъ, всѣка кжца плащала на владиката по 25 *baiocchi*¹²⁴⁾.

Прочее, колкото отъ религиозна ревностъ, толкова и отъ личенъ интересъ, грѣцкитѣ владици сж прѣслѣдвали пропагандата и се старали да ѝ прѣчатъ съ всички срѣдства, главно като сж клеветили католишкитѣ мисионери и владици прѣдъ турцитѣ като агенти на папата и на християнскитѣ държави¹²⁵⁾.

¹¹⁹⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 259—280.

¹²⁰⁾ Acta, 70.

¹²¹⁾ Ibid., 71.

¹²²⁾ Acta, 71.

¹²³⁾ Ibid., 31.

¹²⁴⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 4. Тия данни е мжчно да се прѣсметнатъ точно споредъ турскитѣ монети: 1 *giulio* е римска монета отъ около 10 soldi или 50 ст., 1 *baiocco* е равенъ на една десета часть отъ джулио или на 5 ст. Тѣй шото 1 джулио би се равнявало на около 8 аспри, а 1 баиоко на 1 аспри.

¹²⁵⁾ Acta, 106 сл., 250, 290 сл.; Staatsarch. I, 77, 115, 161.

Независимо отъ тия локални причини, противодѣйствието, което propaganda fide срѣщнала въ България се обяснява до нѣкъдѣ и съ борбата, която знаменитиятъ цариградски патриархъ Кирилъ Лукарисъ водилъ прѣзъ първата половина на XVII вѣкъ противъ латинското влияние на Изтокъ.

Засилването на християнскитѣ държави и упадъкътъ на Турция имали за послѣдствие въ началото на XVII вѣкъ едно по-голѣмо проникване на западното влияние въ Цариградъ и другитѣ части на империята; слѣдъ учрѣдяването на конгрегацията за разпространение на вѣрата, това проникване се засилило и отъ релациитѣ на французскитѣ йезуити въ Цариградъ, Смирна и Бѣломорскитѣ острови виждаме какво обаяние е упражнявала западната култура върху гърцитѣ и арменцитѣ¹²⁶⁾. Борбата, която патриархъ Кирилъ Лукарисъ повелъ около 1620 г. била реакция тъкмо противъ това влияние¹²⁷⁾.

Не всѣкога обаче отношенията между послѣдователитѣ на Римъ и ония на Цариградъ сж били така неприятелски. Имало е вселенски патриарси, които сж приемали на гости мисионеритѣ; другадѣ митрополититѣ сж ги канили да проповѣдватъ въ църквитѣ при пълна свобода и ги покровителствували, и дори светогорскитѣ монаси желяели да ги иматъ за учители¹²⁸⁾. Въ самата България, дѣто митрополити, епископи, архимандрити, монаси и попове се описватъ всички като противници на латинското име (*omnes contrarissimos latino nomini*), е имало случаи на дружелюбни отношения; въ релацията си отъ 1640 г. Петъръ Богданъ разправя, че приелъ и гощавалъ единъ грѣцки владика въ Копиловския мѣнастиръ¹²⁹⁾, а отъ релацията му отъ 1667 г. се вижда, че самъ той е ходилъ при софийския митрополитъ, у когото видѣлъ едно рѣкописно житие на Св. Кралъ¹³⁰⁾. Единъ мисионеръ се ползувалъ съ приятелството на търновския митрополитъ¹³¹⁾, а споредъ свидѣтелството на Матей Гундуличъ, при погребението на единъ

¹²⁶⁾ вж. Carayon, ц. с.

¹²⁷⁾ За перипетитѣ на борбата вж. Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, IV, 18—31, дѣто е дадена значителна библиография; сжщо въ *Nouvelle Biographie générale*, t. XII, 726. За отношението на римската курия къмъ борбата на Лукарисъ съ неговитѣ съперници, вж. едно важно извѣстие, съобщено отъ Дринова въ Псп. (Браила), I, 53 сл.

¹²⁸⁾ Carayon, 61, 116, 173 сл.; ср. 246; 150 сл.

¹²⁹⁾ Acta, 70.

¹³⁰⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 259—280.

¹³¹⁾ Acta, 30.

момъкът отъ свитата на дубровнишките посланици прѣзъ 1672 год. софийскиятъ митрополитъ, обиколенъ отъ своето духовенство, изпратилъ мъртвеца и служилъ заупокойна.

Сжщо тъй не трѣбва да си прѣдставяме, че българитѣ православни и българитѣ католици сж били винаги и неизмѣнно на неприятелска нога. Тѣ сж живѣли едни до други и сж били свързани чрѣзъ многобройнитѣ връзки на всѣкидневния животъ; православното население, споредъ всички данни, е образувало грамадното мнозинство въ страната, когато католицитѣ сж били съвсѣмъ незначително малцинство, „капка вода въ океана“ (*una goccia d'acqua nel oceano*), както се изразява Петъръ Богданъ, и при тия условия сжществуването на католишката църква въ България би било невъзможно, ако между еднитѣ и другитѣ би царувала постоянна вражда¹⁸²⁾.

Що се касае до отношенията между пропагандата и западнитѣ православни църкви — охридската и печската патриаршии, — тѣ сж били добри и приятелски. Отдалечени географически отъ Цариградъ и по-близки до Римъ, тия двѣ църкви не сж сподѣляли умразата на гърцитѣ противъ латинитѣ; освѣнъ това тѣ самитѣ, както е случая съ Охридъ, сж водили борба противъ Фенеръ, който се стремилъ да закрѣпи тамъ своето влияние, и въ едно сближение, дори съ една уния съ папата, сж виждали срѣдство да се избавятъ отъ домогванията на вселенската църква.

Не е била чужда на тия тежнения и политическата идея. Ние споменахме вече за пѣтешествието и мисията на охридския патриархъ Атанасий въ християнския Западъ; въ списъка на охридскитѣ патриарси отъ XVII вѣкъ се срѣщатъ нѣколцина, които се означаватъ като криптокатолици¹⁸³⁾; прѣзъ 1624 г. папа Урбанъ VIII пише на охридския патриархъ Порфирий Палеологъ „и други подчинени архиепископи и епископи въ България, Албания и Долна Македония“ едно писмо, въ което изказва надежда, че ако тѣ съ „искрено

¹⁸²⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 41—44. Въ свързка съ горното нека приведемъ една любопитна подробностъ: между кредиторитѣ на охридския архиепископъ, слѣдъ оттеглянето му въ Чипровецъ, личи и „схизматикътъ Байчо отъ Ловечъ“ (*Baicio di Lovaz scismatico*), който ималъ да взима 50 скуди. Ibid., f. 70.

¹⁸³⁾ Gelzer, Der Patriarchat von Ochrida, 26 и 28.

сърдце и непристорена вѣра“ се поклонятъ на папската властъ Богъ, който не забравя да се смили, ще ги избави отъ „игото на робството“¹³⁴⁾; а прѣзъ врѣмето на папа Александъръ VII (1655—1667), другъ патриархъ, вижда се Атанасий, приелъ унията и посѣтилъ Римъ, дѣто билъ добръ приетъ¹³⁵⁾. Обаче побужденията за унията съвсѣмъ не ще да сж били религиозни. Извѣстно е, че охридската църква е имала винаги разстроени финанси; нейни членове сж ходили навредъ да просятъ милостиня, и умѣстна е бѣлѣжката на Гелцера, който казва, че католицизмътъ на тия църковни сановници се е състоялъ въ това, че сж приемали римска милостиня и любезно сж благодарили за това¹³⁶⁾.

Печската патриаршия, която била съвършено независима и при това славянска въ главата и въ членоветъ си, поддържала още по-приятелски връзки съ Римъ. Въ 1599 г. папа Климентъ VIII прѣдлага уния на сръбската църква¹³⁷⁾. Съ течение на врѣмето тия връзки ставатъ по-чести и по-близки. Съборътъ, който патриархътъ свиквалъ всѣка година по Великденъ¹³⁸⁾, взелъ прѣзъ 1648 г. въ Морача формално рѣшение да провъзгласи унията съ папата по образа на малороситѣ¹³⁹⁾; сжщото рѣшение взели клирътъ и народътъ на събора въ 1654 г. и писали на папата, че „съ недостойнитѣ си уста“ цѣлуватъ стѣпкитѣ на светитѣ му нозѣ, макаръ че въ сжщото врѣме патриархъ Гавриилъ заминалъ за Русия¹⁴⁰⁾.

Българскитѣ католишки иерарси сж били сжщо добръ съ печскитѣ патриарси; архиепископъ Петъръ Богданъ е ималъ познанство съ патриарха Гавриила¹⁴¹⁾, а Соимировичъ самъ е присѣствувалъ на единъ отъ съборитѣ, дѣто билъ приетъ много любезно отъ патриарха; скопскиятъ католишки архиепископъ е билъ сжщо поканенъ да присѣствува на такъвъ единъ съборъ¹⁴²⁾. Тая точка заслужава да бѣде освѣтлена, като се знае, че печската патриаршия е била не само съсѣдна съ охридската, но е обхващала и български земи, като Скопие, Кратово, Кюстендилъ и Самоковъ.

¹³⁴⁾ Theiner, II, 123.

¹³⁵⁾ Theiner, II, 214.

¹³⁶⁾ Gelzer, ц. с., 26.

¹³⁷⁾ Theiner, II, 92 сл.

¹³⁸⁾ Starine, XXV, 188; Staatsarch., Bulg., I, f. 417.

¹³⁹⁾ Starine, XXV, 169 сл.

¹⁴⁰⁾ Ibid, XXV, 179 сл.

¹⁴¹⁾ Ibid., XXV, 188.

¹⁴²⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 417.

Между турцитѣ пропагандата не е могла, разбира се, да мисли за агитация. Но турцитѣ сж били господаритѣ на страната, дѣто тя е дѣйствувала и отъ тѣхното поведение е зависѣло много да бжде задачата ѝ по-лека или по-трудна.

Турцитѣ не посѣгнаха на вѣрата на покоренитѣ християнски народи, но погрѣшно е да се мисли, че тѣхната толерантностъ е обезпечвала свободата на съвѣстѣта на послѣднитѣ; тая толерантностъ се обяснява съ чисто фискални и икономически мотиви. На турцитѣ, които сж били като на лагеръ въ собственитѣ си владѣния и се намирали почти непрѣкъснато въ война, особено въ първитѣ вѣкове на своето господство въ Европа, необходимо е било да иматъ едно население, което да работи земята, за да може да плаща данѣци и да храни войнственитѣ си господари. Това население бѣ християнското. То не е имало религиозна свобода, а е било само търпено; то не е могло дори да възобновява срутенитѣ отъ врѣмето църкви, или, ако е успѣвало, трѣбвало е да брое много пари.

Това, което се отнася до православнитѣ, може да се приложи и по отношение на католицитѣ. Наистина, поставени подъ защитата на толкова християнски държави, тѣ се намирали подъ другъ режимъ; Портата признала свободата на римското вѣроизповѣдание още въ мирния договоръ съ императора отъ 1616 г., съ който се подновилъ ситваторокския миръ сключенъ за двадесетъ години, а слѣдъ ваварския миръ (1664) издала особенъ ферманъ за свободното изпълнение на католишката вѣра въ границитѣ на турската империя. Обаче всички тия и други правдини сж имали дотолкова значение, доколкото султанскитѣ чиновници, особено ония отъ провинциитѣ, сж имали добра воля да ги почитатъ. Частно за българскитѣ католици, които сж били рая, тѣхното положение не се е различавало отъ онова на православнитѣ; то е било дори по-лошо въ нѣкои случаи, когато Турция се е намирала въ война съ католишкитѣ държави, както посочихме по-горѣ.

Положението на българскитѣ католишки владци спрямо властѣта е било уредено юридически; тѣ сж били снабдени съ султански бератъ, по силата на който сж живѣли въ своитѣ епархии. За Петъръ Солинатъ е казано изрично, че като билъ заловенъ отъ никополския санджакъ-бей въ с.

Бръстовецъ, вслѣдствие на единъ доносъ, можалъ да се отърве, освѣнъ съ подаръци, като показалъ „привилегиитѣ отъ султана“, които носилъ съ себе си и които билъ заставенъ да регистрирува прѣдъ никополския кадия, — добъръ случай за турцитѣ да изтрѣгнатъ пари¹⁴³). Какъ е билъ издѣйствуванъ тоя бератъ въ началото на 17 вѣкъ, когато Турция се намирала въ война съ християнскитѣ сили, не е извѣстно, но сигурно това се дължи на застъпничеството на Дубровникъ и на подаръцитѣ на чипровчани. Друго едно извѣстие за бератъ намираме у Филипъ Станиславовъ, който прѣзъ есента 1666 г. отишълъ въ Цариградъ да поднови даденитѣ му отъ султана привилегии да живѣе мирно въ епархията си¹⁴⁴).

Тия документи обаче не обезпечвали на притежателитѣ имъ нито свобода на дѣйствие, нито дори лична безопасностъ. Прѣди всичко владицитѣ и свещеницитѣ не могли да се движатъ свободно като духовни лица изъ епархиитѣ си, а трѣбвало да се прикриватъ и да се прѣдreshватъ като търговци или инакъ¹⁴⁵). Филипъ Станиславовъ, който, като мисионеръ, бродилъ изъ цѣла сѣверна България, отъ никополскитѣ села до устията на Дунава, разправя, че минавалъ на всѣкждѣ като търговецъ и като такъвъ носѣлъ съ себе си 30—40 лакти разни долнокачествени платна; сжщото вършилъ и когато станалъ епископъ — и отъ това най-много пострадалъ, макаръ конгрегацията да е знаела при какви тежки условия е било заставено да работи духовенството въ България¹⁴⁶). Но не само изъ вътрѣшността на страната пътуването е било трудно, а и въ София, дѣто дубровчани сж били влиятелни, архиепископътъ не е могълъ да влиза, освѣнъ прѣоблеченъ¹⁴⁷). Само въ Чипровецъ и околнитѣ три села мисионеритѣ и владиката сж живѣли по-спокойно и сж могли да извършватъ свободно и безъ страхъ, било публично, било частно, „всичко, което се отнася до църковната свобода по изпълнението на божиитѣ работи“¹⁴⁸).

¹⁴³) Acta, 18.

¹⁴⁴) Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 77: per rinovar li miei privilegij concessimi dal Gran Turco per vivere nella mia diocesi pacificamente

¹⁴⁵) Ibid., II, f. 195—196.

¹⁴⁶) Ibid., II, f. 3—13.

¹⁴⁷) Ibid., I, f. 362.

¹⁴⁸) Ibid., I, f. 371; II, f. 195—196.

Това се дължело колкото на особеното положение на този кжтъ, толкова и на обстоятелството, че тамъ не е имало турци, както вече посочихме. Но когато се случвало да дойде нѣкой зълъ управител въ София, или когато турци сж прѣхвърляли планината и сж отивали въ Чипровецъ по работа или на пжтъ за друго мѣсто, тогава положението на владиката и на клирътъ му ставало нетърпимо. Турцитѣ буйствували, и ги заплашвали като имъ викали „френкъ гяуръ!“¹⁴⁹⁾ и, за да дадатъ на угрозитѣ си по-страшенъ видъ, приготвяли дори колове за да набиятъ на тѣхъ епископа и първенцитѣ¹⁵⁰⁾. Всичко това е било не отъ фанатизмъ, а отъ алчностъ, която трѣбвало да се уталожва съ много пари. Петъръ Богданъ казва въ едно свое писмо отъ 1655 година: „старитѣ мжченици сж страдали съ проливане на кръвъ, а сега не се гледа друго, освѣнъ даване злато и сребро“¹⁵¹⁾. Сжщиятъ пише въ религията си отъ 1663 г., като говори пакъ за себе си: „Архиепископътъ не се бои, ако Богъ даде тая милостъ, да изгуби смъртния си животъ зарадъ католишката вѣра, ако тиранътъ би поискалъ живота му, обаче живота не искатъ, а пари“¹⁵²⁾. А Филипъ Станиславовъ, като излага своята дѣйностъ и описва страданията си, казва отъ своя страна, че е готовъ да жертвува живота си, обаче „турцитѣ не искатъ мжченичество, а пари“¹⁵³⁾. Пари, ето думата, която неизмѣнно се повтаря въ всички документи, дѣто се описватъ отношенията между пропагандата въ България и турцитѣ. Епископъ Илия Мариновъ далъ при единъ случай, за да се избави отъ окови, четиристотинъ гроша¹⁵⁴⁾, Петъръ Богданъ петстотинъ¹⁵⁵⁾, и пр.

Но, за да взематъ тия пари, турцитѣ сж вършили всѣкакви насилия, като не се спирали даже прѣдъ побои върху служителитѣ на църквата. Една чудесна картина за тия произволи и насилия ни дава пакъ Петъръ Богданъ въ споменатата релация отъ 1663 г. „Въ манастиритѣ, пише той, идватъ често на гости турци, на които духовницитѣ и даже самъ архиепископътъ прислужватъ; за голѣмо свое неудобство,

¹⁴⁹⁾ Acta, 153.

¹⁵⁰⁾ Acta, 15.

¹⁵¹⁾ Ibid. 250.

¹⁵²⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 371.

¹⁵³⁾ Ibid. II, f. 3—13.

¹⁵⁴⁾ Acta, 106.

¹⁵⁵⁾ Ibid., 251; Staatsarch., Bulg., I, 362.

последниятъ трѣбва да седи съ тѣхъ, да яде, да имъ дава подаръци, понекога, като се напийтъ, да стои съ тѣхъ и да ги търпи до срѣдь нощъ, да слуша мръсни и неприлични думи, да държи последно мѣсто, да имъ става и смирено да имъ угажда, както робътъ на своя господарь. На това отгорѣ, трѣбва да дава за конетѣ имъ сѣно и счмникъ, а на тѣхъ, — както на слугитѣ, тъй и на господаритѣ — да слага богата трапеза, да имъ постила, да имъ пали свѣщи, а зимѣ да имъ приготвя и огънь и дърва и да имъ докарва „per fas et nefas“ всичко каквото имъ се иска: брашно, масло, месо, кокошки; впрочемъ, понекога къмъ думитѣ и укоритѣ се прибавятъ пльсници и удари, на които не може да отвърне.

„Отъ софійскитѣ наши архиепископътъ търпи много несподи, заедно съ монаситѣ; той, както и тѣ, биватъ не само вързани и ругани, но влачени прѣдъ сждилищата, отъ които трѣбва да се освобождаватъ съ не малко пари.

„Архиепископътъ живѣе въ постояненъ страхъ, особено когато нашата живѣе лично въ София, и тогава, по необходимостъ, за голѣмо свое неудобство, той се прѣнася въ Влашко, или се укрива, ако нѣма възможностъ да се откупи, въ случай че попадне въ турски рждѣ“¹⁵⁶⁾.

Понекога работата е отивала до тамъ, щото и животътъ му бивалъ въ опасностъ. Такъвъ единъ случай разправя П. Богданъ още въ първитѣ години на своето архиепископство. Единъ день управителътъ на Чипровецъ билъ поканенъ на гощавка отъ единъ християнинъ вѣнъ отъ градеца. Управителътъ пратилъ три-четири пжти да повикатъ и владиката да отиде безъ друго; последниятъ нѣмало какъ да се освободи отъ тая настоятелна покана, взелъ единъ монахъ съ себе си и отишълъ. Като яли и пили, турцитѣ се опили хубаво и почнали да играятъ; единъ циганинъ взелъ голия ятаганъ на единъ турчинъ и почналъ да скача съ него; турчинътъ, очевидно пиянъ, се спусналъ къмъ владиката да му отрѣже главата, като викалъ, че той билъ заповѣдалъ да му взематъ ятагана; намѣсили се другитѣ и го отървали¹⁵⁷⁾.

Малко по-инакъ се рисуватъ мѣстнитѣ турци спахии — господари на селата — въ отношенията си спрямо католи-

¹⁵⁶⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 370.

¹⁵⁷⁾ Acta, 146.

цитѣ и пропагандата, тѣ по-скоро сж ѝ били полезни, разбира се срѣщу съответно възнаграждение. И понеже тѣ се задоволявали съ по-малко, а отъ благоразположението имъ зависѣло въ голѣма степенъ дали едно село да приеме мисионеритѣ или не, пропагандата е давала, когато е имала възможностъ. Единъ особено характеренъ случай се разправя за селото Бъсцево. Павликянитѣ отъ това село изгонили католишкитѣ мисионери съ тояги; тогава единъ „голѣмецъ“ турчинъ — *homo grande* — отъ това село, очевидно господарѣтъ, казалъ на католицитѣ: „съобщете на вашия владика, да ми даде единъ подарѣкъ и да дойде да слѣзе въ кжщата ми; азъ съмъ, който ще го покровителствувамъ и той ще може да говори свободно“. Илия Мариновъ обѣщалъ да му даде нѣщо, но нищо не му далъ. Тѣй минало много врѣме. Единъ день турчинѣтъ срѣщналъ единъ мисионеръ на пѣтя и му казалъ: „вашиятъ владика не си стои на думата, но вие нѣма да влѣзете въ Бъсцево, до като ми не дадете онова, което ми се пада и което ми обѣщахте“¹⁵⁸). Около двадесетъ и петъ години по-късно, сжщото се повтаря. Жителитѣ на това малко планинско село, както и на съседното село Калугерица минавали за най-вѣрли еретици и види се, че католицизмѣтъ е билъ пусналъ съвсѣмъ слаби корени у тѣхъ, защото прѣзъ 1666 г. станало нужда отново да имъ се проповѣдва и да се убѣждаватъ; тоя пѣтъ тѣ заявили на охридския архиепископъ, че сж готови да се покрѣстятъ и го поканили да отиде въ селото, но го прѣдупрѣдили, че трѣбва най-напрѣдъ да се спогоди съ турчина — господаръ на селото, който не имъ позволявалъ да си мѣнятъ вѣрата; селянитѣ обаче знаели, че ако му се даде нѣкой подарѣкъ, той ще склони. Соимировичъ се освѣдомилъ и се указало наистина че турчинѣтъ скланялъ, като искалъ подарѣкъ единъ червенъ чепкенъ (*una veste di scherlatto*) отъ 50—60 гроша¹⁵⁹). На други мѣста пѣкъ господаритѣ сж улеснявали своитѣ селяни католици; тѣй спахията на село Давуджово, Пловдивско, научилъ жителитѣ какъ да си построятъ църква безъ да се излагатъ на опасностъ и безъ да правятъ разноски прѣдъ кадията. Понеже за направата на църква трѣбвало разрѣшение, а за разрѣшението — пари, турчинѣтъ казалъ

¹⁵⁸) Acta, 87.

¹⁵⁹) Staatsarch., Bulg., II, f. 400.

селя
нѣ з
блѣт
тѣ
зува
дѣта
нѣтѣ
амал
тѣ н
чнос
по с
рига
имѣ
жжж

mina

на селянитѣ да построятъ една продълговата кѣща съ куминѣ за жилище на свещеника и тамъ да се събиратъ безпрѣпятствено и да извършватъ богослужението¹⁰⁰).

Тази е била срѣдата, въ която е била поставена да дѣйствува католишката пропаганда въ България прѣзъ разгледваната епоха. Не може да се каже, че тая срѣда е била благоприятна; католишкитѣ мисионери сж имали срѣщу себе си грамадната маса на православното население, умразата и кознитѣ на грѣцкото духовенство и „веригата на ненаситната алчностъ на владѣтелитѣ (турцитѣ)“, като се изразява въ едно свое писмо Петъръ Богданъ¹⁰¹). За да се строши тая верига сж били потрѣбни много срѣдства, а, както ще видимъ по-долу, тъкмо срѣдствата на пропагандата сж били оскъждни.

¹⁰⁰) Ibid., II, f. 364.

¹⁰¹) Ibid., II, f. 230--231: „...la catena dell'insaziabile avaritia delli dominanti...“

III.

Дѣйността на Петъръ Солинатъ.

Особеното значение на Петъръ Солинатъ. — П. Солинатъ основателъ на католишката църква въ България. — Работата му между старитѣ католици. — Мисионерската му дѣйность между павликянитѣ. — Мъжността. — Резултатитѣ.

За да може да се даде правилна оцѣнка на дѣлото на българската католишка пропаганда, слѣдъ като видѣхме въ каква срѣда тя е била поставена да работи, трѣбва да се изслѣдва нейното устройство, както и срѣдствата, съ които тя е разполагала. Обаче въ историята на пропагандата дѣйността на Петъръ Солинатъ заема особено мѣсто, поради особенитѣ условия, при които се е развила. И наистина, въ врѣмето на тоя духовникъ конгрегацията за разпространението на вѣрата не е била още учрѣдена и той се е сношавалъ направо съ папата; освѣнъ това той заварилъ въ България съвсѣмъ дѣвствена почва и при туй, разполагайки отначало съ малко помощници, не е могълъ да мисли за нѣкаква организация, а се е стремилъ да закрѣпи и разшири колкото може влиянието на римската църква въ България чрѣзъ практична работа. Характерно за неговото мисионерство и епископство е отсъствието на прѣки, непосредствени данни за трудоветѣ и успѣхитѣ му. Обаче извършеното отъ него дѣло е било тѣй забѣлжително и общопризнато, щото всичкитѣ му наслѣдници го споменуватъ съ уважение и благодарность.

Петъръ Солинатъ е истинскиятъ основателъ на католишката църква въ България. Той, съ своята двадесетъ и петгодишна дѣйность, е опрѣдѣлилъ рамкитѣ, въ които се е движила пропагандата и посочилъ срѣдствата, съ които тя си е служила. Поради туй нему се пада и въ историята особеното мѣсто, което е ималъ за съврѣмenniцитѣ и приемницитѣ си.

Солинатъ дошълъ въ България най-напрѣдъ като мисионеръ. Съ апостолско усърдие той се заелъ прѣди всичко да изучи положението и видѣлъ, че онова, което е могло да се направи, то е било да стѣгне нравствената и религиозна дисциплина на старитѣ католици и да спечели за вѣрата павликянитѣ. Резултатитѣ отъ своитѣ изучвания той прѣдставилъ на папа Климентъ VIII, въ единъ докладъ. Перспективата за покатоличването на павликянитѣ се понравила въ Римъ и Петъръ Солинатъ билъ отново изпратенъ въ България въ качеството на *Visitator apostolicus*, за да види какъ могатъ тия еретици да се спечелятъ. Слѣдъ това, въ 1601 г., по искането на чипровчани той билъ ржкоположенъ за софийски епископъ, снабденъ съ нужнитѣ срѣдства и изпратенъ въ Чипровецъ¹⁾. По тоя начинъ католишката пропаганда въ България добивала сщеврѣменно единъ опитенъ ржководитель и единъ сигуренъ центъръ.

Настанилъ се въ своята епархия, снабденъ съ парични срѣдства и съ султански бератъ, който му давалъ нужнитѣ привилегии, новиятъ епископъ почналъ да развива плодovitа дѣйность въ двѣ посоки: засилване на католицизма въ четиритѣ стари католишки селища: Чипровецъ, Копилонецъ, Желѣзна и Кисуря, и разпространението му между павликянитѣ.

Въ първото той не срѣщналъ голѣми мжчнотии. Българскитѣ католици, както видѣхме, сами повикали духовенството, понеже виждали вредата, която имали, „когато от душахъ, толико от царковни ствари“²⁾ и проявявали своята прѣданность къмъ вѣрата. Поради това властътъ на епископа и на францисканскитѣ мисионери скоро закрѣпнала. Петъръ Солинатъ дѣйствувалъ между католицитѣ чрѣзъ проповѣдь и просвѣта. Въ построения отъ него мѣнастиръ въ Чипровецъ, той прѣподавалъ на дѣцата вѣроучение, подстригалъ въ монашество и ржкоположилъ нѣколко младежи. нѣкои отъ които сетнѣ изпратилъ въ Римъ да довършатъ образованието си; между тѣхъ били наслѣдникътъ му Илия Мариновъ и Петъръ Богданъ³⁾. Чрѣзъ проповѣдитѣ си той успѣлъ отъ друга страна да укаже благотворно влияние

¹⁾ Acta, 17; Staatsarch., Bulg., II, f. 394.

²⁾ Acta, 43.

³⁾ Ibid., 14; Staatsarch., Bulg., II, 280.

върху населението; много опасни спорове между католицѣ били изравнени, нѣкои злоупотрѣбления и „лоши обичаи“ прѣмахнати⁴⁾. Освѣтъ мѣнастира въ Чипровецъ той основалъ и онзи въ Желѣзна⁵⁾, съградилъ църква въ сжщото село⁶⁾ и въ Копиловецъ⁷⁾ и когато въ тая област „умножи ред“⁸⁾, пристѣпилъ съ голѣма енергия къмъ обръщането на павликянитѣ.

И тукъ е имало условия, които сж помагали на католишкото духовенство въ неговата мисия. Ние вече изтъкнахме разположението на павликянитѣ къмъ Римъ и тѣхната ненависть къмъ православната църква; тия именно разположения е култивиралъ епископътъ, който при това се явилъ между тѣхъ въоръженъ съ доста материални срѣдства за въздѣйствиe. При познатата нищета на павликянитѣ, това обстоятелство не е могло да бжде безъ значение; фанатичнитѣ еретици, които били навикнали да гледатъ какъ тѣхнитѣ православни съсѣди тглятъ отъ своето висше духовенство, ще да сж били приятно изненадани отъ проповѣдитѣ на папскитѣ пратеници, които никога не искали пари, а често давали.

Най-силно изглежда, обаче, да е било културното влияние на католишкитѣ проповѣдници. Въ единъ мемоаръ отъ срѣдата на XVII в. за павликянитѣ (*per li popoli Paulianisti e Bulgari*), авторъ на който е сигурно Филипъ Станиславовъ, защото почеркътъ е неговъ, се разправя именно какъ е постѣпилъ Солинатъ. Най-напрѣдъ той обърналъ въ католичество поповетѣ и по-разбранитѣ старци; отъ тия нови католици, свещеници и старци, той завелъ нѣколко души въ Римъ, въ врѣмето на папа Климентъ VIII, т. е. прѣди 1605 г. Папата ги приелъ, далъ имъ своята благословия и тѣ като се върнали у дома си, приказвали за виденото и убѣждавали своитѣ съотечественици, че римската църква била наистина тая, въ която живѣла истинската Христова вѣра⁹⁾. За да бжде това въздѣйствиe върху духоветѣ по-постоянно и по-цѣлесъобразно, Петъръ Солинатъ се погрижилъ още къмъ 1605 г. да изпрати павликянски младежи на учение въ Климентинската колегия въ Римъ. Съ това се постигала двойна цѣль: отъ една страна се усиляли симпатиитѣ на павликянитѣ,

⁴⁾ Acta, 14.

⁵⁾ Acta, 40.

⁶⁾ Ibid. 199.

⁷⁾ Ibid., 92.

⁸⁾ Ibid., 43.

⁹⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 60—65.

тъй като възпитаницитѣ давали всѣкога въ своитѣ писма добри отзиви за обичаитѣ и обредитѣ на католишката църква и за папата¹⁰⁾, а отъ друга страна се подготвяли хора, които, като павликяни по рождение, сж могли да влияятъ по-непосрѣдствено върху своитѣ сънародници. И наистина възпитаницитѣ на Солината, като свършили образованието си, получили духовенъ санъ и се върнали въ отечеството си, дѣто работили съ успѣхъ. За единъ отъ тѣхъ, Антонъ Баторъ, който се върналъ като свещеникъ и служилъ отначало като капеланъ на дубровнишкитѣ търговци въ Пловдивъ, е споменато изрично, че агитиралъ и успѣлъ да покрѣсти около тридесетъ къщи, почти всички негови роднини¹¹⁾.

Къмъ всички тия условия трѣбва да прибавимъ и езика. Босненскитѣ францисканци сж си служили съ славянски книги, каквито сж имали и павликянитѣ; тѣ сж бивали разбирани безъ съмнѣние и когато сж говорили на своя езикъ, и скоро ще да сж свикнали и на павликянското нарѣчие¹²⁾; по тоя начинъ влиянието имъ нараствало.

Първитѣ успѣхи на Солината по покрѣстването на павликянитѣ се отнасятъ къмъ послѣднитѣ години на Климента VIII. Павелъ V (1605—1621) продължилъ охотно дѣлото на своя прѣдшественикъ, като указвалъ щедра подрѣжка на дѣятелния български епископъ, комуто обезпечилъ една годишна заплата отъ двѣстѣ сребърни дукати¹³⁾.

Въ процеса на покатоличването на павликянитѣ се натъкваме на едно явление, което е общо въ историята на социалнитѣ промѣни: новата проповѣдь намѣрила най-голѣмъ и най-лесенъ достѣпъ въ по-охолнитѣ и по-просвѣтенитѣ села, а малкитѣ планински селца сж били най-упорити и най-фанатично привързани къмъ традицията. А най-консервативния елементъ образували навсѣкждѣ женитѣ.

Солинатъ, придруженъ отъ своитѣ сподвижници-свещеници, проповѣдвалъ най-напрѣдъ въ селото Петкладенци, юго-западно отъ Свищовъ. Това село било разположено въ хубаво, плодородно поле, имало лозя и добитѣкъ, както и околнитѣ села¹⁴⁾. Тукъ той служилъ на Петровденъ и въ скоро врѣме успѣлъ да покрѣсти цѣлото село, което

¹⁰⁾ Acta, 17, 22.

¹¹⁾ Ibid., 21; Staatsarch., Bulg., I, f. 60—65.

¹²⁾ Милетичъ, Сбм. XIX, 13.

¹³⁾ Acta, 17.

¹⁴⁾ Acta, 84.

броило сто кжши. За да закрѣпи новитѣ католици въ вѣрата, той оставилъ въ селото двама свещеници. Това е било прѣзъ 1604 г.¹⁵⁾ По-сетнѣ той съборилъ дървената павликянска църква и съградилъ каменна¹⁶⁾ съ помощи отъ конгрегацията, отъ дубровчани, чипровчани и съ свои пожертвувания; новата църква св. Петъръ и Павелъ струвала 300 гроша и била осветена прѣзъ 1609 г.¹⁷⁾ Съ сжщия успѣхъ дѣйствувалъ въ съсѣдното с. Търничевица, дѣто билъ вече извѣстенъ; въ това село се покрѣстили около двѣстѣ души, които били оставени подъ надзора на единъ човѣкъ „надаренъ съ разумъ и доброта“ (*una persona di senno et di biontà dotata*). Свещеникъ викали въ празниченъ день отъ Петкладенци¹⁸⁾.

Не лесно е било обръщането на Брѣстовецъ, малко село отъ 20 павликянски и 30 турски кжши, което лежало сжщо въ плодородно мѣсто, обаче всичкитѣ хубави имоти били въ ржцѣтъ на селянитѣ-турци¹⁹⁾. Когато епископътъ почналъ да проповѣдва, ония, на които тази агитация не била приятна, за да го отстранятъ, наклеветили го прѣдъ никополския санджакъ-бей, че дошълъ съ своитѣ свещеници да шпионира и да подмамва хората, като ги убѣждавалъ да почитатъ „едно дърво“ — кръста — и иконитѣ, което тѣ и турцитѣ смѣтали за идолопоклонство. Само благодарение на берата си и на дароветѣ и паритѣ, които раздалъ на турцитѣ, Солинатъ, слѣдъ изпълнението на формалноститѣ по регистрируването на берата, можалъ да се върне въ селото и да продължи работата си, която завършилъ успѣшно²⁰⁾.

На единъ день пжтъ отъ горното село, на брѣга на Дунава, било разположено селото Бѣляне, най-богатото отъ павликянскитѣ села²¹⁾, което броило тогава 130 кжши. Тукъ епископътъ проповѣдвалъ усилено доста врѣме и покрѣстилъ 500 души; въ сжщото село той построилъ едно малко жилище, въ което останали да живѣятъ трима свещеници²²⁾.

¹⁵⁾ Ibid., 17; Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 394.

¹⁶⁾ Ibid., 260.

¹⁷⁾ Ibid., 83, 17.

¹⁸⁾ Ibid., 18.

¹⁹⁾ Ibid., 84.

²⁰⁾ Acta, 18. Въ безименната релация отъ 1622 год. е казано, че били покрѣстени 200 души, но тукъ има очевидно една голѣма несъобразностъ, като се знае, че цѣлото село броило 20 семейства и че прѣзъ 1640 г. П. Богданъ намѣрилъ всичко 160 души (Acta, 84).

²¹⁾ Acta, 85.

²²⁾ Ibid., 18.

Въ Орѣше, сѣщо тѣй богато село отъ 70 кѣщи, Солинатъ билъ приетъ като „ангелъ“, а свещеницитъ му — като „апостоли“; тукъ той ималъ още по-голѣма сполука: покрѣстилъ 400 души и оставилъ двама духовници въ селото²³⁾.

Докато той продължавалъ дѣлото въ сѣверна България, дѣто къмъ края на неговото апостолство католицизмътъ проникналъ и въ други павликянски села: Кочегово, Варана, Долно-Лжжани, Чървена, Горно-Лжжани, Тележани, Бѣсцево, Капитанци, Стижарево, Маринополци, Сокѣево, — негови помощници прѣхвърлили Балкана и почнали да сѣятъ сѣмето на католицизма между тракийскитъ павликяни. Тукъ обаче извѣстията не се съгласяватъ. Споредъ свѣденията, които дава антиварскиятъ архиепископъ Марини Бици въ 1611 г., първитъ павликянски села въ Пловдивско, които приели католицизма били Калаброво и Ново-Село²⁴⁾, а пкъ въ друга, по-подробна релация отъ около 1622 г., Ново-Село не е споменато никакъ, а Калаброво е означено като населено отъ невѣрници, т. е. непокрѣстени павликяни; въ Пловдивско само селата Давуджово и Хаджиево били отчасти покатоличени²⁵⁾. А споредъ всички други по-сетнѣшни свѣдѣтелства, Давуджово е било първото павликянско село въ южна България, което възприело новата проповѣдь. Вѣроятно тукъ имаме работа съ размѣстване на населението: покрѣстенитъ жители отъ Калаброво и Ново-Село ще да сж се настанили въ Давуджово, и тѣхното мѣсто е било заето отъ други, които сж слизали отъ сѣверъ; или пкъ, изоставени отъ католишкото духовенство, което не е смогвало да се грижи за малкитъ групи неофити, които били прѣснати изъ бѣлгарски и турски села, първитъ тракийски павликяни сж пригърнали пакъ старата си ересь.

Всички тия успѣхи били постигнати съ цѣната на голѣми усилия и на тежки жертви. Петъръ Солинатъ бивалъ често изложенъ на страдания, на страхове и на опасностъ за живота си: турцитъ, грѣцкото духовенство и фанатичнитъ еретици, всѣки отъ своя страна му противодѣйствувалъ. Най-вѣрлъ противникъ се указалъ софийскитъ митрополитъ, който искалъ да подчини католицитъ подъ свое вѣдомствс и за да сполучи, насѣсквалъ турцитъ противъ мисионеритъ²⁶⁾.

²³⁾ Ibid. 18.

²⁴⁾ Acta, 14.

²⁵⁾ Ibid., 20.

²⁶⁾ Acta, 15.

Търновският митрополитъ сжщо се опълчилъ срѣщу пропагандата. Слѣдъ обръщането на с. Орѣше, възползуванъ отъ брожението между павликянитѣ, които негодували, че свещеницитѣ имъ забранявали да ядатъ и да пиятъ въ църква, споредъ стария имъ обичай, — тоя владика отишълъ лично въ селото и общавалъ на селянитѣ много пари, въ случай че се съгласятъ да минатъ подъ негово вѣдомство; а орѣшани имали тъкмо да плащатъ на своя кехая („capitano“) нѣкакъвъ дългъ; агитацията на митрополита сполучила, толко повече, че той си обезпечилъ подкрѣпата на нѣкои турци, които подкупилъ. Увѣдоменъ за това, Петъръ Солинатъ заминалъ веднага за мѣстото, дѣто стигналъ слѣдъ осмодневенъ пжтъ, заплатилъ дълга на селянитѣ — 120 гроша — и осуетилъ опита на противника си, като далъ още 100 гроша на кехаята, за да освободи двамата католишки свещеници, които били оковани въ вериги, подъ прѣдлогъ, че били шпиони на папата и на Испания. Това е било прѣзъ 1618 г., петнадесетъ години слѣдъ покрѣстването на Орѣше²⁷⁾.

Фанатизмътъ на еретицитѣ билъ сжщо голѣма прѣчка на пжтя на мисионеритѣ. Самъ Солинатъ, както видѣхме, билъ наклеветенъ прѣдъ властитѣ отъ брѣстовчани, а неговиятъ помощникъ въ Пловдивско, Антонъ Баторъ, се спасилъ отъ такава една клевета, само благодарение застѣпничеството на дубровчани²⁸⁾; но и тамъ, дѣто владиката и свещеницитѣ сж бивали посрѣщани като „ангели“, старитѣ вѣрвания жилаво се държали и създавали остри конфликти между духовенството и новопросвѣтенитѣ²⁹⁾.

При все това, резултатитѣ отъ трудоветѣ на Петъръ Солинатъ и неговитѣ помощници сж били твѣрдѣ отрадни. Духътъ на старитѣ католици билъ подигнатъ³⁰⁾ и врѣзкитѣ имъ съ Римъ били стѣгнати, а павликянитѣ били въ голѣма частъ покрѣстени. Въ една Бѣлгария почти изгубена за католицизма, Солинатъ основалъ католишка църква, успѣлъ да направи популярно католишкото духовенство въ лицето на францисканцитѣ³¹⁾, да създаде достойни ученици измежду бѣлгарскитѣ католици и да остави на своя наслѣдникъ готова почва за по-нататѣшни успѣхи: осемъ хиляди католици, че-

²⁷⁾ Acta, 19, 31, 83.

²⁸⁾ Acta, 21 сл.

²⁹⁾ Ibid., 18.

³⁰⁾ Ibid., 28.

³¹⁾ Ibid., 43.

тири мѣнастири, осемь енорийски църкви, отъ които петъ въ павликянски села, три параклиса и достатъчно духовенство. Цѣлата епархия била обслужвана отъ 25 калугери францисканци, отъ които 8 павликяни, 6 клерици и 3 секуларни свещеници³²). Всичко това е било отъ естество да задоволи курията и прѣзъ 1624 г. папа Урбанъ VIII се отзовалъ на молбата на българскитѣ католици, да провъзгласи България за отдѣлна кустодия³³). Но Петъръ Солинатъ не доживѣлъ да види увѣнчаването на дѣлото си; той умрѣлъ въ Босна прѣзъ 1623 г.³⁴), слѣдъ единъ животъ всецѣло пожертвуванъ за добротъ на римската църква.

Дѣйността на софийския епископъ му спечелила извѣстность, както се вижда, и вѣнъ отъ прѣдѣлитѣ на България. Влашкиятъ войвода Радулъ, съ писмо отъ 30 септемврий 1614 г., — слѣдъ като говори за своята склонность къмъ Римъ и за желанието си да обезпечи изпълнението на римското вѣроизповѣдане за ония свои поданници, които го слѣдвали отъ старо врѣме, — моли Солината повторно да изпрати трима-четирима братя отъ Чипровецъ въ францисканския мѣнастирь въ Търговище, приходить на който били достатъчни за издрѣжката на шестъ монаси³⁵). Дали софийскиятъ епископъ е удовлетворилъ веднага тая молба, нѣмаме свидѣтелство; но като вземемъ прѣдъ видъ, че на слѣдната година, прѣзъ май, папа Павелъ V благодари на Радулъ войвода за указаното отъ него благоволение на католицитѣ въ държавата му³⁶), можемъ да приемемъ като положително, че българскитѣ францисканци още тогава се настанили въ Влашко³⁶). Сжщото доказватъ и писмата, съ които папата прѣпоръчва на влашкия и на молдованския князе францисканеца Андрей Богославичъ³⁷) и обстоятелството, че търговишкиятъ мѣнастирь билъ даденъ още тогава на българската мисия³⁷).

Но самъ Солинатъ не е ходилъ въ Влашко. Това направилъ нѣколко години по-късно неговиятъ приемникъ.

³²) Ibid., 25.

³³) Acta, 24.

³⁴) Ibid., 26 и 28.

³⁵) Ibid., 45 сл.

³⁶) *Hurmuzaki*, VIII, 369. вж. сжщо стр. 287, 299, 365.

³⁷) Acta, 22, 23, вж. сжщо 25; *Staatsarch., Bulg.*, I, f. 368.

IV.

Устройство и срѣдства на пропагандата.

България кустодия. — Организацията ѝ. — Неуредици. — Рѣшенията на първия мѣстенъ съборъ. — Раздори. — Материални срѣдства. — Училища.

Наслѣдникъ на Петъръ Солинатъ билъ неговиятъ възпитаникъ Илия Мариновъ, българинъ отъ Чипровецъ.

Това обстоятелство вече показва не само до какво развитие била достигнала пропагандата, но и какво значение добили мѣстнитѣ католици, щомъ като единъ българинъ-чипровчанинъ е билъ намѣренъ достоенъ да заеме епископски санъ и да бжде слушанъ отъ босненскитѣ францисканци. Мариновъ, който билъ самъ отъ францисканския орденъ, билъ ржкоположенъ за софийски епископъ прѣзъ 1624 г. въ Римъ, по прѣдложение на конгрегацията de propaganda fide, и натоваренъ съ управлението на църквата въ цѣла България и въ Влашко¹⁾. Съ себе си той носилъ и папската була отъ 2 юний 1624 г., съ която, по молбата на българското католишко население и по прѣдставление на пропагандата, папа Урбанъ VIII въздигналъ българската францисканска мисия въ отдѣлна кустодия, съ прерогативи и привилегии каквито имали другитѣ кустодии; главната отъ тия привилегии била, да приематъ за послушници (novicios) българи и власи и да ги допускатъ въ ордена. На чело на кустодията стоялъ единъ кустодъ, а цѣлата тя била поставена подъ вѣдомството на генерала на ордена и подъ покровителството на софийския епископъ²⁾. За пръвъ кустодъ билъ избранъ отецъ Павелъ

¹⁾ Acta, 28. Титлата му, както я срѣщаме въ документитѣ, е тази: Fr. Elias Marinius, divinia et s. Sëdis Apostolicae gratia Episcopus Sophiensis et Protector omnium Fratrum Observ. Bulgariae etc. et Quaesitor s. Officii in Bulgaria et Valachia (Acta, 33). Неговиятъ прѣдшественникъ се титулува само Dei et apostolicae sedis gratia Sophiensis Episcopus (Acta, 14).

²⁾ Acta, 24 и 25.

Никпетричъ, сжщо българинъ отъ Чипровецъ³⁾). По тоя начинъ на пропагандата, която имала вече единъ центъръ и единъ ръководителъ, се даде една организация.

Понеже секуларното духовенство е било много слабо застъпено въ България, братята отъ кустодията сж били не само мисионери и учители, но сж изпълнявали въ много села длъжностъ на енорийски свещеници. И въ едното и въ другото тѣ сж били помощници на владиката; за туй понятно е значението, което е имало организирането на кустодията и отношенията между монаситѣ и главата на българската католическа църква.

Безъ съмнѣние още съ учрѣдяването на кустодията сж били установени правила, които уреждали вътрѣшното ѣ управление и положението ѣ спрямо софийския епископъ, но за това нѣма запазени документи. Знаемъ само, че година и половина по-късно конгрегацията прѣдписала, щото ония монаси, които служили изъ църквитѣ въ България, да се подчиняватъ на софийския епископъ, който, съгласно наредбитѣ изработени въ врѣме на папа Григорий XV, ималъ право на надзоръ и на наказание; споредъ сжщитѣ наредби, кустодитѣ трѣбвало да бдятъ за добрия животъ на братята, да ги поправятъ и да ги наказватъ⁴⁾). Скоро обаче Илия Мариновъ се отказалъ отъ своята власть върху братята. Съ актъ отъ 21 августъ 1630 г. той оставилъ францисканцитѣ да се управляватъ свободно, да прибиратъ всички църковни приходи, да приематъ милостиня (*eleemosynas*) и дарове и прѣдалъ своята власть на кустода, като запазилъ за себе си правото само да се храни на общата трапеза⁵⁾). Съ течение на врѣмето, отъ това положение произлѣзли несгоди; мисионеритѣ, възползувани навѣрно отъ мекия характеръ и отъ старостъта на епископа, не се подчинявали въ всичко и той се оплаква въ едно писмо, че не изпълнявали поржчкитѣ му, когато имъ заповѣдвалъ да отиватъ въ това или онова село; за това той моли конгрегацията да заповѣда изрично на братята да го признаватъ за свой началникъ (*supplifico ad ordinare espressamente a questi frati, che mi riconoscono per loro Prelato*)⁶⁾). Това е първиятъ намекъ за търкания въ редовитѣ на българското католическо духовенство; разпрѣдѣлението на еноритѣ

³⁾ Acta, 28.

⁴⁾ Acta, 29 сл.

⁵⁾ Acta, 33 сл.; Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 280.

⁶⁾ Ibid., 39.

между регулярното и секуларното духовенство е създавало сжщо недоразумѣния⁷⁾; ще видимъ по-нататъкъ, че тия недоразумѣния ставатъ отъ врѣме на врѣме много сериозни и оплакванията въ Римъ се умножаватъ.

Друго едно обстоятелство, противъ което Мариновъ възстава въ сжщото писмо е това, че дубровнишкиятъ архиепископъ назначавалъ свещеници въ софийската епархия, т. е. по-точно казано, свещеницитѣ при дубровнишкитѣ църкви въ София и другитѣ градове, които, като назначавани на право отъ Дубровникъ, не признавали властта на мѣстния епископъ. Илия Мариновъ иска прѣмахването на тоя обичай, едно за да се прѣдотвратятъ разни неуредици и друго, „защото едно тѣло не може да има двѣ глави“⁸⁾. Но вижда се, че въ Римъ намирали за неудобно да се разправятъ съ дубровнишкия архиепископъ, който, по силата на единъ декретъ отъ конгрегацията, продължавалъ да праща енорийскитѣ свещеници въ София; послѣднитѣ, отъ своя страна, не признавали софийския владика за свой редовенъ началникъ и се държали много самостоятелно, и дори надмѣнно спрѣмо него. Понеже дубровнишкитѣ търговци сами плащали на своя свещеникъ, софийскиятъ владика не претендиралъ да го назначава на своя глава, а искалъ само да бже признатъ като началникъ⁹⁾. Съ врѣме тая аномалия била прѣмахната; софийскиятъ капеланъ бивалъ избиранъ отъ самитѣ дубровнишки търговци, които му плащали, но бивалъ утвърдяванъ отъ софийския владика¹⁰⁾. Сжщото е било въ Търново и Провадия.

Вънъ отъ това, всрѣдъ населението и прѣдъ самата конгрегация въ Римъ почнали да се коватъ интриги противъ францисканцитѣ отъ българската кустодия и чипровчани особено остро порицаватъ въ едно писмо до конгрегацията лицемѣрието и подлостъта на единъ свещеникъ, донъ Филипъ Мехемедовичъ, който чрѣзъ лъжливи писма се старалъ да дискредитира другитѣ въ Римъ; тѣ го наричатъ „турски синъ“ и изказватъ увѣреностъ, че кардиналитѣ нѣма да слушатъ неговитѣ доноси¹¹⁾.

⁷⁾ Ibid., 46.

⁸⁾ Acta, 39.

⁹⁾ Ibid., 67, 108 сл.

¹⁰⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 362.

¹¹⁾ Acta, 45, 43.

За да се тури край на тия раздори, които разяждали младия още организъм на пропагандата въ България, както и за да се закрѣпи влиянието на нашитѣ католици въ Ромжния, по съвѣтитѣ на видния чипровчанинъ Франческо Марканичъ¹²⁾, добъръ познатъ на влашкия князь, папа Урбанъ VIII изпратилъ въ началото на 1638 г. съ специална мисия въ България и Влашко видния хърватски духовникъ Рафаилъ Леваковичъ, който билъ снабденъ съ прѣпоръчително писмо до Матей войвода¹³⁾. Мисията на Леваковича — името на когото се срѣща твърдѣ често въ културната история на пропагандата — се състояла. Снабденъ съ пълномощия и съ титлата „Commissarius Visitator“ той дошълъ въ Чипровецъ и тукъ изработилъ единъ подробенъ уставъ за уредбата на българската кустодия.

Тия правила — *statuta* или *constitutiones* — на българската кустодия, извлечени отчасти отъ общия уставъ на францисканския орденъ, отчасти стѣкмени споредъ мѣстнитѣ нужди, съдържатъ слѣднитѣ отдѣли: 1. За подчинението дѣлжимо на светейшия римски първосвещеникъ, на прѣосвещения кардиналъ протекторъ (на ордена), на светата конгрегация за разпространението на вѣрата и на другитѣ свещеноначалници и началници. 2. За приемане свѣтски лица като послушници. 3. За мѣстото, дѣто трѣбва да се възпитаватъ послушниците (*povitij*). 4. За посветяване клерицитѣ въ свещенничество. 5. За божествената литургия и молитвата. 6. За благолѣпието на църковнитѣ утвари. 7. За бѣдността. 8. За отстраняване умишленото отлжчване на братята и за отбѣгване интимно приятелство съ свѣтски лица. 8. За попечението за душитѣ и изпълнение на християнското учение. 9. За павликиянитѣ. 10. За съблюдаване генералнитѣ статuti. 11. Споменъ за благодарнитѣ души. 12. За литургиитѣ, които трѣбва да се отслужватъ за здравето и дългоденствието на папата, на карди-

¹²⁾ Acta. 47; Hurmuzaki, VIII, 461 сл.

¹³⁾ Acta, 48 сл.; Hurmuzaki VIII, 469.

налитѣ отъ конгрегацията на пропагандата, на кардинала секретарь, за мира и съгласието между християнскитѣ владѣтели, за изкоренението на схизмитѣ и ереситѣ и т. н. т.

Така изработениятъ уставъ билъ приетъ въ единъ общъ съвѣтъ на отцитѣ отъ кустодията съ единомудрие; оставало да бжде одобренъ отъ единъ прѣдстоещъ главенъ съборъ и утвърденъ отъ папата¹⁴⁾.

Отъ приведенитѣ горѣ заглавия се вижда, че постановленията на устава иматъ за цѣль да стѣгнатъ дисциплината между ратницитѣ на католицизма въ България, та да се засили по тоя начинъ дѣйността имъ. Най-важни отъ тѣхъ сж ония, които сж продиктувани отъ мѣстнитѣ условия.

Подчинението на папата и на иерархическитѣ началници, отъ само себе си се разбира, е било безусловенъ законъ и за всѣко неповиновение, за всѣка простѣпка, уставътъ прѣдвизда строги наказания; специално на софійския епископъ, подъ чието покровителство е била поставена кустодията, братята били длѣжни честъ и почитание; всѣки, който показвалъ непочитание, особено прѣдъ миряни, се наказвалъ съ неизлизане отъ мѣнастира прѣзъ единъ мѣсецъ и всѣки шести празникъ оставалъ на хлѣбъ и вода въ общата трапезария, въ присѣдствието на братята¹⁵⁾. Тежки наказания се прѣдвизждали и за простѣпки спрямо кустода и другитѣ началници.

За мѣсто, кждѣто да се приематъ и възпитаватъ послушници се опрѣдѣля изрично и изключително чипровскиятъ мѣнастиръ св. Богородица¹⁶⁾.

За ржкополаганията, особено въ свещеннически чинъ, се постановява строго съблюдаване прѣдписанията на тридентския съборъ, папскитѣ рѣшения и общитѣ статuti на ордена. Кустодътъ се натоварва да бди за точното изпълнение на това правило¹⁷⁾.

Въ отдѣла за богослужението и молитвитѣ (*de officio divino et oratione mentali*), които трѣбва да ставатъ споредъ правилата на римската църква, заслужва да се изтъкне, че се забранява извършването на каквото и да е тайнство вънъ отъ църквата или най-малко отъ гробищата; само кураторътъ има право да кръщава, да причестява болнитѣ и да миросва умиращитѣ;

¹⁴⁾ Acta, 50—61.

¹⁵⁾ Ibid., 51—52.

¹⁶⁾ Ibid., 52 и 53.

¹⁷⁾ Ibid., 53.

обаче извършване вѣнчаленъ обредъ въ кѣщи, било между момъкъ и мома, било между вдовецъ и вдовица, било между ергенъ и вдовица или вдовецъ и мома, особено ношно врѣме, не се позволява никому. На нарушителитѣ се налагатъ тежки наказания: лишаватъ се отъ всѣкаква служба за десетъ години¹⁸). Като имаме прѣдъ видъ, че у православнитѣ народи има обичай бракосъчетанието при вторъ бракъ да се извършва у дома и то вечеръ, явно става, че горната мѣрка е насочена да прѣмахне единъ обичай, който е съществувалъ не само между павликянитѣ, но и между българскитѣ католици.

Бѣдността е сѣщо законъ за братята; това заповѣдватъ вѣрата Христова и заветътъ на св. Францискъ; на българскитѣ монаси се опрѣдѣля какво могатъ да владѣятъ като частна собственостъ, като имъ се забранява всѣки другъ имотъ. Забранява имъ се особено да иматъ мирянски дрехи и оръжие. Но тъй като, по силата на мѣстнитѣ условия, и дрехитѣ и оръжието били по нѣкога нужни, било за защита ношно врѣме въ манастиритѣ, било за да се бранятъ духовницитѣ на пѣтъ отъ разбойници и други злосторници, постановява се, щото за напрѣдъ и цивилнитѣ дрехи и оръжието да се пазятъ подъ ключъ въ една обща килия и да се изкарватъ само въ случай на нужда¹⁹).

Отъ свободното отлъчване на братята и отъ твърдѣ близката имъ дружба съ свѣтски лица произлизали несгоди, както за престижа на религията тъй и за достойнството на нейнитѣ служители, толкова необходими за успѣха на тѣхната мисия. За туй уставътъ постановява, че никой нѣма да може да излиза отъ манастиритѣ и да ходи безъ разрѣшение и безъ уважителни причини, а когато нѣкой бѣде поканенъ на гости трѣбва най-късно въ единъ часъ разстояние да се върне въ манастира²⁰).

Най-тѣсно свързани съ българскитѣ работи сѣ чл. 8 и 9, които се отнасятъ до длѣжноститѣ на монаситѣ като енорийски свещеници и до павликянитѣ. Тѣй като, по липса на секуларно духовенство, братята сѣ имали на много мѣста, освѣнъ мисионерската работа — проповѣдъ и просвѣта — още и „грижа за души“, т. е. служили сѣ като свещеници, за да

¹⁸) Ibid., 51.

¹⁹) Ibid., 56.

²⁰) Acta, 57—58.

се уреди тѣхното положение, уставътъ на българската кустодия прѣдвижда слѣдното:

„Да се уреди съ Прѣосвещения Господинъ Епископъ, щото въ бждеще не въ безредие и изобщо, а по опрѣдѣленъ и за всѣки случай отдѣленъ начинъ да се избира и назначава единъ отъ братята, срѣченъ и способенъ, който да заема мѣсто на парокъ (енорийски свещеникъ) и да се нарича кураторъ. Неговото избиране малко важи дали ще става въ капитула (мѣстния съборъ) или отъ конгрегацията, стига само да бжде той способна личностъ и удобрена отъ епископа. Подобни куратори нека знаятъ, че поематъ по-голѣми тежести, защото ще бждатъ длѣжни да се покоряватъ и на епископа и на кустода, а и на мѣстния началникъ (superior). На кустода и на мѣстния началникъ (трѣбва да се покоряватъ) относително това, което се отнася до спазването на правилата, редовната дисциплина, най-послѣ нравитѣ и другитѣ нѣща относително положението и званието ни; а пкъ на епископа—въ това, което се отнася до грижитѣ за душитѣ. За това нека знаятъ тия, които ще поематъ подобна длѣжностъ и на които бжде възложено подобно бreme, че поради това именно най-малко сж изключени и освободени отъ покорностъ на началницитѣ на ордена си, а по-скоро да знаятъ, че сж придобили по-голѣма заслуга съ покоряването си, ако изпълняватъ достойно и прилежно длѣжността си. Никой не бива да поема грижа за душитѣ, дори ако бжде поставенъ отъ епископа, освѣнъ съ позволенieto на кустода и съ неговото съгласие и допушане“²¹⁾.

Тия куратори оставали на длѣжностъ само една година, освѣнъ ако кустодътъ и дифиниторътъ, съ съгласieto на епископа, рѣшавали другояче.

Тѣхнитѣ длѣжности сж опрѣдѣлени една по една: да кръщаватъ и да записватъ кръстенитѣ въ книгитѣ; да изповѣдватъ; да посѣщаватъ болнитѣ и да приематъ изповѣдта имъ; да ги причащаватъ; да ги миропомазватъ; да ги опѣватъ и погребватъ. Сжщо — да обявяватъ въ църква имената на ония, които прѣдстои да встѣпватъ въ бракъ; да благославятъ браковетѣ; да оповѣстватъ праздниците и поститѣ и всичко, което би заповѣдалъ епископътъ.

²¹⁾ Ibid., 58.

По отношение на павликяните било взето рѣшение, слѣдъ дълго и зрѣло обмисляне отъ страна на Илия Мариновъ, на Петъръ Богданъ и на другитѣ членове на кустодията, щото занаяпрѣдъ, „за да се отсѣкатъ коренитѣ на раздоритѣ“, всички павликянски енории да се прѣдоставятъ на секуларнитѣ свещеници, възпитаници на славянската колегия и други, съгласно едно постановление, подписано отъ всички заинтересовани духовници и съдържащо всички мѣста повѣрепи на секуларнитѣ свещеници и на регулярнитѣ²²⁾.

Най-послѣ интересно е да се отбѣлѣжи, че въ тоя уставъ, който е документъ отъ общо значение, изрично се изтъкватъ особенитѣ заслуги на Петъръ Богданъ, който билъ вече избранъ за помощникъ на епископъ Илия и който, зарадъ тия заслуги, билъ провъзгласенъ за „постояненъ отецъ“ (*in patrem perpetuum declaratur et acceptatur*) на кустодията и му било признато правото да живѣе въ който мѣнастиръ иска съ единъ другаръ и единъ слуга и да си служи съ мѣнастирскитѣ книги.

Обаче, въпрѣки взетитѣ мѣрки и въпрѣки тържественото признаване заслугитѣ на Петъръ Богданъ, съгласието въ редоветѣ на българското католишко духовенство не се задържало дълго врѣме. Насѣсканъ отъ свои роднини, които му натяквали, че далѣ властѣта си на други, Илия Мариновъ почналъ да завижда на своя помощникъ и да му прѣчи въ работата, макаръ самъ той да билъ въ легло и не въ състояние да извършва своята служба²³⁾. Свещеницитѣ изъ павликянскитѣ села не искали да седатъ по мѣстата си; други, които обѣщали да служатъ, като Филипъ Станиславовъ и другъ единъ Филипъ, вмѣсто да стоятъ по роднитѣ си мѣста, отишли между дубровчанитѣ въ Шуменъ и другадѣ; трѣбвало на тѣхно мѣсто да се изпратятъ монаси, които обаче се основавали на подписаната спогодба и неохотно се съгласявали да отидатъ между павликянитѣ, — твърдѣ неудобно паство. За това Петъръ Богданъ моли въ едно писмо конгрегацията да пише на българскитѣ мисионери писмо, което ще му бже като „оржжието за войника“, за да може той да заповѣдва на кустодията и да се изпратятъ духовници въ павликянскитѣ села²⁴⁾.

²²⁾ Acta, 59.

²³⁾ Acta, 62.

²⁴⁾ Ibid., 63.

Не стигали вътрѣшнитѣ неуредици и турскитѣ насилия настѣпили и външни мѣчнотии. Въ началото на 1639 год. поляктътъ Захарий Новицки, суфрагантъ на лвовския архиепископъ, билъ рѣкоположенъ въ Римъ за никополски епископъ и още сѣщата година изпратилъ въ България единъ свой прѣдставителъ, Буковецки, който пристигналъ въ София и отъ тамъ писалъ на Илия Мариновъ и на Петъръ Богданъ, за да ги увѣдоми и да иска отъ тѣхъ нужнитѣ свѣдения²⁵⁾. Това обстоятелство силно засѣгнало българскитѣ висши духовници и Петъръ Богданъ, вмѣсто Мариновъ, който билъ боленъ, отговаря на Буковецки, че не само никополската епархия, но цѣла България е подчинена на софийския епископъ и ако Новицки носи титлата „никополски“, то е сѣщо тъй както той има титлата „галиполски“; слѣдователно тѣ нѣма да дадатъ никакъвъ другъ отчетъ, освѣнъ тригодишния който даватъ въ Римъ²⁶⁾. Тоя отговоръ очевидно не се харесалъ на Буковецки, който пише отъ София на 25 септемврий сѣщата година, че той не е искалъ никаква смѣтка, а само да изпълни възложената му длѣжностъ и завършва съ заплашвания²⁷⁾. Жегнатъ отъ тоя надмѣненъ тонъ и силенъ съ своето положение, Петъръ Богданъ, — който билъ вече прѣдставилъ работата въ Римъ — пише втори пѣтъ на конгрегацията и я моли да разрѣши веднажъ за винаги спора, — или като прѣдаде павликянитѣ на никополския епископъ, както претендира неговиятъ пратеникъ, или като ги остави подъ властѣта на софийския, което е право, тъй като тѣ били обѣрнати въ католичество отъ неговия прѣдшественикъ заедно съ францисканцитѣ. И съ думи, въ които вѣе силно огорчение, той изтъква съображенията, поради които чужденецътъ — епископъ не ще може да бѣде полезенъ на епархията си, едно защото не знае езика, друго, че може да докара нѣкое зло на себе си и на християнитѣ, трето, че въ чужбина владицитѣ сѣ навикнали да пѣтуватъ „тържествено и съ свита“, а пѣкъ тѣ въ България, ходятъ понѣкога пѣша и се обличатъ като обикновени калугери, а въ Никополско и като свѣтски лица. На край той „плаче съ кървави сълзи“ и казва, че не може да търпи низоститѣ, които се правятъ на софийския епископъ и е загриженъ за плачевното състоя-

25) Acta, 64.

26) Ibid., 64 сл.

27) Ibid., 65.

ние на църквата и за безсилието на владичитѣ. Моли, прочее, да се взематъ нужнитѣ мѣрки и да се разрѣши въпросътъ²⁸⁾).

Въ това положение се намирала българската католишка църква, когато Петъръ Богданъ седналъ на софийския епископски прѣстолъ на мѣстото на починалия Илия Мариновъ²⁹⁾.

Първата работа на новия епископъ била да свика мѣстенъ съборъ въ Чипровецъ. За тая цѣль той издалъ на 14 юлий едно окръжно, съ което канилъ духовенството да се събере на 18 августъ сжщата година въ чипровската църква св. Богородица. Съборътъ билъ откритъ съ рѣчь отъ епископа; засѣданията му траяли три дни. Слѣдъ рѣчта на П. Богданъ и прочитането декретитѣ на тридентския съборъ, пристъпило се къмъ работа и взетитѣ рѣшения били обнародвани като съборни постановления на софийската епархия (*Constitutiones synodales, diœcesis Sophiensis*)³⁰⁾.

Тия рѣшения сж важни отъ всѣка страна. Освѣнъ догматичната частъ — изповѣждане на католишката вѣра — всичко друго е свързано съ религиозната и културно-просвѣтителната дѣйностъ на пропагандата. Тѣй, за да се запази чистата католишка вѣра, всички надлежни органи се задължавали да бдятъ да не би „проклетата ересь или грѣцката схизма да почне да се промѣква между католицитѣ, особено между павликянитѣ“, които били вече покрѣстени и да се грижатъ за изкореняването ѝ; задължавали се сжщо да посочватъ на епископа не само еретицитѣ, но и подозрѣнитѣ въ еретичество. Забранено било сжщо на членовѣтъ на пропагандата да четатъ отбѣлѣзанитѣ въ римския индексъ еретически книги и „покваренитѣ писания на схизматицитѣ“, а който ималъ нужда да ги чете, за да убѣждава еретицитѣ или православнитѣ, трѣбвало да иска писмено позволение отъ владиката или отъ неговия главенъ викарь. Пропагандата е имала и свои книги на славянски, прѣдзначени за ония свещеници, които не сж знаели латински или италиянски³¹⁾. Обаче голѣмата опасностъ за чистотата на религията не е била въ книгитѣ, а въ традициитѣ и вѣрванията; съборътъ констатира, че суевѣрията, магиитѣ, гаданията „и други не-

²⁸⁾ Acta, 65—68.

²⁹⁾ Ibid., 110.

³⁰⁾ Acta, 113—132.

³¹⁾ Acta, 124.

честиви изобрѣтения на дяволското искуство“ били много разпространени въ страната, и ги забранява подѣ страхъ на отлжчване, а на свещеницитѣ и проповѣдницитѣ се вмѣнява въ дългъ, подѣ страхъ на произволни наказания отъ страна на епископа, да се борятъ противъ тѣхъ, като посочватъ на народа въ какъвъ тежъкъ грѣхъ изпада³¹⁾). Въ духа на горното на свещеницитѣ се заповѣдва да внушаватъ на вѣрнитѣ, че нѣма нищо по-сжпо отъ католишката вѣра и римската църква, а въ недѣля и празникъ да наставляватъ дѣцата въ сжщия духъ³²⁾). Просвѣтата бидейки най-силно срдѣство за въздѣйствиe, на парочитѣ и кураторитѣ се прѣдписва да обучаватъ дѣцата отъ своята енория поне въ четмо и писмо, въ кръга на възможното при сжществувашитѣ условия; съ сжщата цѣль се прѣпоръчва изпращането на дѣца за възпитаване въ Италия. Що се отнася до павликянитѣ, на тѣхнитѣ свещеници се заповѣдва, подѣ страхъ на наказание, да избиратъ добри дѣца и да ги възпитаватъ при себе си, като ги учатъ поне на четмо и писмо, за да могатъ послѣ да бждатъ изпращани въ славянската колегия въ Лорето, или пъкъ да ги пращатъ на учение въ чипровското училище³³⁾).

Освѣнъ училището, проповѣдѣта отъ амвона се посочва като срдѣство за влияние върху душиѣ. Проповѣдването на евангелието, споредъ тридентския съборъ, е длъжностъ главно на епископитѣ, но тамъ, дѣто тѣ не могатъ да вършатъ това, трѣбва да го вършатъ свещеницитѣ, въ недѣля и празникъ. За това свещеницитѣ и проповѣдницитѣ въ България сж длъжни да знаятъ кирилицата и да разбиратъ добръ старославянския езикъ, „за да могатъ по-добръ да убѣждаватъ еретицитѣ павликяни, а сжщо и схизматицитѣ българи и власи, които, напитки съ отровата на гърцитѣ, бѣсно възставатъ противъ първенството на римската църква“³⁴⁾).

За забѣлѣзване е сжщо едно постановление върху богослужението и праздницитѣ, дѣто е казано, да не се прѣчи на женитѣ и дѣцата да присжтствуватъ на литургия и проповѣдь³⁵⁾). Тая мѣрка е насочена очевидно да прѣмахне единъ народенъ обичай, който е сжществувалъ не само въ България и който до днесъ още не е изчезналъ напълно. Сжщото се прѣслѣдва и съ мѣрките относително тайнствата: кръщение, по-

³¹⁾ Acta, 117.

³²⁾ Ibid., 117 сл.

³³⁾ Ibid., 118.

³⁴⁾ Acta, 119.

³⁵⁾ Ibid., 125.

каяние (poenitentia), причастие и бракъ, които, освѣнъ въ случай на необходимостъ, ще се извършватъ въ църква; за браковетъ е казано още, че тѣ трѣбва да ставатъ денъ; тамъ обаче, дѣто нѣма църква или параклисъ, ще се слѣдва стариятъ мѣстенъ обичай (*antiqua partium consuetudo*). Въобще въ рѣшенията на мѣстния български съборъ се полага грижа, да се спазватъ правилата на римската църква и да се насажда нейната дисциплина; но въ случаитъ, дѣто това е било невъзможно, защото народътъ е държалъ твърдо на своитъ традиции, пропагандата благоразумно е отстъпвала прѣдъ силата на обичая, както вече имавме случай да посочимъ. Тукъ виждаме даже едно отстъпление отъ първия уставъ по отношение на брака.

Другитъ интересни рѣшения сж ония, които се отнасятъ до службата на парочитъ. Прѣдписва се тѣ да държатъ книги, въ които ще вписватъ броя на енорияшитъ си и споредъ тия списъци епископътъ ще дава отчетъ въ своитъ обиколки; освѣнъ това, ще иматъ и други книги, дѣто ще вписватъ по име кръстенитъ, умрѣлитъ, както и женитбитъ³⁶⁾). Сжщо тъй въ специална книга се вписвали имената на конфирмиранитъ (причестени) дѣца³⁷⁾). Благодарение на това ние имаме най-точна статистика за всички католишки селища въ България и можемъ по тѣхъ да слѣдимъ развитието на пропагандата и нарастването на населението.

Отъ организационенъ характеръ сж и останалитъ постановления засѣгащи разни въпроси: индулгенциитъ, почитанието на мощитъ, иконитъ и светинитъ, поститъ, изповѣдта, причастието, благолѣпнието на църквата и праведния животъ на духовницитъ, на които се даватъ слѣднитъ съвѣти: да иматъ прѣдъ очи само своето звание, да се обличатъ прилично, да се въздържатъ отъ свѣтски работи, да не вършатъ търговия и други непозволенни работи, да отбѣгватъ подозрителни дружби, особено отъ разговори съ жени прямо да бѣгатъ, да бждатъ цѣломъждени и съ добри нрави. Особено да се пазятъ отъ пиянството, което за мирянитъ е прѣстѣпление, а за духовницитъ — светотатство³⁸⁾.

Слѣдъ като били опрѣдѣлени изпитателитъ (*examinatores*), съборнитъ сдии (*judices*) и свидѣтели (*testes*), задачата на които била да изучаватъ дали има нѣщо за изправ-

³⁶⁾ Acta, 122.

³⁷⁾ Ibid., 125.

³⁸⁾ Acta, 130.

ление въ епархията и дали съборнитѣ рѣшения се съблюдаватъ, изработенитѣ постановления били прочетени гласно отъ чипровчанина о. Серафимъ; присѣдстваващитѣ били запитани отъ владиката, дали приематъ и одобряватъ тия постановления и всички отговорили, че ги приематъ и одобряватъ. За удостоверение на това слѣдватъ подписитѣ на епископъ Петъръ Богданъ и на още двадесетъ и двама души, между които личатъ и имената на Филипъ Станиславовъ, мисионеръ, на Франческо Соимировичъ, дифиниторъ на кустодията, на свещеника Иванъ Лиловъ, учителъ въ Чипровецъ, и други³⁹⁾.

По силата на тая вжтрѣшна уредба и благодарение на голѣмия нравственъ престижъ на Петъръ Богданъ, който скоро подиръ това получилъ и архиепископски чинъ, членоветѣ на българската католичка църква сж живѣли дълго врѣме въ миръ и съгласие. Братята отъ кустодията се събирали всѣка година прѣзъ срѣдата на августъ на капитулъ въ чипровския мѣнастиръ, дѣто избирали своитѣ началници и рѣшавали всички въпроси по управлението и дѣйността на мисията. Въ документитѣ на пропагандата не се срѣщатъ никакви извѣстия за раздори между тѣхъ въ продължение почти на двадесетъ години, макаръ че иначе животътъ имъ билъ тежкъ, вслѣдствие оскъжднитѣ имъ материални срѣдства и турскитѣ насилия надъ християнитѣ. Но по-късно изглежда, че властѣта на архиепископътъ ослабнала, заедно съ годинитѣ му, и прѣзъ 1660 г. станало нужда конгрегацията за разпространението на вѣрата да издаде особенъ декретъ за България и Босна, съ който, като се позовава на всички по-раншни декрети по материята, опрѣдѣля положението на лароцитѣ и мисионеритѣ, главно спрямо тѣхния началникъ — архиепископа⁴⁰⁾.

Тоя декретъ ималъ за цѣль да повдигне властѣта на епископитѣ и да стѣгне дисциплината. Но то е било за кратко врѣме. Раздоритѣ се появили пакъ и почнали да разяждатъ пропагандата. Образували се двѣ партии; братята се гонили едни други и се клеветили чакъ въ Римъ. Въ единъ документъ отъ 1 декемврий 1665 нѣколко монаси разправятъ за раздоритѣ и се оплакватъ особено отъ голѣмото коварство

³⁹⁾ Ibid., 132.

⁴⁰⁾ Acta, 271—273.

и злоба (*gran perfidia et malitia*) на другъ единъ монахъ, Стефанъ Кнежевичъ (*Stefano Conti*), по-сетнѣшния софийски владика⁴¹⁾. Съ такива клевети между двама монаси трѣбвало да се разпрavia конгрегацията прѣзъ 1666 г. Сжщиятъ Стефанъ Кнежевичъ донесълъ въ Римъ, че съперникътъ му Гавриилъ Томасий държалъ въ смутъ цѣлата кустодия, не искалъ да се подчинява на началниците си, вършилъ търговия чрѣзъ чипровчанина Антонъ Аврамовъ, комуто далъ пари, билъ собственикъ, обикалялъ като епископъ придруженъ съ слуги и се намиралъ въ политически прѣговори съ влашкия и молдованския князе противъ турцитѣ, безъ да мисли, че съ това може да съсипе цѣлата кустодия. Обвинениятъ се оправдавалъ както могълъ, като обвинилъ Кнежевича, че го билъ набѣдилъ прѣдъ турцитѣ, които го затворили заедно съ седемъ-осемъ католици и за да се освободи трѣбвало да похарчи 50 гроша. Кнежевичъ, напротивъ, твърдилъ, че той отишълъ съ други братя да го освобождава; а причината за затварянето му била тази, дѣто единъ християнинъ го обвинилъ прѣдъ турцитѣ за единъ конь, който му билъ откраднатъ, както и единъ споръ, който ималъ съ другъ единъ чипровчанинъ, въ свръзка съ продажбата на една кжща; свърхъ всичко това и чипровскиятъ управителъ ималъ жбъ на Гавриила Томасий, който отказалъ единъ пжтъ да му продаде единъ конь и сега се възползувалъ отъ случая да си отмъсти, като го хвърли въ затвора⁴²⁾.

Нѣщо повече, имало монаси, които за голѣмъ позоръ и за голѣма пакостъ, се осмѣлявали даже да заплашватъ стария Петъръ Богданъ и той се виждалъ принуденъ да пише въ Римъ и да моли за назначаване на папски визитаторъ, който да установи истината⁴³⁾. Въ друго едно писмо той се оплаква горчиво отъ ежбитѣ между братята, които се карали отъ амбиция, а тия караници се отразявали пакостно върху дѣлото на пропагандата; „настѣпило е врѣме, казва П. Богданъ, като онова на фарисеитѣ, които нито влизали въ рая,

⁴¹⁾ Staatsarch., *Bulgaria*, I, f. 14—15. За сжщия учителъ Иванъ Лиловъ разпрavia, че не оставялъ никого на мира съ своята надмѣнностъ, и даже единъ пжтъ набилъ съ бастунъ единъ братъ. Лиловъ го клейми като злобенъ и отмъстителенъ човѣкъ, „мой неблагоприятенъ ученикъ“ (*ingrato mio discipolo*). Ibid., f. 233.

⁴²⁾ Ibid., II, f. 33—42; Кнежевичъ писалъ даже на папата, за да го прѣдупрѣди противъ машинациитѣ на Гавриила. Ibid., f. 145.

⁴³⁾ Staatsarch., *Bulg.* II, f. 83.

нито оставяли другитѣ да влѣзатъ⁴³⁾). Самоглавството имѣ достигало до тамъ, че не му се подчинявали, и говорили противъ конгрегацията и противъ папския прѣстолъ; това положение силно огорчавало стария духовникъ и го принудило най-сетнѣ да се оттегли отъ мѣнастира въ своя частна кѣща, която купилъ съ дългъ⁴⁴⁾.

Отъ Стефана Кнежевичъ се оплаква и охридскиятъ архиепископъ, който го обвинява въ интригантство⁴⁵⁾; той посочва сѣщо на сѣществувашитѣ раздори между братята и прѣдупрѣждава конгрегацията, че ако не се заеме да прѣмахне тия неуредици, като заповѣда изрично на монаситѣ да се подчиняватъ, работата ще върви злѣ (se le EE. VV. non metano la mano, con dar ordine espresso ai sudetti Religiosi, si governano molto male)⁴⁶⁾.

Но конгрегацията не е била види се въ положение да поправи злото, което съ остаряването на софийския владика ставало по-голѣмо. Характерно за състоянието на българската кустодия е едно писмо, което архиепископъ Петъръ Богданъ пише на конгрегацията прѣзъ 1668 г. „Узнавамъ съ най-голѣма скръбъ, казва той, работитѣ и смѣтнитѣ записки прѣдставени на светата конгрегация отъ отцитѣ на българската кустодия и сърдцето ми се кѣса, тѣй като това сѣ нѣща стѣкмени безъ мое знание; макаръ азъ да прѣдвиждахъ какво се крои, все пакъ го минавахъ съ мълчание, като виждахъ, че всичко става безъ да мога азъ да вникна въ него (et mi creppa il cuore, essendo cose fabricate senza mia saputa; benché io prevedevo quel che si fabricava, nientedimeno passai con silenzio, vedendo che si fa ogni cosa senza che io la possi penetrare)“. За да не бжде пристрастенъ, той не направилъ никаква постъпка нито въ полза на едната, нито въ полза на другата страна; при все това ония, които не могли да постигнатъ своята цѣль, стоварвали своя гнѣвъ върху него, като го клеветили на лѣво и на дѣсно, „и всичко това става отъ амбиция да бждатъ владици“ (et tutto questo si fa per la ambitione d'esser vescovi).

За доброто на паството и за да прѣдотврати по-голѣми скандали, Петъръ Богданъ е понасялъ търпеливо всичко това; но той съ болка констатира упадѣка на българската църква, за прѣуспѣването на която бѣ работилъ цѣль животъ: „Бъл-

⁴³⁾ Ibid., II. f. 120. ⁴⁴⁾ Ibid., 130—1. ⁴⁵⁾ Ibid., f. 195—196. ⁴⁶⁾ Ibid., f. 396.

гарската кустодия живѣеше на прѣдѣ въ свещенъ миръ и служеше за примѣръ на околнитѣ провинции, но отъ извѣстно врѣме насамъ се образуваха партии...“ Поставенъ по срѣдата, той не знаеялъ що да прави; искалъ да задоволи всички, но било невъзможно. За това той моли конгрегацията да намѣри нѣкой способъ и да заповѣда на братята, подѣ страхъ на нѣкакво църковно наказание, „да се обединятъ единъ пжтъ въ светостъ и правда прѣдъ Бога и прѣдъ хората“. Стигати на тия страни другитѣ тегла, не е добръ да понасятъ и домашни⁴⁷⁾.

Тия съперничества, които Петъръ Богданъ отдава на амбициитѣ, се проявили въ остра форма по единъ чисто вътрѣшенъ въпросъ. Прѣзъ 1661 г. членовѣтъ на кустодията отпразвили до конгрегацията, чрѣзъ своя кустодъ, който отивалъ въ Римъ, молба, щото кустодията да бжде въздигната въ провинция, понеже нарастнала⁴⁸⁾; монаситѣ се увеличили, сжщо и мѣнастиритѣ⁴⁹⁾. Молбата била подкрѣпена съ надлежното изложение, което съдържало списъка на по-виднитѣ монаси (*li soggetti più qualificati di detti Padri*) и на мѣнастиритѣ⁵⁰⁾. Стефанъ Кнежевичъ обаче, макаръ да личи въ списъка на тия *padri qualificati*, се обявилъ противъ въздигането на България въ провинция, защото, ако такава се създаде, числото на монаситѣ бидейки малко, „всички братя на кустодията ще бждатъ началници“ (*superiori*) и всѣки единъ ще претендира да запази своя чинъ, — нѣщо, което ще причини, голѣмо зло на християнството въ тия мѣста⁵¹⁾. Спорътъ, прѣнесенъ въ Римъ, останалъ неразрѣшенъ, но послѣдствията отъ тия ежби били гибелни за вътрѣшния животъ и за дѣйността на българското католишко духовенство.

Това се забѣлѣзва по документитѣ, които ставатъ все по-рѣдки и отъ застоя, който настѣпва въ развитието на българската католичка църква, особено подиръ смъртта на Петъръ Богданъ, Петъръ Парчевичъ и Филипъ Станиславовъ (1674).

Друга една причина, която спѣвала работата на пропагандата въ България и обяснява сравнително слабитѣ ѝ успѣхи, това е била оскуденостъта на материалнитѣ срѣдства.

⁴⁷⁾ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 223—224.

⁴⁸⁾ Ibid., I, f. 239; Acta, 273 сл.

⁴⁹⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 243—246.

⁵⁰⁾ Ibid., I, f. 255—260.

⁵¹⁾ Ibid., I, f. 269.

Два сж били източниците, отъ които е живѣла католическата пропаганда въ България: помощитѣ отъ конгрегацията въ Римъ и имотитѣ на мѣстнитѣ църкви и мѣнастири; къмъ тия постоянни приходи трѣбва да прибавимъ подаянията на паството за извършване разнитѣ трѣби и разнитѣ подарѣци въ пари и вещи отъ български и чужди пожертвуватели, като захванемъ отъ чипровскитѣ и дубровнишкитѣ търговци и стигнемъ до папата и императора въ Виена.

Конгрегацията е разходвала за заплати (*provisione*) на владичитѣ, учителитѣ и миснонеритѣ, за църковни утвари и книги; това сж били постояннитѣ, редовнитѣ разходи; освѣнъ това тя е отпущала и други помощи (*aiuto*) за постройка на църкви, училища, за покупка на имоти, и пр.

Когато разглеждаме заплатитѣ на разнитѣ служители на католическата църква въ България, двѣ нѣща се хвърлятъ на очи: първо, че тѣ, съ много малки изключения, сж останали сжщитѣ прѣзъ течение на цѣлия XVII вѣкъ, макаръ животътъ да билъ значително посжжпнѣлъ, и второ, че изплащането имъ ставало твърдѣ нередовно. Петъръ Солинатъ като епископъ ималъ заплата 200 сребърни дукати, скуди или гроша, освѣнъ другитѣ срѣдства, които сж били турени на разположение за мисията му. Двѣстѣ гроша получавалъ и Илия Мариновъ; неговиятъ приемникъ Петъръ Богданъ, макаръ да билъ въздигнатъ въ архиепископски санъ, останалъ съ сжщата заплата до края на живота си; сжщото получавали марцианополскитъ, скопскитъ и охридскитъ архиепископи; а на Филипъ Станиславовъ, кой знае по какви съображения, били опрѣдѣлени само 100 гроша, и всичкитѣ му молби за увеличение на заплатата му и за приравняването ѝ съ ония на другитѣ владици останали напразни⁵²⁾. Учителътъ Иванъ Лилловъ, който завеждалъ чипровското училище въ продължение на около четирдесетъ години достигналъ да получава най-много до 35 гроша годишно; на миснонеритѣ се плащало по 20—25—30 гроша; само единъ или двама сж достигнали да получаватъ до 40 гроша⁵³⁾. Като се събератъ всички тия заплати ще излѣзе, че пропагандата е разходвала за заплати на духовенството въ България около 800

⁵²⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 50 f. 197.

⁵³⁾ Acta, passim; Staatsarch., *Bulg.*, I и II, passim.

гроша годишно, което съставя приблизително 3.5% отъ общитѣ разходи на конгрегацията *de propaganda fide*⁵⁴⁾.

Тия заплати не сж били голѣми, но не сж били и много малки. Споредъ едно свидѣтелство отъ 1642 г., което намираме въ релацията на френската йезуитска мисия въ Цариградъ, островитѣ Гърция и брѣговетѣ на Мала-Азия, 50 гроша сж били достатѣчни за издрѣжката на единъ мисионеръ (25 за храна и 25 за облекло и покжщнина)⁵⁵⁾. За българскитѣ духовници, които, въпрѣки западното си възпитание, сж живѣли сигурно по-скромно, отколкото французитѣ, заплатата, която получавали, заедно съ подаянията отъ бѣдното си паство, ще да е била достатѣчна за да посрѣщатъ нуждитѣ на живота си. Какъ сж живѣли владицитѣ, какви разходи сж имали, виждаме отъ слѣднитѣ думи на Петъръ Богданъ:

„Друго удобство или приходъ архиепископътъ нѣма, освѣнъ заплатата отъ конгрегацията. Живѣе въ мѣнастира, храни се съ братята, и когато пѣтува или заболяе, лежи въ бащината си кжща, защото нѣма никой, който да се грижи за него, освѣнъ бащината му кжща. Живѣе все отъ сжщата заплата, отъ нея купува коне, храни ги, слуга държи, купува обувки, постилки, книги, хартия, дава подарѣци на турцитѣ, корони, кръстове, икони на паството си. Отъ паството нѣма никакъвъ приходъ, отъ църквитѣ нищо, и макаръ самъ служи и самъ проповѣди държи, каквото донасятъ енорияшитѣ, получаватъ го мѣнастиритѣ. Ако нѣкой пожелае да му се служи, дава подаяния, и всичко, което може да добие по такъвъ начинъ, не надминава годишно 20 гроша“⁵⁶⁾.

Мисионеритѣ по селата сж получавали отъ енорияшитѣ си хлѣбъ и други нѣща, понѣкога и пари.

Заплатитѣ се изплащали обикновено въ Римъ на пълномощници опрѣдѣлени отъ самитѣ владици⁵⁷⁾; тѣ отъ своя

⁵⁴⁾ Споредъ една таблица отъ 1668 г. бюджетътъ на конгрегацията възлизалъ на 22,757.46 scudi (грошове) разходъ и 24,060.06 приходъ (*Staatsarch., Bulg.*, II, f. 282—3). За да се избѣгнатъ погрѣшни сравнения и прѣсметания трѣбва да кажемъ, че единъ грошъ е равенъ на 5 лева споредъ тогавашната стойностъ на паритѣ. Тѣй щото католическитѣ владици въ България сж получавали по 1000 лева годишно тогавашни пари, учителитѣ 185 лева, мисионеритѣ 125—150—200 лева, които трѣбва да се умножатъ нѣколко пѣти за да се приравнатъ къмъ днешнитѣ норми.

⁵⁵⁾ *Carayon*, ц. с., 151.

⁵⁶⁾ *Staatsarch., Bulg.*, I, f. 371.

⁵⁷⁾ *Acta*, 110, 219.

страна или прѣпращали паритѣ въ България, или ги броили на венециански и други търговци, които сж имали кореспонденти въ България, отъ които пъкъ владиката е теглил пари⁵⁸); тия пълномощници обаче не били всѣкога изправни и задържали паритѣ безъ намѣрение да ги връщатъ: П. Богданъ се оплаква въ едно свое писмо отъ 23 февруарий 1660 г., че неговитѣ пълномощници му задържали по такъвъ начинъ около 400 гроша⁵⁹). Освѣнъ чрѣзъ пълномощници паритѣ се получавали нерѣдко и направо, когато кустодѣтъ или владиката сж отивали по работа въ Римъ⁶⁰).

Обаче всички тия църковни дѣйци, съ изключение на ония, които сж били отъ богата кжща, като Илия Мариновъ и Ф. Станиславовъ, сж живѣли въ дѣйствителность оскждно, защото никога не сж получавали редовно заплатитѣ си. Оплакванията противъ тия нередовности се срѣщатъ на всѣка страница въ документитѣ на пропагандата, особено отъ 1650 г. нататкъ. Но тѣ рѣдко сж постигали своята цѣль: конгрегацията си е правила оглушки и оставяла българското духовенство да се бори както може или да прави дългове; случвало се е понѣкога, щото владицитѣ, мисионеритѣ и учителитѣ по цѣли двѣ, три и даже четири и петъ години да не получатъ нищо отъ Римъ и да пишатъ напусто писма връзъ писма. Тѣй напримѣръ, Петъръ Богданъ, като нѣмалъ пари прѣзъ 1646 г. за да направи обиколката си, взелъ на заемъ подъ лихва сто гроша отъ софийскитѣ търговци Яковъ Моше и Моше Менахемъ и синове, съ падежъ до Коледа, платими въ Анкона, отъ синйоръ Стурани; но послѣдниятъ отказалъ да приеме полицата и кредиторитѣ-евреи се отнѣсли до самия длъжникъ да си искатъ паритѣ⁶¹). Поради тая нередовность и поради гоненията отъ страна на софийския грѣцки владика, П. Богданъ задлъжнѣлъ у разни търговци и трѣбвало да си продаде покжщината за да удовлетвори кредиторитѣ си⁶²). Охридскиятъ архиепископъ Соимировичъ ималъ да дава на разни лица 600 гроша⁶³) и за голѣмъ срамъ билъ даже туренъ въ затвора отъ кредиторитѣ си, та трѣб-

⁵⁸) Acta, 250.

⁵⁹) Staatsarch., *Bulg.*, I, f., 184—187.

⁶⁰) Ibid., I, f. 407; Acta, 186 сл., 219.

⁶¹) Acta, 178; cp. 205.

⁶²) Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 115 и 124 (1659).

⁶³) Ibid., I, f. 70.

вало турчинът-управител на Чипровецъ да плати за него и да го освободи⁶⁴⁾.

Ако владицитѣ сж били така стѣснени материално и сж тѣрпѣли дори унижения, лесно е да си въобразимъ положението на проститѣ мисионери, които сж обсипвали съ своитѣ оплаквания архиепископа и конгрегацията⁶⁵⁾; а когато неволята ги налѣгала много тежко и населението, съвсѣмъ обѣднѣло, не е било въ състояние да ги поддържа, тѣ сж напускали мѣстата си и се оттегляли кой въ Влашко, кой въ Молдова, кой въ Сърбия, кой насамъ, кой нататкъ, — както пише епископъ Филипъ Станиславовъ⁶⁶⁾.

Помощитѣ, които конгрегацията отпускала се състояли въ пари, вещи и книги. Паритѣ сж били прѣдначени за направата и издръжка на училища (въ Чипровецъ, Търничевица и другадѣ)⁶⁷⁾ или на църкви (въ Чипровецъ, Давуджово и пр.)⁶⁸⁾, или за други цѣли. Но тия помощи сж били слаби сравнително съ нуждитѣ на католишкитѣ общини въ България, особено прѣдъ видъ на тѣхната бѣдност. За туй повечето отъ тѣхъ не могли да поддържатъ свещеникъ, а и църквитѣ на повечето мѣста били съвсѣмъ голи откъмъ утвари.

Единственитѣ общини, които сж имали по-значителни приходи сж били чипровската, копиловската и желѣзничската. Чипровската е била най-богата. Прѣди възраждането на католицизма въ България, както видѣхме, много отъ църковнитѣ имоти — воденици, лозя, ливади и пр. — били заграбени отъ мѣстни християни, които послѣ искали да си служатъ съ турцитѣ за да запазятъ своето незаконно владѣние⁶⁹⁾; обаче Петъръ Солинатъ и главно Илия Мариновъ успѣли да прѣмахнатъ това злоупотрѣбление и да възвѣрнатъ църковнитѣ имоти.

Приходите на чипровската енория, споредъ едно изложение отъ около 1662 г. били слѣднитѣ: отъ подаяния (elemosina) — 400 гроша годишно; понѣкога тоя приходъ достигалъ до 500 и 600 гроша. Но той е означенъ като „неопрѣдѣ-

⁶⁴⁾ Acta, 286.

⁶⁵⁾ Acta, 63, 179, 218, 245 и np.; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 49, 53, 96, 101; II, f. 165, 180 и np.

⁶⁶⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 79—82.

⁶⁷⁾ Acta, 39, 186, 219, 261; Staatsarch. *Bulg.*, II, f. 3—13.

⁶⁸⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I f. 364; II, f. 230.

⁶⁹⁾ Acta, 26, 33.

ленъ“ и по своето естество е билъ наистина такъвъ. По-значителни сж били приходитѣ отъ недвижимитѣ имоти. Ето какви сж били тия имоти и приходитѣ отъ тѣхъ: 12 дукаяна, които донасяли 31 гроша годишно; 3 воденици съ четири камъни едно връзъ друго, които донасяли 70 крини жито, всѣка крина смѣтана по 2 гроша (reali), т. е. 140 гроша; ливади, които давали около 220 кола сѣно на обща стойностъ 134 гроша; рибница*) съ зеленчукова градина и кжща, която могла да донася до 15 гроша годишно; единъ самоковъ, който могълъ да дава приходъ най-малко 100 гроша, когато билъ въ дѣйствиe; двѣ лозя до мѣнастира и двѣ въ градеца, приходътъ отъ които се прѣсмѣталъ на 150 гроша, и други двѣ лозя, които могли да даватъ най-малко 160 гроша. Всичкитѣ недвижими имоти на общината се оцѣняватъ на околo 3000 гроша, а годишниятъ приходъ отъ тѣхъ, споредъ горното свидѣтелство, възлизалъ на 730 гроша⁷⁰⁾; като прибавимъ къмъ тая сума и 500 гроша срѣдно „неопрѣдѣлени приходи“ (entrata incerta) отъ подаяния, ще излѣзе, че чипровската църковна община е имала годишенъ приходъ 1230 гроша.

Отъ недвижимитѣ имоти едни сж били завѣщани отъ мѣстни благодѣтели, за упокоение душитѣ на които веднжжъ въ седмицата се отслужвала панихида⁷¹⁾; други сж били купени отъ владиката и братята⁷²⁾.

Копиловската църква била сжщо богата, притежавала ливади и лозя, завѣщани отъ набожни селяни; църквата въ Желѣзна притежавала една воденица и нѣколко ливади, а онази въ Клисура била бѣдна: имала само една малка градина и едно малко лозе⁷³⁾. За църквитѣ въ павликянскитѣ села липсватъ всѣкакви данни; явно е, че тѣ не сж притежавали имоти. Колкото за дубровнишкитѣ църкви въ градоветѣ, тѣ не спадатъ подъ сжщата категория.

Българската кустодия е владѣла освѣнъ това единъ мѣнастиръ съ имотитѣ му въ Търговище, Влашко, даденъ отъ Радулъ войвода на Солината; обаче той билъ оспорванъ отъ францисканцитѣ conventuali, които се промъкнали въ Влашко отъ Цариградъ и се настанили въ мѣнастира, като набили и

*) Въ итал. текстъ *peschiera*, виръ, дѣто се развъжда риба.

⁷⁰⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 58.

⁷²⁾ Ibid., II, f. 259–230; Acta, 230.

⁷¹⁾ Ibid., I, 370.

⁷³⁾ Ibid.

изпъдили българина, който живѣлъ въ него; този споръ се повдигалъ твърдѣ често, докато най-послѣ, чрѣзъ княжеска грамота, мѣнастирътъ билъ признатъ като владѣние на българскитѣ францисканци⁷⁴⁾. Но търговишкиятъ мѣнастиръ е ималъ по-скоро значение като убѣжище за софийския архиепископъ, въ врѣмена на голѣми гонения отъ турска страна, отколкото като източникъ за материални облаги.

Пожертвуванията сж били, разбира се, случайни и непостоянни; но понѣкога тѣ сж доставяли значителни срдѣства на българската католишка църква. Тѣй единъ нѣмецъ, графъ Алтанъ, по просба на учителя Иванъ Лиловъ, подарилъ сумата сто и шестдесетъ гроша на чипровското училище; съ тия пари била купена воденица съ единъ камѣкъ, отъ приходитѣ на която се ползувало училището⁷⁵⁾. Дубровнишкитѣ и други търговци сжщо сж помагали парично за постройка и подържане на църкви, както не единъ пжтъ се изтъква. Архиепископъ Петъръ Богданъ, дирейки отъ всѣкъждѣ помощи за постройката на чипровската църква, която паднала, получилъ хиляда фиоринта отъ императора въ Виена, а въ Венеция събралъ петдесетъ цехина⁷⁶⁾. Филипъ Станиславовъ като се връщалъ единъ пжтъ отъ Римъ прѣзъ Виена получилъ подарѣци отъ императора четирдесетъ дукати и едни хубави одежди, а отъ императрицата — единъ хубавъ потиръ⁷⁷⁾. Всѣки новъ папа сжщо е давалъ одежди и други църковни вещи.

Между срдѣствата, чрѣзъ които пропагандата е указвала въздѣйствиe върху духа и нравитѣ на католишкото население въ България не на послѣдно мѣсто идва и просвѣтатата, насаждана чрѣзъ училищата. Милетичъ право бѣлѣжи, че една отъ първитѣ грижи на софийскитѣ епископи е била, да създадатъ училища, защото сж смѣтали, че съ помощта на училищата най-добрѣ може да се разпространи католицизмътъ⁷⁸⁾. Но на това мѣсто ние нѣма да разглеждаме цѣлата културна дѣйностъ на католишкото духовенство въ Бълга-

⁷⁴⁾ Acta, 135 сл., 149, 152, 176, 179, 212; Staatsarch., Bulg., I, 339, 368; Hurmuzaki, VIII, 514, 517; Theiner, II, 129.

⁷⁵⁾ Acta, 150; Staatsarch., Bulg., I, f. 366.

⁷⁶⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 286.

⁷⁷⁾ Ibid., f. 3—13.

⁷⁸⁾ Милетичъ, Изъ историята на Българската католишка пропаганда въ XVII вѣкъ, въ Български прѣгледъ, X—XII, 14.

рия; ще се ограничимъ да говоримъ за ония учебни заведения, въ които българското духовенство бивало подготвяно за своята мисия.

Първитъ български католишки дѣйци сж били възпитаници на климентинската колегия: Илия Мариновъ, Петъръ Богданъ, павликянскитъ свещеници о. Станиславъ отъ Долно-Лжжани, Антонъ Баторъ въ Пловдивско и други сж излѣзли отъ това училище. Повечето обаче сж получили своето образование въ славянската или хърватската колегия въ Лорето (*collegio illyrico*)⁷⁹⁾. Това училище било създадено отъ папа Григорий XIII, изправителъ на църковното законодателство и реформаторъ на календаря (1572—1586), зарадъ духовнитъ нужди на славянскитъ народи „населяващи голѣма часть отъ Европа и най-голѣма въ Азия, нѣкога цвѣтущи и прѣвъзходни, а сега повечето стенещи подъ нечестивата тирания на турцитъ и отчасти заразени отъ отровата на източнитъ схизматици и на сѣвернитъ ереси“⁸⁰⁾. Григорий XIII опрѣдѣлилъ на 30 броя на възпитаницитъ; обаче съ врѣме това число било намалено на 12 и училището изгаснало. Папа Урбанъ VIII, който е полагалъ голѣми грижи за развитието на пропагандата между южнитъ славяни, прѣзъ 1627 г. възстановилъ и разширилъ училището, като опрѣдѣлилъ на 20 числото на възпитаницитъ; отъ тѣхъ 12 трѣбвало да бждатъ изъ далматинскитъ приморски градове⁸¹⁾. Съ сжщия декретъ, съ който се възобновявала славянската колегия, било постановено, щото шестътъ българчета, които папата издържалъ на свои срѣдства въ Римъ, „въ помощъ на нещастното имъ отечество“, да бждатъ причислени пакъ на негови разноски въ споменатото заведение, „за да могатъ повече да се ползуватъ въ наука и благочестие между славянскитъ си сънародници“. На мѣстото на свършившитъ се приемали други за попълване на опрѣдѣленото число⁸²⁾.

Славянската колегия въ Лорето се намирала подъ управлението на йезуититъ (*gubernium collegii datur presbyteris soc. Jesu*). Ученицитъ били възпитавани въ добри нрави, учили граматика, философия, богословие, църковнитъ канони и други прѣдмети „относящи се до славянскитъ нуж-

⁷⁹⁾ Acta, 32, 147, 154, 202.

⁸⁰⁾ Theiner, II, 124 сл.

⁸¹⁾ Ibid., II, 125.

⁸²⁾ Ibid., 126.

ди⁸³⁾). Кандидатитѣ трѣбвало да сж дѣца на законни родители, да сж подстригани, да не сж неофити, да не сж принадлежали къмъ нѣкоя ересь или къмъ мохамеданството, да сж здрави и безъ тѣлесни недостатѣци, да не сж по-малки отъ 14 и по-голѣми отъ 20 години, да сж славяни и отъ славянски езикъ и, ако е възможно, да знаятъ славянска книжнина. При постѣпването си тѣ полагаали прѣдъ ректора клетва споредъ формулата на конгрегацията *de propaganda fide*⁸⁴⁾. Тия условия, както виждаме, не се изисквали строго отъ българскитѣ кандидати, повечето отъ които били павликяни, слѣдователно еретици. Това положение за българскитѣ младежи е траяло до врѣмето на папа Инокентий X, който отмѣнилъ рѣшението на своя прѣдшественикъ и причислилъ българчетата къмъ общото училище на пропагандата (*collegium de propaganda fide*), основано сжщо отъ Урбанъ VIII⁸⁵⁾; въ това училище се приемали младежи отъ всѣчки страни и на годишния праздникъ, 6 януарий, произнасяли проповѣди на различни езици.

Къмъ тия училища въ Римъ трѣбва да прибавимъ и чипровското, въ което дѣцата учили не само четмо и писмо, както въ другитѣ училища въ България, но още и граматика и вѣроучение.

Но между българскитѣ католишки духовници имало и такива, които не се задоволили да минатъ само прѣзъ учебнитѣ заведения на пропагандата въ Римъ, а сж разширили познанията си и въ други училища. Тѣй, въ споменатия вече списъкъ на по-виднитѣ членове на кустодията личатъ имена на хора, които сж се учили въ Неаполъ, Перуджия, Флоренция, а за други е казано по-общо, че сж се учили въ Италия, Нѣмско и Полша⁸⁶⁾.

⁸³⁾ Ibid., 125.

⁸⁴⁾ Ibid., 126.

⁸⁵⁾ Acta, 223; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 60—65.

⁸⁶⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 241.

V.

Развитие на пропагандата.

Софийската епархия. — Илия Мариновъ и неговата дѣйность. — Петъръ Богданъ кустодъ и епископъ. — Петъръ Богданъ архиепископъ. Неговата дѣйность. — Марцианополската епархия. Марко Бандуловичъ и Петъръ Парчевичъ. — Никополската епархия. Филипъ Станиславовъ и неговата дѣйность. — Охридската епархия. Фр. Соимировичъ и неговата дѣйность. — Скопската епархия. — Упадъкътъ. Стефанъ Кнежевичъ и Антонъ Стефановъ.

Както Чипровецъ е билъ ядката на католицизма въ България прѣзъ XVII вѣкъ, така и софийската епархия е заемала прѣзъ всичкото това врѣме централно мѣсто въ българската католишка църква; историята на първата е, въ голѣма степенъ, история и на послѣдната. Собствено казано, тя е била единствената организирана епархия, съ редовенъ началникъ и клиръ, съ църкви сравнително добръ наредени, съ училища и мѣнастири; другитѣ, съ изключение на никополската, дѣто живѣли нѣколко хиляди покатоличени павликяни, сж били по-скоро епизоди въ историята на пропагандата; това се вижда отъ самитѣ документи и отъ обстоятелството, че тѣ не сж оставили никакви слѣди въ живота на българскитѣ католици.

Софийската епархия била създадена прѣзъ 1601 г. съ назначаването на Петъръ Солинатъ за епископъ. Видѣхме, че първиятъ католишки владика ималъ значителни успѣхи и оставилъ на своя приемникъ Илия Мариновъ доста уредено положение. Това положение новиятъ владика го закрѣпилъ и подобрилъ още повече чрѣзъ двадесетгодишни постоянни трудове, лишения и страдания.

И той като своя прѣдшественикъ работилъ въ двѣ посоки: засилване религиозното чувство всрѣдъ старитѣ католици чрѣзъ просвѣта и обръщане на павликянитѣ.

Мѣстнитѣ католици посрѣщнали съ радостъ своя съотечественикъ епископъ, но най-много се зарадвали на училището, което отворилъ въ Чипровецъ още съ идването си. Училището се посѣщавало отъ около 60—80 дѣца, едни отъ които сетнѣ приемали духовенъ санъ, а други се прѣдавали на занаяти; отначало обучението водилъ единъ отъ братята, но скоро слѣдъ това Мариновъ намѣрилъ двама добри учители, свършили климентинската колегия и отлични „хуманисти“ (*duoi bonissimi maestri . . . bonissimi humanisti*). Издръжката на това училище паднала въ тежестъ на пропагандата, тъй като епископътъ не смѣялъ да отвори дума на паството си, товарено съ непосилни данъци¹⁾. За да осигури тая поддръжка, Мариновъ се обърналъ съ молба направо до папата²⁾. Освѣнъ това той изпратилъ още прѣзъ 1625 г. четирима монаси чипровчани да се учатъ въ Болония и Брешчия³⁾.

Едновременно съ това епископъ Илия поделъ усърдно мисионерската си работа между павликянитѣ; споредъ доклада на кустада Павелъ Никпетричъ, изпратенъ по работа въ Римъ, въ началото на 1626 г. въ България имало повече отъ десетъ хиляди католици, отъ които повече отъ двѣ хиляди били покрѣстени отъ Маринова; само въ една обиколка той сполучилъ да покрѣсти повече отъ триста души, между които и нѣкои православни, вѣроятно такива, които сж живѣли между католици⁴⁾. Обиколките си той правилъ всѣки двѣ години; всѣка една траяла отъ четири до шестъ мѣсеца и всѣка една бивала отбѣлѣзана съ извѣстенъ успѣхъ между павликянитѣ⁵⁾. До 1631 г. тия обиколки ставали безъ голѣми мжнотии, но отъ тогава нататъкъ, поради натрупванията на войски въ дунавска България, движението било свързано съ много опасности; павликянитѣ пращали много пжти извѣстия на своя владика да не отива, защото турцитѣ могли да го затворятъ и да искатъ за освобождението му съ хиляди дукати, които тѣ, въ своята бѣдностъ, не би били въ състояние да платятъ. При все това той посѣтилъ всички села, дѣю имало католици и стѣпилъ въ Маринополци, най-голѣмото павликянско село въ Търновско, въ което покрѣстилъ на първо врѣме дванадесетъ души първенци⁶⁾. Тукъ

¹⁾ Acta, 26--27.

²⁾ Ibid., 29.

³⁾ Ibid., 27.

⁴⁾ Acta, 28 и 29.

⁵⁾ Ibid., 34.

⁶⁾ Ibid., 38.

обаче той се натъкналъ на противодѣйствието на търновския гръцки владика, който накаралъ турцитѣ да арестуватъ мисионера въ селото и трима-четирима отъ покатоличенитѣ и да ги закаратъ въ Търново; благодарение на дубровнишкитѣ търговци и други католици, арестуванитѣ били освободени срѣщу 30 гроша подкупъ на кадията и други турци; а на епископъ Илия владиката изтрѣгналъ сто гроша. Но когато мисионерътъ, освободенъ, се върналъ въ селото, паството му го изпждило, като не желало да има разправии съ гръцкия митрополитъ⁷⁾.

Освѣнъ турскитѣ насилия върху населението, не малка прѣчка за неговата мисия била чумата, която се появила прѣзъ 1628 г.; още прѣзъ същата година умрѣли четирима отъ неговитѣ сътрудници свещеници⁸⁾.

Отъ трудъ, отъ страхове, отъ мъчения и физическа слабостъ, Мариновъ западналъ много и прѣзъ 1637 г. взелъ за свой помощникъ тогавашния кустодъ Петъръ Богданъ, комуто оставилъ фактическото ръководство на работитѣ. Слѣдъ дълго боледуване, той се поминалъ на 5/15 юний 1641 и на слѣдния день билъ погребанъ въ чипровската църква св. Богородица⁹⁾.

Данни за живота на тоя пръвъ българинъ католишки архиерей нѣмаме твърдѣ много; годината на рождението му не е извѣстна, нито пъкъ е казано, че е умрѣлъ отъ старостъ; напротивъ, отъ едно писмо на Петъръ Богданъ може да се заключи, че той се поминалъ отъ охтика¹⁰⁾). Онова, което знаемъ, то е, че е принадлежалъ на едно отъ първитѣ чипровски семейства и че е получилъ образованието си въ климентинската колегия слѣдъ идването на П. Солинатъ въ България.

Но отъ съществуващитѣ данни неговиятъ кроткъ и благороденъ характеръ ясно се очертава. Въ историческия прѣгледъ на католишката църква, който придружава релацията му за 1664 и 1666 г., Соимировичъ казва за него, че билъ „човѣкъ съ голѣма доброта и ревностъ, (homo di gran bontà et zelo), който правилъ много добрини въ всички тия страни, особено между павликянитѣ, като ги посѣщавалъ често, като доставялъ отъ разни мѣста калугери, като имъ

⁷⁾ Ibid., 63, 82.

⁸⁾ Ibid., 32.

⁹⁾ Ibid., 110.

¹⁰⁾ Ibid., 62: et è diventato quasi fisico, come dicono quelli che sanno.

помагалъ когато могълъ, и разходвалъ всичко каквото ималъ¹¹⁾. Обстоятелството, че той се отказалъ отъ властта си надъ българскитѣ францисканци, на които отстъпилъ всички църковни приходи, като останалъ да живѣе между тѣхъ въ мѣнастира като простъ монахъ, както и фактътъ, че щомъ усѣтилъ силитѣ си да слабѣятъ, взелъ помощникъ съ право да го наслѣди, — показватъ безсѣмѣнна прѣданность къмъ дѣлото на пропагандата. Това се вижда още по-добрѣ въ слѣднитѣ, пълни съ чистосърдечна искреность, редове отъ едно негово писмо до конгрегацията: „съ настоящето ида да искамъ прошка, ако съмъ обидилъ свещената конгрегация въ нѣщо, както ми пише, че съмъ противенъ на нейнитѣ заповѣди; това не може да бѣде; по-скоро да дойде огънь отъ небето да ме изгори, отколкото земята да ме погълне, ако съмъ направилъ и най-малкото нѣщо противъ Светата Конгрегация или Светата майка църква католишка; всичко, което съмъ направилъ, сторилъ съмъ го отъ любовъ къмъ Бога и за умножение на вѣрата... за въ бѣдеще ще работя съ по-голяма сила, до като трае краткиятъ ми животъ“¹²⁾.

Но тоя мекъ характеръ, колкото и да въздигалъ морално епископъ Илия, не въ всичко е билъ благоприятенъ за развитието на пропагандата, която имала нужда не само отъ една благородна душа, но и отъ една силна ръка. Раздоритѣ, които избухнали между българското католишко духовенство и безпомощнитѣ оплаквания на самия епископъ сж най-доброто доказателство, че Илия Мариновъ е нѣмалъ тази ръка. Все пакъ плодетѣ отъ неговата „голяма доброта и ревность“ били голѣми, както между павликянитѣ, всрѣдъ които католицизмътъ се разпространилъ, тъй и въ Чипровецъ, дѣто той възвѣрналъ много отъ заграбенитѣ църковни имоти, прѣмахналъ много лоши обичаи, възпиталъ много дѣца въ училището и увеличилъ броя на църковнитѣ служители чрѣзъ ржкополагане на нови свещеници.

Мариновъ посѣтилъ и Влашко, което се намирало сжщо подъ негово вѣдомство.

Най-близъкъ и най-дѣятеленъ сътрудникъ на Илия Мариновъ прѣзъ послѣднитѣ години на живота му билъ Петъръ Богданъ.

¹¹⁾ Staatsarch., Bulg., II, 304.

¹²⁾ Acta, 34.

Петъръ Богданъ Бакшичъ или Бакшевъ, роденъ прѣзъ 1601 г. въ Чипровецъ, произхождалъ отъ бѣдно семейство. Издигането си тѣй високо въ българската католическа иерархия той дължи изключително на себе си, на своитѣ качества и трудолюбие. Както самъ разправя въ релацията си отъ 1667, той билъ изпратенъ отъ Петра Солината на учение въ Римъ, дѣто свършилъ климентинската колегия. Първото извѣстие за него срѣщаме въ едно писмо отъ 1628 г., съ което Илия Мариновъ го прѣпоръчва много на конгрегацията, да го прѣпоръча тя отъ своя страна за да бжде приетъ въ мѣнастира въ Арачиоли, „за да може да придобие наука, тѣй като е добъръ граматикъ и има голѣма воля да се учи, е съ много добъръ животъ, съ добри и честни нрави, скроменъ и съ малко се задоволява въ живота“¹³⁾. Слѣдъ като прѣстоялъ двѣ години въ Италия той се завърналъ въ България и въ началото на 1631 г. вече го намираме кустодъ¹⁴⁾. Като таквъ той принесълъ на католицизма цѣлни услуги, тържествено признати отъ цѣлото българско духовенство въ единъ официаленъ актъ. Особени грижи полагалъ той за прѣуспѣването на чипровското училище; въ 1635 г. той успѣлъ да склони да остане за учителъ току-що свършилия въ Римъ чипровчанинъ, възпитаникъ на папа Урбанъ VIII, Иванъ Лировъ — Signor D. Giovanni Lillo, — който билъ пристигналъ въ България и искалъ да замине за Маджарско¹⁵⁾. Придобивката била твърдѣ голѣма: съ незначителни перипетии, Иванъ Лировъ останалъ на чело на училището близу четиресетъ години и въ дълбока старостъ продължавалъ да ръководи обучението отъ леглото си.

Прѣзъ 1637 г. Петъръ Богданъ, въ качеството си на кустодъ, отишълъ въ Римъ по разни църковни работи, носейки писма отъ чипровчани и отъ павликянскитѣ свещеници, които излагали нуждитѣ на своитѣ църкви и прѣдупрѣждавали конгрегацията срѣщу разни машинации на заинтересовани калугери¹⁶⁾. Сжщата година, може би още когато се намиралъ въ Римъ, той билъ избранъ отъ епископъ Илия за неговъ коадюторъ или суфрагантъ, съ право да го наслѣди; тоя изборъ билъ одобренъ отъ всички български духовници, които удостоверили, че „о. Богданъ е лице достойно не само

¹³⁾ Acta, 33.

¹⁴⁾ Ibid., 35.

¹⁵⁾ Ibid., 36 и 37 сл.

¹⁶⁾ Ibid., 44, 45.

за такъвъ епископски санъ и почетъ, но и за много по-голямъ, понеже е отецъ прѣпочтенъ въ доброто и надаренъ съ много достопочтени добродѣтели и наука¹⁷⁾. Конгрегацията одобрила отъ своя страна избора, като дала на Петъръ Богданъ титлата епископъ галиполски. И понеже той билъ бѣденъ и не е ималъ съ какво да живѣе като епископъ, двама негови роднини, очевидно поласкани отъ обстоятелството, че тѣхенъ сродникъ достигналъ до такова високо отличие, отстъпили му чрѣзъ нотарналенъ актъ да се ползува отъ нѣкои тѣхни имоти, до като е живъ титулярниятъ епископъ¹⁸⁾.

Младиятъ епископъ, чийто нравственъ авторитетъ билъ вече голѣмъ, се усѣщаль твърдѣ силенъ на своя постъ и отъ писмата му диша голѣма самоувѣреностъ; по поводъ конфликта съ пратеника на лвовския епископъ-суфрагантъ, ето какъ той пише за себе си на конгрегацията: „Азъ съмъ човѣкъ съ малко наука (*di poca scienza*), обаче разбирамъ добрѣ и много добрѣ (съ божия милость) моя дългъ и задължението, което имамъ къмъ стадото христово . . . азъ не съмъ братъ Илия, нито мога да търпа подобни нѣща противъ вѣдомството на църквата . . .“¹⁹⁾.

Най-важниятъ фактъ въ епископството на Петъръ Богданъ, още при живота на Илия Мариновъ, е обиколката му отъ 1640 г., за която е далъ най-подробенъ отчетъ на конгрегацията — и най-цѣнни извѣстия за България и нейното население²⁰⁾. Прѣзъ врѣме на тая обиколка епископътъ посѣтилъ София, Русе, Разградъ, Провадия, Шуменъ, Прѣславъ, Търново, Никополъ, павликянскитѣ села Маринополци, Търничевица, Брѣстовецъ, Бѣляне, Орѣше и четиритѣ стари католишки центрове, Чипровецъ, Копиловецъ, Клисуре и Желѣзна. Когато свършилъ обиколката на павликянскитѣ села, той миналъ Дунава при Свищовъ и отишълъ въ Влашко; тамъ посѣтилъ Букурещъ, Търговище, Камполунгъ, Кралево (Крайова), дѣто живѣли търговци чипровчани, и други влашки градове, за които съобщава важни данни. Южна България не можаль да обиколи тоя пътъ, но билъ по-рано при другъ случай, когато ходилъ въ Цариградъ. Цѣлата обиколка траяла петъ мѣсеца и половина, отъ 10 май до края на октомврий.

¹⁷⁾ Ibid., 45.

¹⁸⁾ Ibid., 49 сл.

¹⁹⁾ Acta, 67 сл.

²⁰⁾ Ibid., 68—106.

Колкото и да е важна тая релация изобщо като върна картина на тогавашна България, тукъ ние не можемъ да разгледаме освѣнъ ония мѣста, които се отнасятъ до разнитѣ католишки и павликянски села. Първото посѣтено павликянско село Маринополци, било разположено на равнина до единъ хълмъ, недалеко отъ Търново, и богато съ жита, вино и добитѣкъ. Селото броило надъ 860 души жители, повечето отъ които още не били покрѣстени, поради извѣстнитѣ интриги на търновския владика. То имало освѣнъ това и 20 кжци или около 100 души потурняци, които били прѣзирани отъ сжщинскитѣ турци. Църквата, Св. Троица, е описана подробно: тя била дървена, почти безъ покривъ, безъ врата, 13 крачки дълга и 6 широка; въ нея нѣмало ни олтаръ ни икона, нито нѣкакви утвари, а само една маса, на която павликянитѣ слагали и яли своитѣ курбани. Съ малко пари дадени на павликянский свещеникъ, който билъ сжщо покрѣстенъ по-рано, но отъ интересъ държалъ съ останалитѣ отстѣпници, епископъ Петъръ успѣлъ да нареди, щото и другитѣ да бждатъ покрѣстени въ скоро врѣме, и отъ тамъ заминалъ за Горно-Лжжани²¹⁾). Това село, разположено до р. Осъмъ, богато съ добитѣкъ, било приело католицизма още въ врѣмето на Петъръ Солинатъ, но нѣмало църква; служило се въ една кжца; населението му се състояло отъ 483 души католици, 12 павликянски и 2 турски кжци; турцитѣ обаче живѣли повече въ близкия градъ Ловечъ, а тамъ имали саморатаи за отглеждане на добитѣка.

За Горно-Лжжани Петъръ Богданъ съобщава една подробностъ, която заслужва да се изтъкне, като общо явление въ Турция. Селото било разположено най-напрѣдъ на брѣга на р. Осъмъ, но понеже било на друмъ (*strada publica*), теглило много отъ минувачитѣ; за да се избави отъ тия насилия, прѣмѣстило се на страна, подъ планината²²⁾.

Долно-Лжжани било разположено на брѣга на Осъма, въ една равнина; поради непоносими насилия, то се разбѣгало и наскоро се било върнало на старото си мѣсто. Павликянитѣ — всички покатоличени въ врѣмето на Солината — възлизали на 226 души, но нѣмали църква, понеже тя се била срутила, когато селото било пусто; свещеникътъ имъ, о. Станиславъ, билъ вече старъ и слѣпъ, та селото се нуж-

²¹⁾ Ibid., 80 и 81.

²²⁾ Ibid., 81 сл.

даело и отъ църква и отъ попъ. Турската махала броила 25 кжщи съ повече отъ 130 души, но не е казано дали сж били турци или ренегати. Отъ тукъ Петъръ Богданъ миналъ на отсрѣщния брѣгъ на Осъмъ, дѣто било разположено малкото село Барносово съ 97 души жители, всички католици, но безъ попъ, безъ църква, безъ никакви утвари²³⁾.

Съвсѣмъ инакъ е стояло селото Петкладенци, което, като първо покатоличено село, имало каменна църква цѣла зографисана, дълга 13 крачки, широка 6, съ нужнитѣ утвари, макаръ нѣкои вече овѣхтѣли. Жителитѣ му, които възлизали на 705 души, били „по-добри християни отъ другитѣ“, но тъй като селото лежало на друмъ, страдали много отъ турцитѣ, „които не липсватъ почти всѣки часъ, и ядатъ и пиятъ безъ да платятъ една аспра нито за себе си, нито за конетѣ си“; най-много теглилъ обаче селскиятъ попъ, когото турцитѣ карали да ходи отъ кжща на кжща да намира каквото искали. Въ Петкладенци имало и двѣ турски кжщи, но турцитѣ живѣли повече въ Никополъ²⁴⁾.

На брѣга на р. Осъмъ било разположено и селото Търничевица съ 200 души жители. Малката му дървена църква Възнесение Господне била цѣла открита и не могла да бжде поправена, защото турцитѣ искали петдесетъ гроша за да дадатъ разрѣшение. Селскиятъ свещеникъ, Иванъ Павловъ, възпитаникъ на лоретската колегия и единъ отъ най-старитѣ ратници на пропагандата, живѣлъ много мизерно. Църковнитѣ утвари били съвсѣмъ малко²⁵⁾. Бѣдно било и селото Брѣстовецъ, на брѣга на сжщата рѣка, притѣснено много отъ мѣстнитѣ турци, които броили 30 кжщи и възлизали на повече отъ 150 души; католицитѣ били 200 души безъ църква. Извѣстно е, че покрѣстването на Брѣстовецъ станало трудно, но жителитѣ му били сега добри католици, както свидѣтелствува фактътъ, че тѣ помолили своя владика да имъ прати единъ потиръ, понеже тѣхниятъ билъ откраднатъ отъ единъ турчинъ²⁶⁾.

Въ с. Бѣляне, на брѣга на Дунава, по-надолу отъ Никополъ, Петъръ Богданъ намѣрилъ 922 души жители католици; турцитѣ, 10 кжщи, около 50 души, живѣли повече въ Никополъ. Селската църква Успѣние Богородици, 11 крачки

²³⁾ Ibid., 82.

²⁴⁾ Ibid., 83; ср. 298.

²⁵⁾ Ibid., 83.

²⁶⁾ Ibid., 84.

дълга, 6 широка, била поправена и покрита отъ нѣкой си отецъ Мартинъ, който просилъ пари отъ всѣкъждѣ и отъ признателностъ билъ погребанъ прѣдъ църковнитѣ врата. И тази църква не била богата откъмъ утвари²⁷⁾.

Орѣше е било сжщо голѣмо и богато село на Дунава, съ 480 души жители католици. По-рано въ селото турчинъ не е имало, но къмъ 1620 г. почнали да се заселватъ, понеже земята била хубава, па и нѣкои мѣстни павликяни се потурчили; Петъръ Богданъ заварилъ вече 30 кжци съ 150 души, почти всички йеничери. Важно е да се посочи, въ свръзка съ това, че селската църква Св. Георги, дървена, се намирала посрѣдъ турски кжци и била на разваляне; тия турски кжци сж били безъ друго потурчени павликяни. Владиката изтъква въ релацията си, че е необходимо да се поправи църквата, защото имало голѣма опасностъ да не бжде обърната въ джамия²⁸⁾.

Освѣнъ изброенитѣ села, които е посѣтилъ лично, Петъръ Богданъ споменава още двѣ — Бѣсцено, съ повече отъ 120 кжци (повече отъ 800 души население) и Калугерица, съ около 40 кжци и повече отъ 200 души. Тия двѣ планински села, жителитѣ на които минавали за най-учени се показали най-недостъпни за пропагандата: както видѣхме, двама мисионери, които единъ пжтъ се опитали да се настанятъ въ Бѣсцено, били прогонени съ тояги²⁹⁾. Тѣзи двѣ села приели католичеството много по-късно.

Споредъ тия данни, павликянското население въ сѣверна България възлизало на повече отъ 5000 души, отъ които около 3750 души били приели вече католичеството; като прибавимъ къмъ тѣхъ и 700 католици въ Пловдивско³⁰⁾, ще излѣзе, че къмъ 1640 г. въ България е имало 4450 павликяни католици; кореннитѣ католишки жители въ Чипровецъ, Копиловецъ, Желѣзна и Клисурса достигали до 4355 души; общо, значи, когато Петъръ Богданъ се възкачилъ на епископския прѣстолъ българското католишко население възлизало на повече отъ 8800 души; а заедно съ дубровчанитѣ изъ разнитѣ градове, католици е имало въ България всичко около 9000 души.

Това число не е било надминато прѣзъ течението на цѣлото столѣтие, както виждаме отъ релациитѣ на разнитѣ

²⁷⁾ Ibid., 85 сл.

²⁸⁾ Ibid., 86 сл.; ср. 260.

²⁹⁾ Ibid., 87.

³⁰⁾ Ibid., 137 сл.

епископи; само къмъ 1659—1662 броятъ на павликянитѣ показва извѣстно нарастване, послѣдвано скоро отъ значително спадане. Движението на павликянското и католишкото население ще ни стане по-ясно и по-прѣгледно отъ приложената отвѣдъ таблица, съставена възъ основа на даннитѣ, които намираме въ релациитѣ за 1622, 1640, 1646—1647, 1649, 1650, 1652—1653, 1659, 1662—1663, 1664—1666 и 1667.

Причинитѣ на това явление, — което, безъ съмнѣние, не засѣга само католицитѣ и павликянитѣ, а е по-общо — сж нѣколко. Първата голѣма причина е анархията, която е взимала все по-голѣми размѣри въ Турция; поради несигурността на живота и имота, както и поради насилията отъ всѣкакъвъ родъ, населението не е могло да дигне глава и да се развива; характерно е въ туй отношение свидѣтелството на Антонъ Стефановъ, наследникъ на Ф. Станиславовъ въ никополската епархия, който пише прѣзъ 1685 г.: „Тия павликянки села, споредъ промѣнчивостъта на свѣтското управление, сж непостоянни и въ малко години положението имъ се измѣнява; ту се събиратъ въ това село, ту бѣгатъ въ друго. Така щото не може да се говори положително за тѣхното състояние“³¹⁾. Емиграцията и потурчванията на групи сж били други двѣ важни причини, които сж спѣвали развитието на населението — и слѣдователно на пропагандата. Къмъ това трѣбва да прибавимъ и особения характеръ на павликянитѣ, които нерѣдко напускали католицизма и се връщали въ старата си вѣра. Най-послѣ като причина за застоя на населението трѣбва да се посочи и чумата, която е върлувала твърдѣ често и е правила голѣми опустошения.

Слѣдъ връщането си отъ обиколка, Петъръ Богданъ посветилъ вниманието си на разни вжтрѣшни работи, както свидѣтельствува прѣписката му съ конгрегацията³²⁾. Скоро подиръ това Мариновъ се поминалъ и той останалъ титуляренъ софийски епископъ. Като такъвъ той свикалъ и прѣдседателствувалъ събора на българското католишко духовенство въ Чипровецъ и веднага подиръ това, по заповѣдь отъ Римъ, заминалъ за Молдова, дѣто ималъ свиждане съ княза и прѣзъ Търговище се върналъ въ седалището си. Каква е била точно мисията му, не се вижда отъ неговитѣ писма; той казва само,

³¹⁾ Acta, 298

³²⁾ Ibid, 107—112.

че конгрегацията ще бъде доволна от неговия докладъ, защото билъ прѣгледалъ внимателно всички църкви.

Въ България епископътъ заварилъ паството си и църквата въ голѣмо изпитание: въ Никополско върлувала чума, сжщо и въ Чипровецъ и Копиловецъ, дѣто умрѣли нѣколко души монаси и клирици, а останалитѣ живѣли вѣнъ отъ мѣнастира, на открито³³⁾. Опустошенията на тоя ужасенъ бичъ продължавали и слѣдната година съ още по-голѣма сила: населението отъ заразенитѣ мѣста се разбѣгало по другитѣ села и по планинитѣ; въ София и по другитѣ градове, тя върлувала още по-страшно; на день умирали съ стотини души, най-много турци и евреи, послѣ православни, а най-малко католици³⁴⁾.

Въ това врѣме Петъръ Богданъ се намиралъ въ Римъ, дѣто отишълъ да докладва лично за състоянието на католичката църква въ България и да изходатайствува разни мѣрки за нейното по-добро устройство и развитие. Първата отъ тия мѣрки се отнасяла до въздигането софийската епископия въ архиепископия. Какъ е мотивиралъ П. Богданъ това искане, не знаемъ, но мотивътъ изтъкнатъ отъ българското духовенство и българското католишко население е мотивъ за престижъ: тѣй като софийскитѣ грѣцки владика претендиралъ за прѣднина (*precedenza*) прѣдъ католичкия, тѣ молятъ конгрегацията да провъзгласи епископа за архиепископъ³⁵⁾. Тая молба била удовлетворена и Петъръ Богданъ получилъ титлата софийски (сардикийски) архиепископъ³⁶⁾.

Едноврѣменно съ това П. Богданъ прѣдставилъ една записка за църковното раздѣление на българскитѣ земи. Понеже софийскитѣ епископъ, като глава на всички църкви въ България, а при това и апостолски викарь въ Влашко и Молдова, не смогва да се грижи за всички католици, които сж разпрѣснати, на разстояние повече отъ двадесетъ дни пжтъ, той моли да му се облекчи това бreme, като се назначи единъ

³³⁾ Ibid., 133.

³⁴⁾ Ibid., 135. Това указание е важно за демографията на България, защото чумата е била постояненъ спжтникъ на вѣковното турско господство и винаги е косила повече турци, отколкото българи. Ср. А. Теодоровъ Баланъ, *Софрони Врачански*, 25; *Cyprien Robert*, *Les Slaves de Turquie*, II, 235.

³⁵⁾ Acta, 136.

³⁶⁾ Пълната му титла е била тази: *Nos fr. Petrus Deodatus ord-s Min. Regularis Obs.a, Dei et apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopus Sardicen., Sophien, nuncupatus, Traciae, Daciaeque ripensis Administrator nec non Valachiae Transalpiniae Ap-licus Vicarius*. (Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 75).

владика въ Молдова. На софийския да се даде Влашко и пловдивскитѣ павликяни, а молдованскитѣ да вземе павликянитѣ въ Никополско и източна България до Черно море. По такъв начин двамата владци ще могат по-отблизу да се грижат за своето паство. Въ подкрѣпа на това искане билъ изтъкнатъ отличниятъ примѣръ съ българската кустодия, която се намирала въ много добро състояние, защото „вмѣсто трима духовници, които бѣха тамъ, сега сж 40, всички мѣстни хора“³⁷⁾. И наистина отъ приложения списъкъ се вижда, че въ това врѣме българското католишко духовенство броило четирдесетъ души, повечето чипровчани³⁸⁾. Къмъ всички тия доводи е прибавена и една статистика на населението, въ която, съгласно съ даннитѣ отъ обиколката прѣзъ 1640 г., сж изброени всички села и градове въ България и Влашко, дѣто имало католици³⁹⁾. Заедно съ това, Петъръ Богданъ, въ другъ единъ документъ, излага условията на които трѣбва да отговаря единъ епископъ въ България и Молдова, за да бжде полезенъ на църквата: да знае много добръ славянски, да чете и да пише съ кирилица, да знае влашки зарадъ Молдова, да бжде отъ Турско, за да може, когато е нужно, свободно да минава Дунава, и пр. Софийското духовенство владѣло латински, италиански, грѣцки, влашки, славянски, албански, турски и други езици. Обаче, прибавя П. Богданъ, „най-потрѣбенъ е славянскитъ, който всички владѣятъ, понеже имъ е роденъ езикъ, а власитѣ го иматъ като латински“ т. е. църковенъ езикъ⁴⁰⁾. Като най-достоеенъ кандидатъ билъ посоченъ Марко Бандуловичъ (Bandini), бошнякъ, владѣещъ влашки и славянски, бившъ мисионеръ въ турска Унгария, а тогава въ Караншебешъ, Трансилвания, който се хвали като добъръ, уменъ и образованъ мжжъ⁴¹⁾.

Възъ основа на тия данни и прѣдложения, конгрегацията създава нова архиепископия — марцианополската, съ постоянно седалище въ Доростолъ; по ходатайството на софийския архиепископъ, новата епархия била дадена на Бандуловича. П. Богданъ прѣдложилъ на новия архиепис-

³⁷⁾ Acta, 136 сл.

³⁸⁾ Ibid., 141 сл.

³⁹⁾ Ibid., 137 сл.

⁴⁰⁾ Ibid. 139—141: ...ma è più necessaria la Slava, la quale sanno tutti, essendo nativi in quella, et li Valachi la tengono come Latina.

⁴¹⁾ Ibid., 137.

копѣ да се даде титлата доростолски, но това не се възприело. Границитѣ между двѣтѣ епархии били опрѣдѣлени съ специална спогодба сключена въ началото на 1644 г. въ Чипровецъ между Петъръ Богданъ и Марко Бандуловичъ, по заповѣдь отъ кардиналитѣ, за да се избѣгнатъ всѣкакви търкания. Споредъ тая спогодба, границитѣ били Стара Планина, р. Искъръ и р. Сиретъ между Влашко и Молдова. Съ други думи софийскитѣ архиепископъ запазвалъ южна и сѣверозападна България съ Влашко, а марцианополскитѣ взималъ източна България съ никополскитѣ павликяни и Молдова⁴²⁾. Слѣдъ подписването на тая спогодба, Бандуловичъ заминалъ за Молдова, а папа Инокентий X, съ була отъ 23 (10) декемврий, одобрилъ съглашението между двамата⁴³⁾.

Като свършилъ мисията си въ Римъ П. Богданъ се върналъ въ България, и намѣрилъ чумата малко поотслабнала, слѣдъ като помѣла много свѣтъ, особено измежду бѣдното население; отъ свещеницитѣ никой не пострадалъ. Отъ друга страна годината била добра, ефтинията голѣма и народътъ можалъ да се радва на новото отличие, дадено отъ папата на българската църква⁴⁴⁾.

Отцѣпването на сѣвернитѣ павликяни отъ вѣдомството на софийския архиепископъ дало възможность на послѣдния да съсредоточи усилията си върху южнитѣ; прѣзъ есенята 1646 год. той посѣтилъ Пловдивско, дѣто павликянското население било нараснало вслѣдствие емиграцията отъвѣдъ Балкана. Тая обиколка е отбѣлѣзана съ значителенъ успѣхъ. Жителитѣ на павликянското село Давуджово, чиято суровость П. Богданъ билъ изпиталъ при първото си посѣщение, били вече омекнали, тъй като тѣхниятъ попъ, който ималъ голѣми претенции, а малко знаелъ, билъ напусналъ селото. Интересенъ е разказътъ за покръстването на това село. Владиката съ своитѣ хора слѣзълъ въ кжщата на единъ старецъ; извѣстието за тѣхното пристигане се разнесло изъ цѣлото село и нѣколко души отишли на вечеря при тѣхъ, носейки зеленчуци, хлѣбъ и едно-друго, понеже било петъкъ. На

⁴²⁾ Ibid., 148. Въ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3 има прѣписъ отъ тая спогодба, озаглавенъ *Divisio Provinciarum*. Тоя прѣписъ прѣдставя извѣстни отклонения отъ оригинала; тъй, вмѣсто р. Искъръ, като граница е посочена р. Осъмъ, което е съвсѣмъ невѣрно; има и други малки несъгласия въ текста безъ особена важность.

⁴³⁾ Ibid., 149 сл.; Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3

⁴⁴⁾ Acta, 143.

другия денъ сутринъта въ кжщата билъ стѣкменъ единъ олтареъ, който билъ поставенъ на отворено мѣсто така, че да се вижда; облеченъ въ одѣждитѣ си, владиката започналъ службата, а цѣлото село, мало и голѣмо, стояло наоколо, ония които щѣли да се покрѣстятъ, — по-близу, а „невѣрниците“, — по-далеко. Слѣдъ прочитането на евангелието, той държалъ проповѣдь, а като свѣршила литургията, почнало причащението на вече покрѣстенитѣ и крѣщаването на другитѣ, между които имало седемдесетъ годишни старци; имало такъвъ напливъ отъ народъ, щото владиката оставилъ кустада и мисионера отъ Калжчли да крѣщаватъ, а той конфирмиралъ покрѣстенитѣ, като изоставяли много нѣща отъ церемониитѣ, едно защото нѣмало врѣме, и друго, „за да не се скандализира нѣкой като вижда, че свещеникътъ пипа младитѣ и момитѣ по гърдитѣ, понеже наоколо гледаха турци и схизматици, които можеха да се подиграватъ съ тѣхъ, като не разбиратъ таинството на церемониитѣ“. Новитѣ католици помолили своя владика да имъ остави свещеникъ „отъ тѣхния родъ и езикъ“, но той нѣмалъ откъдѣ да намѣри такъвъ и понеже не искалъ да изложи на опасностъ постигнатитѣ успѣхи, принудилъ се да даде писмено разрѣшение на нѣкой си Рашко, бившъ павликянски свещеникъ, покрѣстенъ, да извършва разни трѣби: да крѣщава, да събира въ недѣля и празникъ християнитѣ, да чете Отче Нашъ, Вѣрую и други молитви⁴⁵⁾. Като се завърналъ слѣдъ това въ Чипровецъ, той писалъ на конгрегацията, че иска да му се изпрати възпитаника на славянската колегия Атанасъ Радовъ, павликянинъ отъ Пловдивско, който наистина пристигналъ и е дѣйствувалъ нѣколко години между своитѣ сънародници, заедно съ Яковъ Божи Человѣкъ — Giacomo Homo Dei, — който билъ мисионеръ въ Калжчли⁴⁶⁾.

Освѣнъ Давуджово П. Богданъ обиколилъ и останалитѣ павликянски села: Калжчли, което било най-голѣмото, Хамбарли и Селджиково, въ което за двѣ години се покрѣстили 96 души. Въ никое отъ тия села нѣмало църква, фактъ който може сжщо да послужи за доказателство, че тѣ се били скоро заселили тамъ. Службата се извършвала въ частни кжщи или въ плѣвници и то нередовно, защото всички католици въ

⁴⁵⁾ Acta, 161—162.

⁴⁶⁾ Ibid., 154.

южна България, включително и дубровчанитѣ въ Пловдивѣ, били обслужвани само отъ единъ свещеникъ, споменатия вече Яковъ Божи Человѣкъ, възпитаникъ на лоретското училище⁴⁷⁾.

Като свършилъ обиколката си въ Пловдивско, Петъръ Богданъ се завърналъ въ Чипровецъ за Коледа и на другата година, слѣдъ празниците, посѣтилъ и старитѣ католици. Колкото новопокатоличенитѣ павликяни били злѣ поставени въ църковно отношение, поради липса на свещеници, храмове и църковни утвари, толкова кореннитѣ католици били въ завидно положение. Отъ подробното описание на църквитѣ въ Желѣзна, Клисуря и Чипровецъ виждаме, че духовнитѣ трѣби на населението се извършвали редовно и напълно свободно; „грижата за душитѣ“ е била тукъ най-бдителна; даже и въ Клисуря, дѣто жителитѣ били бѣдни, църквата, съградена прѣзъ 1640 г. съ помощи и дарове, била добрѣ снабдена съ утвари. Църквата въ Копиловецъ, която била слабо зидана отначало, била се срутила една година по-рано, но службата се извършвала въ мѣнастира. За всѣка посѣтена църква архиепископътъ издалъ надлежния декретъ, въ който опрѣдѣля на енорийскитѣ свещеници какво да вършатъ за да държатъ въ исправностъ църквитѣ и църковнитѣ работи⁴⁸⁾.

Двѣ години по-късно, прѣзъ лѣтото 1649, Петъръ Богданъ прѣдприелъ нова обиколка между паството си. Но положението въ България се било вече значително влошило. Въ едно писмо до конгрегацията, чипровскитѣ първенци излагатъ страданията, които понасяли „въ тия несчастни и окаяни страни, очаквайки всѣки день жестокостта на палача, както овцата — ножа“⁴⁹⁾; самъ архиепископътъ, като завършилъ обиколката си, пише въ своя докладъ, че Чипровецъ, който билъ цвѣтето на България, почналъ да запада вслѣдствие на голѣмитѣ данъци и на угнетяванията и прибавя, че ако войнитѣ продължатъ още, полека-полека всичко ще пропадне⁵⁰⁾. Поради тия именно причини тракийскитѣ павликяни се увеличили чрѣзъ емиграция отъ сѣверъ, но владиката не можалъ да ги посѣти лично и се принудилъ да се върне отъ София, понеже разбойници завземали почти всички проходи съ цѣлъ да обиратъ и убиватъ пѣтниците; по негово пълно-

⁴⁷⁾ Ibid., 160.

⁴⁸⁾ Ibid., 163—174

⁴⁹⁾ Ibid., 194.

⁵⁰⁾ Ibid., 198.

мошие, обиколката била извършена отъ Яковъ Божи Человѣкъ, отъ когото сж и всички данни за тая година, споредъ църковнитѣ книги⁵¹⁾. Но щомъ пжтищата станали по-свободни въ началото на януарий 1650 г., придруженъ отъ кустода, той потеглилъ отъ Чипровецъ за София, отдѣто за три дни стигналъ въ Пловдивъ⁵²⁾. Тази обиколка е отбѣлѣзана съ извѣстенъ успѣхъ между южнитѣ павликяни. Навсѣкждѣ по селата той и кустодѣтъ били приети „като ангели божи“. Навсѣкждѣ той служилъ архиерейска служба, обяснявалъ евангелието и апостола на славянски и проповѣдвалъ при голѣмо стечение на народъ, даже на православни, турци и павликяни — еретици. За да убѣди вироглавитѣ, той си служилъ съ славянски книги, каквито имали павликянитѣ и всѣки пжтъ ги каралъ да донасятъ тѣхнитѣ книги. И когато виждали, че христовиятъ законъ повелявалъ крѣщенiето, тѣ се извинявали съ своето невѣжество и слѣпота и искали да се покрѣстятъ. Слѣдъ службата, за да не седатъ дълго врѣме да ядатъ и да пиятъ, — споредъ павликянския обичай — владиката ставалъ отъ трапезата и отивалъ на гробищата да опѣва мъртвитѣ; но онова, което направило най-силно впечатление и спомогнало за бързото покатоличване на сектантитѣ, то е било запрѣщението на владиката да се погребватъ непокрѣстенитѣ до покрѣстенитѣ; а като се знае, че е имало семейства, дѣто едни възприемали новото вѣроизповѣдане, а други упорствували въ павликянството, силата на тая мѣрка не може да не е била голѣма. По тоя начинъ, Петъръ Богданъ покрѣстилъ въ разни села 33 семейства, всичко 160 души мъже, жени и дѣца. Между другитѣ католичествотѣ приели и 2 православни българи, както по-рано въ Чипровецъ си било покатоличило едно 18 годишно българче Младенъ, „родомъ отъ Загория, отъ селото нарѣчено Крива-Бара“, вѣроятно Ломското село подъ сжщото име.

Тоя успѣхъ зарадвалъ ревностния началникъ на българскитѣ католици и той докладвалъ на конгрегацията, че трѣбва да се изпрати нѣщо — разни прѣдмети за литургия, — което да направи впечатление на новопокрѣстенитѣ, които се подигравали на православнитѣ, че тѣхнитѣ владици и попове имъ искали пари, като имъ казвали: „видите ли, нашиятъ владика, когато идва, не иска нищо, поучава и проповѣдва

⁵¹⁾ Ibid., 200.

⁵²⁾ Acta, 207—211.

даромъ и раздава вѣнци, бройници и пр.⁵⁸. Освѣнъ това молилъ да му изпратятъ още единъ свещеникъ и разни църковни книги за двамата мисионери, Яковъ Божи Человѣкъ и Атанасъ Радовъ. Третъ единъ мисионеръ, когото конгрегацията изпратила, Георги Баторъ или Батовъ, младъ и много даровитъ духовникъ, умрѣлъ отъ чума въ Пловдивъ⁵⁹). Сжщата година Петъръ Богданъ заминалъ за Италия. Въ Римъ той прѣдставилъ на конгрегацията една докладна записка, която е единъ видъ общъ отчетъ за състоянието на католишката църква въ България и Влашко, и съдържа освѣнъ това разни молби за изплащане на заплати, за отпускане църковни прѣдмети и други⁶⁰). Въ Италия се намирали въ сжщото врѣме Парчевичъ, Ф. Станиславовъ и Соимировичъ. Това отсѣствие на Петъръ Богданъ траяло дълго врѣме, понеже той се поболѣлъ въ Болония⁶¹). Въ Чипровецъ се върналъ въ края на октомврий 1651 год., слѣдъ дълго и трудно пътуване прѣзъ Италия, Австрия, Унгария, Трансилвания и Влашко⁶²). Сжщеврѣменно пристигнали въ България и нѣколко българи, които свършили образованието си въ Римъ⁶³).

Прѣзъ врѣме на прѣбиванието си въ Римъ, П. Богданъ уредилъ въпроса за приемането на павликянски младежи въ училището на пропагандата. Въ присѣтствието на кардинала секретаръ на конгрегацията, между него и Станиславовъ била подписана спогодба, споредъ която трима отъ възпитаницитѣ трѣбвало да бждатъ отъ софийската и трима отъ никополската епархия⁶⁴). Отъ първата имало вече двама, а слѣдъ завръщането си владиката изпратилъ на вакантното мѣсто и третия, 15 годишния Станиславъ Братановъ отъ Калжчли⁶⁵).

При по-трудни условия, отколкото всѣки други пътъ и макаръ да се оплаквалъ на конгрегацията, че отпадалъ бързо, че силитѣ му не стигали, че поради голѣмитѣ притѣснения искалъ да напусне България, Петъръ Богданъ, вѣренъ на своя дългъ, посѣтилъ за четвърти пътъ паството си, най-напрѣдъ южна България, сетнѣ Влашко и сѣверна България. Релацията за тая обиколка прѣдставя сжщо тѣй голѣмъ интересъ, както всичкитѣ му релации; въ нея той

⁵⁸) Acta, 214.

⁵⁴) Ibid., 213—215.

⁵⁵) Ibid., 216.

⁵⁶) Ibid., 218.

⁵⁷) Ibid., 213.

⁵⁸) Ibid., 223.

⁵⁹) Ibid., 222, 223.

проявява голѣма начетеностъ, като привежда много стари автори за свѣтската и църковната история на София⁶⁰). Отъ сжщата се констатира извѣстенъ напрѣдѣкъ на католицизма въ Тракия, защото въ Калжчли и въ Давуджово били направени църкви отъ плетѣ, покрити съ слама. Но изобщо положението на софийската епархия било неблагоприятно, тъй като много католици се били изселили отъ Чипровецъ и околнитѣ села, а тракийскитѣ оставали на грижитѣ само на единъ попъ, Атанасъ Радовъ; неговиятъ другарь Яковъ Божи Человѣкъ билъ напусналъ поста си безъ знанието на владиката.

Растещитѣ насилия, подъ които изнемогвало християнското население, внушили на П. Богданъ мисълта да замине за Цариградъ, да издѣйствува нѣкакво облекчение; но вслѣдствие доноситѣ на софийския грѣцки владика, чипровчани трѣбвало да похарчатъ осемдесетъ гроша за подкупи и когато успѣли да освободятъ арестуванитѣ монаси, тѣ не оставили архиепископа да отпжтува, понеже нѣмало какъ да се оплачатъ противъ софийския митрополитъ, който дѣйствувалъ скрито и много ловко.

Прѣзъ 1656 г. П. Богданъ обиколилъ още единъ пжтъ своята епархия, но релацията му не е запазена⁶¹). Три години по-късно прѣзъ есенъта 1659 год., ние го виждаме въ Дубровникъ⁶²), на пжтъ за Римъ, дѣто, споредъ думитѣ му, отишълъ да уреди работитѣ на своята църква, „виждайки, че нѣма да могатъ да бждатъ дълги днитѣ на неговия окаянъ животъ“. Но не само работитѣ на своята църква, а и ония на другитѣ български епархии — скопската, охридската, никополската и марцианополската, — чиито титуляри били въ споръ помежду си върху границитѣ на своитѣ диоцези; обаче, поради отсъствието на заинтересованитѣ владци, нѣкон отъ които се намирали въ Италия, други въ Нѣмско, не можалъ да постигне въ туй отношение никакъвъ резултатъ⁶³). Слѣдъ като уредилъ нѣкои парични въпроси и получилъ потрѣбнитѣ църковни книги и полемически съчинения противъ гърцитѣ, той заминалъ за Анкона, и прѣзъ Дубровникъ се завърналъ въ България къмъ августъ 1660 г. Скоро подиръ

⁶⁰) Acta, 226—245.

⁶¹) Ibid., 256 сл.; Staatsarch., Bulg., I, f. 99.

⁶²) Staatsarch., Bulg., I, f. 174.

⁶³) Ibid., I, f. 184—187.

това той посѣтилъ наново пловдивскитѣ павликяни⁶⁴). Релацията за тая обиколка оставилъ за по-късно, когато посѣти и другитѣ мѣста, но тя не се намира между документитѣ и не знаемъ въ какво положение били тогава българскитѣ католици; данни имаме за слѣдната година, когато въ кжсо врѣме умрѣли отъ чума дванадесетъ свещеници, между които и Атанасъ Радовъ; южнитѣ павликяни останали пакъ само съ единъ свещеникъ, дубровчанина Тимотей; поради тая голѣма смъртностъ, която покосила редоветѣ на българското духовенство, Петъръ Богданъ, който сжщо боледувалъ дълго врѣме, моли конгрегацията да му прати за Пловдивско нѣкой бошнякъ или дубровчанинъ⁶⁵). Едва слѣдъ четири години конгрегацията изпратила единъ дубровчанинъ, о. Иеронимъ⁶⁶).

Чумата продължавала своитѣ опустошения и прѣзъ 1662 година, но това не попрѣчило на самоотвержения П. Богданъ да посѣти паството си, независимо отъ всички други грижи, които му създавало неговото положение, особено по неуредицитѣ въ никополската и марцианополската епархии. Обиколката си почналъ по установения редъ, като посѣтилъ най-напрѣдъ софийскитѣ католици и прѣгледалъ тамошната дубровнишка църква. Въ южна България нѣмало значителни промѣни, освѣнъ прииждане на павликяни отъ дунавска България; вслѣдствие на това, нуждата отъ свещеници била голѣма, обаче тъкмо свещеници липсвали. Като се прибралъ въ Чипровецъ и се готвилъ да продължи обиколката си, П. Богданъ падналъ пакъ тежко боленъ и едва слѣдъ една година можалъ да довърши работата си. Изложението за това посѣщение е единъ отъ най-важнитѣ документи, главно по извънредно цѣннитѣ извѣстия, които съдържа за привилегиитѣ на Чипровецъ, за движението на павликянитѣ отъ северъ къмъ югъ, за българската емиграция и търговия въ Влашко и за турскитѣ насилия⁶⁷).

Прѣзъ 1667 г. Петъръ Богданъ обиколилъ пакъ епархията си, като захваналъ най-напрѣдъ отъ Влашко. Въ Букурещъ той се бавилъ двѣ седмици и се явилъ два пѣти на аудиенция при княза, комуто на трѣгване поблагодарилъ за указаното благоволение и получилъ разни парични и други подаръци. Придруженъ отъ чипровчани търговци, той се вър-

⁶⁴) Ibid., I, f. 208.

⁶⁵) Ibid., I, f. 283 сл.

⁶⁶) Ibid., II, f. 45.

⁶⁷) Ibid., II, f. 46.

наль въ България и отъ резиденцията си заминаль прѣзь София за Пловдивъ; понеже въ града върлувала чума, той посѣтилъ само селата, дѣто, по обичая си, служилъ архиерейска служба, кръщавалъ и причащавалъ и челъ молитви на гробищата. Виденото и направеното прѣзь тая обиколка архиепископътъ е изложилъ въ една забѣлжителна релация, която съдържа цѣнни данни не само за католицитѣ, но и за духовното състояние на българитѣ изобщо, както вече изтъкнахме⁶⁸⁾.

Но най-голѣмата грижа и най-дълбоката горестъ на стария духовникъ е била по това врѣме направата на църквата въ родния му градъ Чипровецъ. Тая църква е била много стара; кога е била построена, не се е помнило, но прѣдполагало се да е по-стара отъ турското завоевание; онова, което се е знаело положително, то е че въ църквата е имало фрески отъ прѣди сто и осемдесетъ години, т. е. отъ 1487 г. и че скоро подиръ това, съ султански ферманъ, е била поправена портиката ѝ. Изглежда, че къмъ края на 16. вѣкъ старитѣ саксонски селища прѣкарвали периодъ на разцвѣтъ, защото около това врѣме (прѣзь 1497 г.) е билъ изписанъ и олтарътъ на църквата въ Желѣзна⁶⁹⁾. Вслѣдствие растещитѣ насилия на турцитѣ и обѣдняването на населението, поправкитѣ на чипровската църква, които ставали необходими, не могли да се извършватъ на врѣме, и тя най-послѣ станала съвсѣмъ негодна и се срутила отъ основа⁷⁰⁾. За да се възстанови тя трѣбвало да се добие разрѣшение отъ Цариградъ, а за разрѣшението били нужни пари, много пари, защото трѣбвало да се напълнятъ устата на всички чиновници, отъ които зависѣла работата: мѣстния управитель, кадията, пашата, та слѣдъ това да се стигне до дивана. Само мѣстниятъ управитель искалъ триста гроша⁷¹⁾. Чипровчани, които изпратили особена делегация въ Цариградъ за тая цѣль, изразходвали единъ пжтъ една сума отъ 200 гроша, но не могли нищо да сполучатъ; да разходватъ повече тѣ нѣмали сила, въпрѣки голѣмата си ревностъ, защото, казва архиепископътъ, „голѣмитѣ притѣснения и всѣкидневнитѣ данъци не ги оставатъ да дишатъ⁷²⁾“. Трѣбвало

⁶⁸⁾ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 259—280.

⁶⁹⁾ Acta, 164.

⁷⁰⁾ Staatsarch., *Bulgaria*, II, f. 106.

⁷¹⁾ Ibid., II, 203, 230—231; вж. *Приложенията*, 1668.

⁷²⁾ Ibid., II, f. 94—95.

помощи отъ вѣнъ. Ето защо Петъръ Богданъ праща на конгрегацията редъ писма, въ които изтъква голѣмото значение на споменатата църква и лошитѣ послѣдствия отъ нейното разрушение. Тая църква, пише той, е била майка и глава на католишкитѣ църкви въ цѣла България⁷³); благодарение на нея католицизмътъ се е задържалъ въ България; тамъ седи архиепископътъ, тамъ е училището, чрѣзъ нея се умножава духовенството; липсва ли тя, Боже съхрани, (che Dio guardi), католицитѣ не ще могатъ да се задържатъ и католишкото име полека-полека ще се изгуби⁷⁴). Всичката помощъ, която конгрегацията отпуснала срѣщу тия многократни молби били 200 гроша, когато Богданъ смѣталъ, че ще сж потрѣбни 2000. Най-послѣ прѣзъ 1668 г., макаръ шестедесетъ и седемгодишенъ, архиепископътъ се рѣшилъ да прѣдприеме лично едно пътуване изъ християнскитѣ страни, за да събере нужнитѣ срѣдства. Отъ писмото, въ което той излага своето намѣрение и моли конгрегацията да го прѣпоржча на нунциитѣ въ Варшава, Виена и Венеция се вижда съ каква любовъ стариятъ български духовенъ началникъ се отнасялъ къмъ дѣлото на пропагандата: „не искамъ, пише той, да видя, нито пъкъ да оставя слѣдъ моята смъртъ изгаснала искрата на католицизма въ тия страни, запазена отъ толкова вѣкове посрѣдъ толкова неприятели на нашата вѣра“. Въ тази църква, дѣто е билъ кръстенъ, подстриганъ и ржкоположенъ и която управлявалъ толкова години, желалъ той да почиватъ коститѣ му⁷⁵). Безъ да дочака разрѣшение отъ Римъ, той тръгналъ прѣзъ Влашко за Полша и въ началото на юний сжщата година го виждаме въ Варшава⁷⁶); въ края на юлий той е вече въ Виена⁷⁷), дѣто Леополдъ I го приелъ добръ и му подарилъ хиляда фиоринта. Не по-малко цѣнна е била моралната подкрѣпа, която му далъ императорътъ, като го прѣпоржчалъ съ особено писмо до папа Климентъ IX, съ молба да го изслушатъ добръ и да му помогнатъ⁷⁸).

Въ Римъ Петъръ Богданъ прѣдставилъ своята релация отъ 1667 г., докладвалъ устно за състоянието и нуждитѣ на своята епархия и помолилъ конгрегацията да пише на импе-

⁷³) Ibid., II, f. 106.

⁷⁴) Ibid., II, f. 203; 286.

⁷⁵) Ibid., II, f. 230—231. Вж. *Приложенията*, 1668.

⁷⁶) Ibid., II, f. 232.

⁷⁷) Ibid., II, 197.

⁷⁸) *Theiner*, II, 192 сл.

раторския резидентъ и на дубровнишкия посланикъ въ Цариградъ, да издѣйствуватъ разрѣшение за постройката на чипровската църква⁷⁹⁾. Слѣдъ като получилъ частъ отъ заплатата си и нѣкои книги, той заминалъ за Анкона, дѣто намѣрилъ единъ мисионеръ българинъ за тракийскитѣ павликяни, единъ чипровчанинъ на име о. Илия⁸⁰⁾. Паритѣ за църквата били изпратени чрѣзъ нунция въ Венеция до императорския резидентъ въ Цариградъ⁸¹⁾, а самъ П. Богданъ отъ Дубровникъ, прѣзъ Сараево и Сърбия, се върналъ въ България прѣзъ февруарий 1669 г., подиръ дълго и трудно пътуване, посрѣдъ бури, вѣтрове, дъждове и снѣгове⁸²⁾.

Тоя пътъ владиката заварилъ всичко въ миръ и поспѣтилъ паството си. Обаче очакваното разрѣшение отъ Портата закъснѣло; слѣдъ като напразно отишълъ нароченъ човѣкъ при двора на султана да ускори издаването му⁸³⁾, прѣзъ 1670 самъ Петъръ Богданъ се дигналъ, въпрѣки всички неудобства, и отишълъ чакъ въ Солунъ, дѣто се намиралъ султанътъ съ министритѣ си, но и неговиятъ трудъ отишълъ напусто, защото везирътъ отсъствувалъ⁸⁴⁾. Най-послѣ, подиръ много мъжнотии и съ доста пари, разрѣшението било издѣйствувано прѣзъ ноемврий 1671 г. отъ единъ чипровски католикъ, който ималъ връзки съ сарая⁸⁵⁾.

Писмото, съ което Петъръ Богданъ съобщава на 5/15 мартъ 1672, че очакватъ да се дигне снѣга, за да почнатъ направата на църквата, е прѣдпоследното негово писмо. Въ него той разправя пакъ за върлуването на чумата, която прѣзъ септемврий 1671 се появила и въ Чипровецъ; населението се изплашило много и почнало да се разбѣгва; владиката увѣщавалъ хората да останатъ, „като прибѣгнатъ до божията милость и се прѣпоръчатъ на Богородица“; на слѣдната недѣля той устроилъ процесия, начело съ иконата св. Богородица, която била много на почитъ. Народътъ се събралъ мало и голѣмо и всички се отправили къмъ една могила, дѣто билъ издигнатъ високъ дървенъ кръстъ; отъ тукъ владиката благо-

⁷⁹⁾ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 284 сл. и 286. Императорскиятъ прѣдставителъ получилъ инструкции за това и отъ Виена.

⁸⁰⁾ Ibid., II, 309, 312.

⁸¹⁾ Acta, 278.

⁸²⁾ Ibid., 279.

⁸³⁾ Ibid., 280.

⁸⁴⁾ Ibid., 284.

⁸⁵⁾ Ibid., 285: un nostro catholico pratico della corte.

слови́лъ народа, а дѣцата викали съ силенъ гласъ, плачейки: „милость, майко на милосърдието!“ На тая процесия се стекли православни и други отъ околнитѣ села. Отъ тогава, като по чудо, страшната епидемия изчезнала и населението живѣло спокойно и свободно отъ зараза⁸⁶⁾.

Послѣдното непосредствено извѣстие за Петъръ Богданъ е писмото му отъ 5/15 септемврий 1673, съ което благодари на кардинала — секретаръ на конгрегацията за получени двѣ негови писма и индулгенциитѣ за чипровската църква⁸⁷⁾. Една година по-късно, въ първитѣ дни на септемврий 1674, той се поминалъ въ Чипровецъ, сигурно погребанъ въ църквата, за въздигането на която положилъ толкова трудъ въ дълбоки старини⁸⁸⁾.

Като кустодъ, епископъ и архиепископъ Петъръ Богданъ Бакшичъ е служилъ непрѣкъснато и самоотвержено на католишката църква въ България около петдесетъ години. Той е централната фигура въ историята на пропагандата прѣзъ XVII вѣкъ и ако Парчевичъ се ползува съ по-голъма извѣстность, то е защото е дѣйствувалъ на политическото поприще, което е по-активно и по-шумно. Но половинъ вѣкъ неуморна работа между угнетеното и измъчвано българско католишко население, въпрѣки всички лишения, несгоди и страдания; горещиятъ патриотизъмъ и безграничната прѣданность къмъ паството, съ живота на което е билъ тъй тѣсно свързанъ — всичко това издига Петъръ Богдана високо въ очитѣ на съврѣмниците му и го прави една отъ най-виднитѣ личности на българското минало. Защото, въ една епоха, когато Фенеръ е считалъ българитѣ като получеловѣци и чрѣзъ своитѣ прѣдставители въ България е увеличавалъ духовната и материалната неволя на нашия народъ, Петъръ Богданъ е говорилъ и проповѣдвалъ на български, прѣвеждалъ и писвалъ на български, „in nostra lingua“, и се трудилъ за просвѣтата на частъ отъ българското население, колкото малка и да е била тя.

Книжовната дѣйность на тоя виденъ българинъ не е твърдѣ голѣма: поставенъ при тежки условия на работа и погълнатъ всецѣло отъ грижи за паството си, той не е ималъ много врѣме да посвети на литературното поле, макаръ да е

⁸⁶⁾ Ibid., 285.

⁸⁷⁾ Ibid., 289 сл.

⁸⁸⁾ Ibid., 290 и 291.

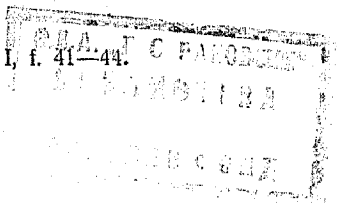
ималъ горещо желание за това. Въ едно свое писмо отъ 1643 г. до конгрегацията, той казва: „... въ тия четири (!) години откато съмъ епископъ, ... нѣма една година да съмъ стоялъ спокоенъ на едно мѣсто, (бидейки) всѣкога на пжтъ и по обиколка; за това желяехъ да се назначи и другъ епископъ въ тия страни, та да мога и азъ да се заема съ нѣщо, защото, ако имахъ врѣме, бихъ могълъ да приготвя нѣкое съчинение на нашия езикъ противъ схизматицитѣ, като прѣведа разни нѣща отъ латински автори, които сж писали противъ тѣхъ, но нѣмамъ врѣме; а тия (т. е. бѣлгарскитѣ) католици иматъ много голѣмо желание за такива нѣща⁸⁹⁾. Неговата начетеностъ е била голѣма и той е билъ добръ подготвенъ за книжовно творчество; владѣялъ е бѣлгарски, сѣрбо-хърватски, (който е билъ книжовния езикъ на бѣлгарскитѣ католици), влашки, грѣцки, италиянски и латински; въ релациитѣ му се изреждатъ много автори, сѣврѣмненни и стари: Мавро Орбини, Антонъ Бонфиний, Павелъ Дяконъ и други; въ едно негово писмо намираме цитатъ отъ Сенека⁹⁰⁾. Какво точно е писалъ Петъръ Богданъ, — не знаемъ; отъ запазенитѣ документи ставатъ извѣстни само три негови съчинения — двѣ прѣводни и едно оригинално на латински. Въ едно писмо отъ началото на декемврий 1662 година, като излага на секретаря на конгрегацията мнѣнието си по прѣпечатването проповѣдитѣ на Рафаилъ Леваковичъ и книгата му Наукъ Карстянски, той казва: „Ваше Господство може да е ималъ на ржка двѣ малки книжки прѣведени отъ мене и печатани на нашия езикъ, едната Размишленията на св. Бонавентура за Страститѣ Господни и другата Tesoro della devotione della Madonna, т. е. „Благосѣкровище“ (Se V. S. haurá havuto per le mani doi libretti da me tradutti é stampati in nostra lingua, uno le Meditationi di S. Bonaventura de Passione Domini; et altro Tesoro della devotione della Madonna, to yest Blagoscroviscte). Въ Бѣлгария тия двѣ книги били вече изчерпани, но владиката вѣрвалъ, че такива се намирали още въ Дубровникъ и би било добръ да се прѣпечататъ⁹¹⁾.

Оригиналото му съчинение е една история въ десетъ глави на католицизма и на пропагандата въ Бѣлгария отъ

⁸⁹⁾ Acta, 144.

⁹⁰⁾ Starine. XXV, 189.

⁹¹⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 41—44.

идването на П. Солинатъ; за него той говори въ едно писмо до конгрегацията отъ 15 (5) мартъ 1667: „Азъ съмъ писалъ една история на католицитѣ отъ тия страни, и за напрѣдка, който е направенъ откато биде даденъ епископъ отъ Климента VIII, и на свещеницитѣ и монаситѣ, и на старото врѣме, какъ сж се запазили (католицитѣ) въ подчинение на Римската Църква, и обръщането на павликянитѣ, и други нѣща досѣжно църквитѣ и мѣнастиритѣ и пр.“⁹²⁾. Когато заминалъ за Италия по въпроса за направата на църквата въ Чипровецъ, той взелъ ржкописа съ себе си, съ цѣлъ да го печати; въ Венеция му искали за печатъ 30 скуди, като му обѣщавали да му дадатъ двѣстѣ екземпляра; но като не можелъ да разходва отъ себе си толкова пари, той си взелъ ржкописа назадъ и го занелъ въ Римъ, дѣто молилъ конгрегацията да напечати книгата на нейни разноски, защото „би било много полезно и потрѣбно на потомството да познава и знае древността на своитѣ (*et sarebbe una cosa forse molto giovevole et necessaria alli posterì di cognoscer, e saper l'antichità delli suoi*)“.⁹³⁾ Но докато стоялъ въ Римъ въпросътъ не билъ уреденъ и той отпътувалъ за Анкона като прѣдалъ ржкописа на единъ кардиналъ. Сждбата на съчинението му го занимавала много, защото нѣмалъ прѣписъ отъ него и се боялъ да не пропадне⁹⁴⁾. Най-послѣ, прѣзъ 1669 г. конгрегацията се заела съ отпечатването на това съчинение и Петъръ Богданъ благодарилъ много⁹⁵⁾; но дали неговата история на католицитѣ въ България е видѣла свѣтъ, нѣма извѣстие.

Значението на Петъръ Богданъ като църковенъ дѣецъ може да се оцѣни най-добрѣ чрѣзъ съпоставяне резултатитѣ отъ неговата работа съ ония постигнати отъ другитѣ български католишки владци; то изпква още по-добрѣ като се сравни състоянието на софийската епархия въ врѣмето на тоя архиепископъ съ упадъка, който настѣпилъ тамъ подиръ смъртта му. Конгрегацията е съзнавала непрѣменно това положение и не само удовлетворявала — до колкото това е било възможно — исканията на своя достоенъ служителъ, но се и обръщала къмъ него за освѣтление и услуги по много въпроси засѣгащи устройството и живота на католишката

⁹²⁾ Ibid., II, f. 193.

⁹³⁾ Ibid., II, f. 284—285.

⁹⁴⁾ Ibid., II, f. 312; Acta, 279.

⁹⁵⁾ Acta, 280

църква въ България, Влашко, Молдова и Сърбия⁹⁶). На неговото застъпничество се дължи и създаването на марцианополската епархия.

Марцианополската или прѣславска архиепископия, създадена прѣзъ 1643 г. съ откъсването на сѣвернитѣ павликяни, на сѣвероизточна България и Молдова отъ вѣдомството на софийския архиепископъ, имала твърдѣ разбъркано съществуване. Първиятъ титуляръ на тая епархия, Марко Бандуловичъ, назначенъ по ходатайството на Петъръ Богданъ, не се показалъ на висотата на положението; вмѣсто да прѣодолѣе мъжнотиитѣ, които срѣщналъ въ изпълнението на своята задача, той просто ги отбѣгналъ, и по тоя начинъ оставилъ бѣлгарското паство безъ духовна подкрѣпа и безъ ръководство.

Прѣстолътъ на новия архиепископъ се намиралъ въ България; но понеже мѣстнитѣ условия въ източна България правили живота на единъ висшъ духовникъ извънредно трудно, за седалище на Бандуловича билъ опрѣдѣленъ градътъ Бакъу въ Молдова, която той трѣбвало също да управлява като администраторъ и апостолически визитаторъ.

Прѣди да заеме мѣстото си въ Молдова, Марко Бандуловичъ миналъ прѣзъ България и се отбилъ въ Чипровецъ; тукъ била сключена между него и софийския архиепископъ спогодбата върху границитѣ на тѣхнитѣ епархии⁹⁷). Слѣдъ като прѣстоялъ извѣстно врѣме тамъ, въ Желѣзна и въ Клисура, той въ края на септемврий 1644 потеглилъ за Влашко, заедно съ своя секретаръ Петъръ Парчевичъ и нѣколко чипровски търговци; за да минатъ безпрѣпятствено Дунава, тѣ заявили, че сж търговци и платили само осемъ гроша мито. Въ Търговище, столицата на влашкия князь, стигнали на 12 (2) октомврий, изморени и изтощени, но били посрѣщнати много гостолюбиво. Князътъ ги прислѣ на ауденция и Парчевичъ, отъ името на своя началникъ, държалъ на латински хубава рѣчь, която направила силно впечатление и възхитила княза и боляритѣ му⁹⁸). Добръ билъ приетъ Бандуловичъ и отъ молдованския князь Василъ Лупу въ Яшъ и

⁹⁶) Acta, passim; Staatsarch., *Bulg.*, passim; Stariné, XXV, 187—191.

⁹⁷) *Codex Bandinus*, въ *Analele Academiei romane*, XVI, 179.

⁹⁸) *Codex Bandinus*, 180.

слѣдъ това заминалъ за Бакъу, дѣто се настанилъ въ килишкия францискански мѣнастиръ⁹⁹). Подиръ неговото гстигане, Лупу, който се отнасялъ великодушно къмъ килишитѣ, писалъ на папа Инокентий X, който въ своя отговоръ прѣпоръчалъ новия архиепископъ¹⁰⁰). Настанилъ се въ кѣу, Марко Бандуловичъ прѣдприелъ прѣзъ 1646 г. една околка (visitatio), която обаче се ограничила само въ границитѣ на Молдова¹⁰¹). Въ България той не се осмѣлилъ отиде, нито тоя пѣтъ, нито по-късно; така щото може да каже, че Бандуловичъ фактически е билъ само папски викаръ въ Молдова, но не и марцианополски архиепископъ.

Отъ това положение страдали най-много новопокрѣситѣ никополски павликяни, за които нѣмало кой да се грижи. Навикнали на други обноси при Солината, Илия Маринска и Петъръ Богдана, тѣ се оплакали нѣколко пѣти на кустаръ въ Чипровецъ и най-послѣ поставили въпроса рѣзко: прѣзъ есеньта 1646 г. тѣ изпратили при Соимировича, който билъ кустодъ, единъ свещеникъ съ порѣчка да му каже — или отиде владика да ги посѣти, или поне кустодѣтъ; иначе, казвали тѣ на мисионеритѣ, „дигайте се и вие отъ тука, ще живѣемъ и ние както сж живѣли нашитѣ прѣдци (antichi Сжщото донасяли и дубровчанитѣ, които трѣгували извън лата¹⁰²). Соимировичъ побързалъ да отиде между недовосното паство и констатиралъ сжщото настроение¹⁰³). На послѣ тѣ изпратили прѣзъ 1647 г. въ Бакъу специаленъ прѣтеникъ, Филипъ Станиславовъ, да прѣдаде на владиката грещото имъ желание да го видятъ помежду си. Въ отговоръ на тая покана, Марко Бандуловичъ, който се титулува „Метрполитан отъ При сла ва“, отправилъ до своитѣ пасоми единъ писмо, въ което имъ казва, че не може да ги посѣти, какъ желае сърцето и душата му, „за перикула и узрокъ, които ви боле отъ мене знате“ и ги съвѣтва да си избератъ епископъ и да му съобщатъ за да го прѣпоръчи прѣдъ конгрегацията¹⁰⁴). Прѣписъ отъ това писмо билъ прочетенъ отъ Петъръ Богдана на годишния съборъ на българската кустодия, прѣзъ августъ сжщата година. Братята въприели тоя възгледъ и помолили владиката да ходатайствуе

⁹⁹) Ibid., 183, 186.

¹⁰⁰) Hurmuzaki, VIII, 513.

¹⁰¹) Codex Bandinus, 194 сл.

¹⁰²) Acta, 153.

¹⁰³) Ibid., 175.

¹⁰⁴) Ibid., 180.

въ Римъ за назначаването на Фр. Соимировичъ, бившъ кураторъ, тогава протосингелъ на софийския архиепископъ; Соимировичъ билъ въ Влашко по работа. Петъръ Богданъ подкрѣпилъ тая молба, като прѣпоръчалъ отъ своя страна Соимировича прѣдъ всички евентуални кандидати, като човѣкъ опитенъ, извѣстенъ и запознатъ съ страната и управлението на църквата¹⁰⁵). Но конгрегацията счела, вѣроятно, че за павликянитѣ най-добъръ духовенъ началникъ ще бжде пакъ павликянинъ и вмѣсто Соимировича назначила епископъ Филипъ Станиславова; тъй възникнала прѣзъ 1648 г. никополската епархия, съ историята на която ще се запознаемъ по-долу.

Образуването на отдѣлна църковна единица за смѣтка на марцианополската епархия не повлекло никакво измѣнение въ положението на послѣдната, която продължавала да съществува, макаръ само номинално; нейната история не е съвсѣмъ ясна, но изглежда, че Бандуловичъ е ималъ нѣкои недоразумѣния съ папския прѣстолъ и прѣзъ февруарий 1650 е билъ сюспендиранъ отъ длъжността си администраторъ и апостолически викарь въ Молдова¹⁰⁶), както се вижда и отъ булата, съ която папа Инокентий X натоварилъ прѣзъ 1652 г. никополския епископъ Ф. Станиславовъ да управлява марцианополската епархия за три години¹⁰⁷). Но той запазвалъ титлата марцианополски архиепископъ до смъртта си; кога е умрѣлъ точно, не е извѣстно. Пѣячевичъ смѣта, че той се е поминалъ прѣзъ 1654 г.¹⁰⁸), обаче отъ единъ документъ се вижда, че прѣзъ тая година марцианополската епархия била вече вакантна¹⁰⁹); така щото ще трѣбва да заключимъ, че смъртта на Бандуловича се отнася къмъ послѣднитѣ мѣсечи на 1653 година.

Неговъ наслѣдникъ билъ знаменитиятъ Петъръ Парчевичъ.

Петъръ Парчевичъ произхождалъ отъ видно чипровско семейство и билъ втория синъ на Михаилъ Парчевичъ, или

¹⁰⁵) Ibid, 182—184.

¹⁰⁶) *Pejacsevich*, Graf Julian: Peter Freiherr von Parchevich, Erzbischof von Martianopol, въ Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 59 (1880), p. 371.

¹⁰⁷) Acta, 225.

¹⁰⁸) *Pejacsevich*, 376.

¹⁰⁹) Acta, 246.

по-право Парчевъ, както самъ се е подписалъ въ единъ документъ отъ 1653 г.¹¹⁰⁾. Роденъ е въ Чипровецъ прѣзъ 1612 година и на единадесетъ годишна възраст, слѣдователно къмъ 1623, билъ изпратенъ на учение въ Лорето, дѣто слѣдвалъ седемъ години. Подиръ свършването на тамошната славянска колегия, като по-младъ отъ другитѣ си съотечественици и безъ съмнѣние като най-даровитъ, той билъ задържанъ въ Римъ, дѣто получилъ висше образование и се сдобилъ съ титлата докторъ по богословие и каноническо право¹¹¹⁾. Кога се е завърналъ въ България, нѣма точно извѣстие; въ Acta името му се срѣща за пръвъ пѣтъ прѣзъ 1643 г., когато архиепископъ Петъръ Богданъ поискалъ отъ конгрегацията да му изпрати, ако може, Яковъ Божи Человѣкъ и Парчевичъ, понеже ималъ голѣма нужда отъ духовници¹¹²⁾. Конгрегацията трѣбва да се е отзовала веднага на тая молба, защото на слѣдната година виждаме Парчевича въ родното му мѣсто, отдѣто заминалъ за Молдова като секретаръ на архиепископа Бандуловича. Отначало той работилъ като простъ мисионеръ, но още прѣзъ 1646 г. билъ въ Полша съ нѣкоя особена мисия¹¹³⁾. Една година по-късно събитията въ Турция, неговитѣ лични качества и широкитѣ му връзки му опрѣдѣлили по-народополезно и по-блѣстяще поприще; той билъ натоваренъ отъ българскитѣ патриоти и отъ влишкия князь Матей Басарабъ, които готвили въстание противъ турцитѣ, съ политическа мисия при полския кралъ¹¹⁴⁾.

Отъ сега нататѣкъ Петъръ Парчевичъ принадлежи почти изключително на политическата история; връзкитѣ му съ католишката пропаганда въ България се състоятъ въ това, че той е билъ български духовникъ, че въ многобройнитѣ си постѣпки прѣдъ християнскитѣ владѣтели е дѣйствувалъ отъ името на софийския архиепископъ и на чипровскитѣ първенци и че, слѣдъ смъртта на Бандуловича, той получилъ титлата марцианополски архиепископъ, администраторъ и апостолически викарь въ Молдова.

Неговото назначение на тая длѣжностъ е станало очевидно по единодушното искане на молдованския и влашкия

¹¹⁰⁾ Acta, 245: На Мнѣхана Парчев.

¹¹¹⁾ Pejacsevich, ц. с., 617; вж. 351 сл.

¹¹²⁾ Acta, 143.

¹¹³⁾ Codex Bandinus, 194

¹¹⁴⁾ Pejacsevich, ц. с., 361 сл.

войводи и на българският католици¹¹⁵⁾; характерно е въ туй отношение писмото, което чипровският първенци, отъ името на цялото население, отправили до папата въ началото на 1654 год. Въ това писмо чипровчани напомнятъ, че отъ 30—40 години насамъ всичкитъ имъ молби сж бивали удовлетворявани отъ папитъ Климентъ VIII, Павелъ V и други тѣхни наслѣдници, макаръ писмата имъ да не сж бивали занасяни отъ специални хора, „а просто изпращани по пощата“. Сега тѣ, „съ бѣли бради, съ побѣлѣли глави, погърбени подъ тежкото иго на тиранина турчинъ“, нѣколко пѣти молятъ, но никакъвъ отговоръ не получаватъ. Сега чуватъ, че нѣкой се противи на връщането на тѣхния „синъ“ Петъръ Парчевичъ, изпратенъ отъ много провинции, князе и отъ тѣхъ самитъ при папата; отъ Молдова нѣколко пѣти идвали хора да питатъ какво ново има отъ него и кога ще се върне. Чипровчани молятъ той да бжде назначенъ на вакантната марцианополска епархия, защото е българинъ и споменатата епархия е въ България и тѣмъ не би било приятно да чуватъ, „че другъ народъ се ползува и се слави съ титлитъ на това царство“.

Въ тия думи ясно прозира народното честолюбие на българският католици и ако е прѣувеличено да се говори за развито национално съзнание въ България въ оная далечна епоха, безспорно остава едно, че чипровчани сж се усѣщали български и като такива съ известна ревностъ сж бдѣли, щото католишката църква въ България да бжде за българитъ.

Конгрегацията не е могла да не държи смѣтка за това настроение и подиръ смъртъта на Бандуловича повикала Парчевича въ Римъ и го назначила прѣзъ 1654 г. администраторъ и апостолически викарь; обаче по една или друга причина той не заминалъ веднага за мѣстоназначението си, а се бавилъ дълго време въ Римъ, дѣто билъ произведенъ въ архиепископски чинъ отъ новия папа Александъръ VII, на 3 февруарий 1656 година¹¹⁶⁾. Но тъй като марцианополската епархия се намирала *in partibus infidelium*, а епископътъ въ Бакъу се назначавалъ отъ полския кралъ, Парчевичъ, който е познавалъ мѣстнитъ условия, не ще да е билъ възхитенъ отъ новата си длъжностъ. Както и да е, слѣдъ ржкополагането си той билъ

¹¹⁵⁾ Acta, 246, 248; *Pejacsevich*, 488.

¹¹⁶⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 483, 506.

приетъ на ауденция отъ папата за да му цѣлуне краката и да получи благословията му прѣди да замине за диоцеза си. Пѣячевичъ смѣта, че прѣзъ пролѣтѣта 1656 Парчевичъ се завърналъ въ дунавскитѣ страни¹¹⁷), но въ дѣйствителност новиятъ владика не е заелъ и тогава мѣстото си, както се установява отъ неговото лично свидѣтелство. На ауденцията си при Александра VII, Парчевичъ ходатайствувалъ отъ него, да опрѣдѣли единъ покровителъ на българското царство, както сж имали другитѣ държави; папата отговорилъ, че трѣбвало първо да се назначи владѣтельтъ на това царство, та тогава той да го утвърди и посвѣтвалъ българския патриотъ, като мине прѣзъ Виена, да се отнесе до императора. И наистина Парчевичъ миналъ прѣзъ Виена, дѣто билъ приетъ на ауденция отъ Фердинандъ III, комуто билъ прѣдставенъ и порано, като пратеникъ на Матей Басарабъ, на българскитѣ първенци и на други видни личности. Императорътъ му обѣщалъ да пише на папата по въпроса за покровителъ на България и той се тъкмилъ да замине за седалището си, когато императорътъ го повикалъ втори пѣтъ на ауденция и му прѣдложилъ да го натовари съ мисията да води прѣговори съ запорожскитѣ казаки, които, подъ водителството на Богданъ Хмелницки, опустошавали Полша. Парчевичъ отклонилъ поканата, като заявилъ, че има изрична заповѣдь отъ конгрегацията да замине за епархията си; Фердинандъ III го увѣрилъ обаче, че ще пише на Светия Прѣстолъ, който ще уважи твърдѣ важнитѣ му доводи, понеже се касаяло „за общото добро на цѣлото християнство“. Папскиятъ нунций въ Виена одобрилъ това рѣшение и Парчевичъ приелъ¹¹⁸).

Това е било къмъ края на 1656 г.; пълномощията и инструкции, дадени на Парчевича сж отъ 10 януарий 1657 год.¹¹⁹); заедно съ това той получилъ титлата царски съвѣтникъ (*conciliarius*) и баронство за себе си и за семейството си¹²⁰). Отъ това посланство Парчевичъ се завърналъ въ Виена къмъ края на годината — на 25 (10) декемврий¹²¹).

¹¹⁷) *Idem.*, 378.

¹¹⁸) *Staatsarch., Bulg.*, I, f. 89 (вж. Приложения, 1659), сжщо f. 91, 93, 128; *Pejacsevich*, 618. При това освѣтление, изложението на Пѣячевича (стр. 379) не отговаря на сжщинското положение на работитѣ; Парчевичъ не е билъ тогава въ България, нито въ Молдова.

¹¹⁹) *Pejacsevich*, 519—523.

¹²⁰) *Ibid.*, 475.

¹²¹) Мисията на Парчевича е подробно описана у графъ Пѣячевича, стр. 382—406.

Въ Виена той трѣбвало дълго врѣме да се бави за да уреди въпроса съ разходитѣ около пътуването си, като не прѣставалъ да дѣйствува за освобождението на България. Между това, конгрегацията, която не одобрявала неговото поведение, му направила мѣмрене, на което той отговорилъ съ приведеното по-горѣ писмо отъ 11 (1) януарий 1659 г. до папа Александъръ VII. Такива писма отпразилъ той и до конгрегацията и лично до кардинала секретаръ; отъ тѣхъ се вижда, че той искалъ да му се даде управлението на Молдова и на неговитѣ суфрагани, за да може да изпълнява своитѣ църковни обязанности; но едно по-сетнѣшно писмо показва, че той билъ рѣшилъ да остане въ Виена и че това рѣшение не било одобрено въ Римъ; като получилъ писмо отъ кардинала Антонио Трефето, Парчевичъ се рѣшилъ да замине за епархията си¹²²). Това рѣшение обаче си останало неизпълнено и прѣзъ лѣтото 1660 Ф. Станиславовъ, като миналъ прѣзъ Виена, узналъ, че Парчевичъ се намиралъ още въ Чехия и се тѣкмѣлъ да замине за епархията си; тѣй като между тѣхъ имало споръ за границитѣ на епархиитѣ имъ — който споръ Петъръ Богданъ, както видѣхме, не успѣлъ да изравни — Станиславовъ влѣзълъ въ прѣговори съ Парчевичъ, въ присѣствието на папския нунций (вѣроятно въ Виена или въ Прага) за да си разграничатъ епархиитѣ; но Парчевичъ прѣдъявявалъ голѣми претенции и тѣ не могли да се споразумѣятъ¹²³).

Въ безплодна прѣписка между Парчевича и конгрегацията се минала и слѣдната 1661 година¹²⁴). Най-послѣ конгрегацията, която имала голѣми главоболия съ българскитѣ владици, рѣшила да дѣйствува строго: на Парчевича била отнета епархията му и повѣрена на охридския архиепископъ Соимировичъ; едновременно била вземана сжщата мѣрка и спрямо Станиславова. Тия рѣшения ще да сж били вземени сигурно възъ основа на единъ докладъ отъ 27 (17) ноемврий 1662 г., който намираме въ виенския архивъ; съставителтъ на тоя докладъ пише, че освѣнъ софийския архиепископъ, който е достоенъ и добъръ архипастиръ, другитѣ български владици нищо не вършатъ; охридскиятъ седи въ Римъ, а марцианополскиятъ „никога не е искалъ да познае лицето на своята църква“ (*non ha mai voluto riconoscere la faccia della*

¹²²) Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 141. Писмото е отъ 26 (16) априль 1659, Виена.

¹²³) Ibid., I, f. 196—197.

¹²⁴) Ibid., I, f. 223—4.

sua chiesa), стои въ Нѣмско и се занимава съ политика (à fare il Torcimentono politico); за това изказва мнѣние, че е по-добре да се повѣри управлението на софийския архиепископъ¹²⁵). Че управлението на марцианополската епархия било дадено не на софийския, а на охридския архиепископъ се обяснява съ желанието на конгрегацията да намѣри едно мѣсто на Соимировича и на отказа на П. Богданъ да се натовари на старини съ нови тежки грижи; по тая причина той отклонилъ и назначението да управлява никополския диоцезъ.

Декрета за съспендирането си Парчевичъ получилъ въ Виена, въ началото на февруарий 1663 г., чрезъ папския нунций кардиналъ Карафа. Това наказание силно огорчило честолюбивия и амбициозенъ Парчевичъ, който писалъ веднага на кардиналъ Марио Алберичи, секретаръ на конгрегацията, както и на кардиналитъ, за да се оплаче противъ прибързаната строгостъ на началството му и да заяви, че ще се подчини. Писмото му до кардиналитъ е важно за идеитъ, които сж вълнували тоя горещъ български патриотъ; като обяснява, че не е могълъ да отиде въ седалището на епархията си, защото *pec datur Martianopolis, pec eius Residentia*, той се провиква: „И кой не знае, Прѣосвещенни Господа, че всѣки единъ естествено желае и се стреми да бжде въ своето отечество, да стои въ седалището си, дѣто е глава на своята църква, пастиръ на своитъ овце, свободенъ и неограниченъ почти въ всичко?“ И като не му остава друго, освѣнъ да се подчини, той моли Бога да посочи на християнскитъ владѣтели пѣтя къмъ Изтокъ за освобождение на тамошнитъ страни, които, „потиснати отъ езичеството, окаяно пѣшкаты“¹²⁶).

Лишенъ по тоя начинъ отъ епархията си, Парчевичъ останалъ въ Виена; благодарение на своитъ широки познания и на високия си авторитетъ той получилъ прѣзъ 1664 г. отъ олмюцкия епископъ единъ деканатъ въ Моравия, на която служба развилъ голѣма дѣятелностъ¹²⁷), като не прѣ-

¹²⁵) Ibid., I, f. 307—308.

¹²⁶) Ibid., I, f. 333 и 331. Писмото до Алберичи е отъ 23 (13) февруарий 1663, до кардиналитъ — отъ 24 (14) февр. Тая страна отъ живота на Парчевича не е никакъ освѣтлена отъ Пѣяевича, поради липса на документи; любопитно е, че самъ Парчевичъ прѣмѣлчавалъ този фактъ въ писмото си отъ 29 (19) септемврий 1673 г. до папския нунций въ Виена (вж. *Pejacsevich*, 617—622).

¹²⁷) *Pejacsevich*, ц. с. 619.

ставалъ същеврѣменно да работи за възстановяването си въ марцианополската епархия. Съ тази цѣль очевидно той често е отивалъ въ Виена; съ същата цѣль той приготвилъ до нунция въ Виена, Карафа, едно дълго изложение, което е една синтеза на неговата дотогавашна църковно-политическа дѣйност и едно оправдание на поведението му¹²⁸). Съ право Парчевичъ изтъква, че съ мисията си при казацитѣ — за тайнитѣ си прѣговори нищо не споменава — станалъ подозрителенъ на турцитѣ и ако отиде въ епархията, освѣнъ, че ще навлече на себе си нѣкоя голѣма бѣда, ще изложи и католицитѣ. Най-послѣ, той заявява, че все пакъ е съгласенъ да замине, ако му опрѣдѣлятъ за резиденция Молдова и прибавя, че може да му дадатъ и Трансилвания, дѣто билъ добръ познатъ. Нунциятъ трѣбва отъ своя страна да е ходатайствувалъ за реабилитирането на способния и ревностенъ архиепископъ; въ свѣрзка съ всички тия постѣпки се забѣлѣзва извѣстна канцеларска дѣятелностъ въ конгрегацията de propaganda fide, както свидѣтелствуватъ прѣписитѣ отъ *divisio provinciarum*, сключенъ прѣзъ 1643 между П. Богданъ и Бандуловичъ, — и една статистика на католическитѣ кѣщи въ марцианополската епархия¹²⁹). Едно непрѣдвидено обстоятелство спомогнало още повече за отмѣняване строгата мѣрка на конгрегацията. Влашкиятъ князь Григорий Гика, който, слѣдъ вавшварския миръ (1664), се боялъ отъ наказанието на везиря зарадъ поведението си прѣзъ войната, избѣгалъ въ Австрия и въ Виена билъ приетъ отъ Парчевича, когото познавалъ отъ врѣме; съ съдѣйствието на нунция Спинола, Парчевичъ сполучилъ да го склони да приеме католичеството¹³⁰). По-късно Гика се върналъ пакъ въ православието и се добралъ втори пѣтъ до прѣстола въ Влашко, но успѣхътъ на Парчевича си оставалъ успѣхъ и конгрегацията се показала твърдѣ разположена да удовлетвори молбитѣ му, толко повече, че той увѣрявалъ нунция, какво въ бждеще е рѣшенъ да изпълнява всички заповѣди на своето началство¹³¹); съ помощта на Спинола, който билъ повиканъ въ Римъ и произведенъ кардиналъ, Петъръ Парчевичъ билъ окончателно назначенъ ад-

¹²⁸) Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 55—58.

¹²⁹) Staatsarch. *Bulg.*, II, f. 55—58.

¹²⁹), *Ibid.*, II, f. 59 и 60.

¹³⁰) *Pejacsevich*, и. с. 619; *Acta*, 276.

¹³¹) Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 113 (1666 г.).

министраторъ и апостолически викарь въ Молдова съ була отъ 7 май (27 априлъ) 1668 година¹³²). Понеже Петъръ Богданъ пътувалъ тъкмо по това врѣме прѣзъ Виена за Римъ, повече отъ положително е, че двамата български духовни дѣйци се срѣщнали въ австрийската столица.

Прѣди да замине за поста си, Петъръ Парчевичъ билъ обсипанъ съ благоволения отъ императоръ Леополдъ I, който въ една грамота издадена на 20 (10) юлий 1668, тържествено призналъ заслугитѣ принесени отъ марцианополския архиепископъ съ мисията му при запорожскитѣ казаки на Богданъ Хмелницки и потвърдилъ за него и роднинитѣ му баронския чинъ (*baronat, Freiherrnstand*)¹³³); освѣнъ това Парчевичъ получилъ свита отъ дванадесетъ души и хиляда фиоринта за пѣтни разноски. Прѣзъ есенъта сжщата година, той отпътувалъ за Молдова¹³⁴).

Въ Бакъу Парчевичъ се настанилъ въ сжщия францискански мѣнастиръ, дѣто е била резиденцията на прѣдшественика му Бандуловичъ, но не е живѣлъ въ много по-добри условия, отколкото неговитѣ братя въ Бѣлгария, именно поради вътрѣшнитѣ неуредици и честитѣ нахлувания на татаритѣ, които опустошавали дунавскитѣ княжества; що се отнася до материалното му положение, нерадостната картина, която неговиятъ историографъ и потомъкъ Пѣячевичъ рисува, възъ основа на нѣкои свидѣтелства¹³⁵), ще трѣбва сжщевременно да се измѣни благодарение на свѣтлината, която хвърля единъ извънредно цѣненъ документъ — завѣщанието на Парчевичъ, писано отъ самия него въ Бакъу, на 27 (17) юлий 1670 година¹³⁶). Споредъ това завѣщание Парчевичъ оставя за свой наслѣдникъ като администраторъ и папски викарь францисканеца о. Стефанъ Таплочай (*Taploczay*) — гвардианъ на францисканския мѣнастиръ въ Чикъ (*Csik*), Седмиградско. За да нѣма спорове между него и племенницитѣ и роднинитѣ на архиепископа, послѣдниятъ го задължава да даде на племенницитѣ му Марко (който билъ при него), Иванъ и Богданъ Парчевичъ всичката покщнина, която той купилъ съ свои пари въ Виена и прѣнесълъ въ се-

¹³²) *Pejacsevich*, 488, 619 сл.

¹³³) *Pejacsevich*, ц. с. 480 - 487.

¹³⁴) *Ibid.*, 587 сл.

¹³⁵) *Ibid.*, 430 сл.

¹³⁶) *Acta*, 281—283; ср. *Pejacsevich*, 593—601.

далището си съ голѣмъ трудъ: сандѣци, касети, шкафове, съ всичко, което се съдържало въ тѣхъ; възглавници малки и голѣми, столове и столчета, цѣлата му библиотека, книги, картини, карабини и мускети, дрехи и пр. и пр.; всички коне купени отъ него или подарени му отъ дворяни; половината овце, волове, крави и телета; половината пчели, плодове и зеленчуци и пр.; половината жито, ечмикъ, просо и пр.; сѣщо половината вино, сланина, масло, брѣндза и сирене. На Тапличай завѣщава църквата съ малкитѣ сѣдове, кжщитѣ съ градини, земи, нивя, ливади, лозя, пчелини и пр.

Отъ всичко това се вижда, че Парчевичъ билъ успѣлъ да натрупа значително богатство, което му е давало възможность да живѣе охолно. Отношенията му обаче съ пропагандата въ Римъ не били добри, вслѣдствие на едно пътуване, което той прѣдприелъ прѣзъ 1670 г. въ Варшава, безъ разрѣшение отъ конгрегацията; архиепископътъ искалъ да скрие отъ нея това пътуване, но тя била увѣдомена отъ нунция въ полската столица, който не изглежда да е билъ добръ разположенъ къмъ бѣлгарския духовникъ¹³⁷⁾. Неговитѣ молби, както повечето постѣпки на бѣлгарскитѣ духовни началници, не намирали отзивъ въ Римъ; плановѣтъ му за подобрене на католишката църква въ Молдова срѣщали всѣкакви спѣнки, и неговитѣ оплаквания сѣ сѣщо тѣй горчиви, както ония, които идѣли отъ Бѣлгария.

Настѣпилитѣ политически събития обаче скоро турили край на неговата трудна и почти безуспѣшна църковна дѣятелность и го извикали пакъ на попрището, въ което е обезсмъртилъ името си. Прѣзъ 1672 г., съ похода си въ Полша и прѣвземането на Каменецъ, турцитѣ успѣли да се настанятъ въ Подолия, на гърба на Влашко и Молдова; опасностьта отъ тѣхното закрѣпване тамъ е била очевидна както за молдованския войвода Стефанъ Петрашко, тѣй и за влашкия — Григорий Гика; ето защо тѣ намислили да влѣзатъ въ съюзъ съ Полша, императора и Венеция и като най-подходяще лице да води прѣговоритѣ отъ тѣхна страна избрали Парчевича. Парчевичъ приелъ тази мисия за доброто на католицизма и защото надеждата за освобождението на отечеството му — Бѣлгария не го напускала. Снабденъ съ пълномощия и прѣпорѣчителни писма отъ влашкия и молдованския войводи,

¹³⁷⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 589—592.

отъ началника на молдованскитѣ войски и отъ архиепископъ Петъръ Богданъ¹³⁸⁾, Петъръ Парчевичъ потеглилъ въ началото на априлъ 1673 на дълъгъ и тежъкъ пътъ, прѣзъ Варшава и Виена за Венеция и Римъ, въодушевенъ отъ благороднитѣ цѣли на своята мисия. Навсѣкждѣ той говорилъ съ жаръ и доказвалъ колко е лесно да се сломи турската сила. Разбира се, неговото краснорѣчие не е могло да повлияе върху политиката на заинтересованитѣ държави и всичкитѣ му усилия отишли напразно; както пише венецианскиятъ посланикъ въ Римъ, Петъръ Мочениго, „марцианополскиятъ владика можа по-лесно да свърши живота си въ Римъ, отколкото работитѣ си, като прѣмина въ по-добъръ животъ слѣдъ нѣколкодневно неразположение“¹³⁹⁾. Парчевичъ умрѣлъ на 23 (13) юлий 1674 година¹⁴⁰⁾ на 62 годишна възраст, три мѣсеци прѣди стария Петъръ Богданъ.

Приемникъ на Парчевича въ викариата въ Молдова билъ опрѣдѣлениятъ отъ него Стефанъ Тапловичай, но титлата архиепископъ марцианополски, изглежда, не е била дадена никому до 1709 год.¹⁴¹⁾.

Архиепископъ Петъръ Парчевичъ е единъ отъ най-виднитѣ българи на XVII вѣкъ; по знания, дарби и характеръ, той изпъкналъ въ първитѣ редове на българското католишко духовенство и прѣзъ цѣлата си духовна кариера, той е ималъ само единъ идеалъ: възкрѣсването на България. Тоя идеалъ му давалъ сила да носи тежкия си кръстъ въ живота и съ него той умрѣлъ, далеко отъ родната земя, за свободата на която сж били послѣднитѣ му усилия, послѣднитѣ му мисли.

Никополската епархия, въ която католишкиятъ елементъ образували само покрѣстениитѣ павликяни, има не по-малко сложна история, отколкото марцианополската, отъ която е била образувана чрѣзъ отцѣпване.

Кандидатъ на българското католишко духовенство за никополски епископъ, както споменахме, билъ Франческо Соимировичъ, прѣпоръчанъ отъ Петъръ Богдана, по искането на кустодията; за това извѣстието, че Филипъ Станиславовъ

¹³⁸⁾ Ibid., 625--627.

¹³⁹⁾ Ibid., 636.

¹⁴⁰⁾ Ibid., 488.

¹⁴¹⁾ вж. *Pejacsevich*, ц. с. 464, бѣл. 2.

билъ избранъ за такъвъ произведо въ Чипровецъ голѣмо смущение и се посрѣщнало съ незадоволство. Архиепископъ Петъръ Богданъ побързалъ да съобщи на конгрегацията това настроение и да я моли да го назначи за неговъ помощникъ¹⁴²). Членовѣтъ на кустодията настоявали за сжщото, „за да не стане нѣкой скандалъ“; тѣ отишли дори по-далеко и не се поколебали да изложатъ Станиславова прѣдъ началството му, като донесли, че той, макаръ да е билъ мисионеръ, не билъ стоялъ нито единъ день между павликянитѣ, нито принесълъ нѣкаква полза, „а всѣкога е скиталъ по градове и села, между господа търговцитѣ дубровчани като простъ свещеникъ“¹⁴³); на край много хитро тѣ пуснали и една интрига противъ новия епископъ, като прибавили въ писмото: „Стига, за сега не искаме да кажемъ нищо за неговитѣ дѣла и постѣпки, за да не бждемъ досадни на Ваши Прѣосвещенства и да не изглеждаме пристрастни, само оставяме на Ваши Прѣосвещенства да мислите“. Чипровскитѣ католици — или отъ тѣхно име пакъ калугеритѣ — сжщо се оплакали въ Римъ, за дѣто Соимировичъ не билъ назначенъ¹⁴⁴).

Опозицията на българската кустодия се дължи на факта, че Филипъ Станиславовъ не се числилъ въ францисканския орденъ, а билъ секуларенъ духовникъ; може би тукъ е играла нѣкаква роль и завистъта противъ издигация се павликянинъ, макаръ между подписалитѣ горното писмо да личатъ двама-трима павликяни.

Обаче всички тия протести и оплаквания дошли много късно; Филипъ Станиславовъ билъ вече назначенъ. Най-напрѣдъ и най-драговолно се помирилъ съ свършения фактъ добродушниятъ софийски архиепископъ, който изказалъ своята радостъ за назначението му¹⁴⁵); колкото за чипровскитѣ францисканци, принудени да се подчинятъ на рѣшението на конгрегацията, тѣ все пакъ се оградили съ нѣкои гаранции, по силата на една спогодба сключена съ новия владика въ Чипровецъ, на 1 май (20 априлъ) 1649 година¹⁴⁶). Тая спогодба урежда отношенията между епископа и нисшето духовенство и съдържа деветъ точки: 1. Филипъ Станиславовъ

¹⁴²) Acta, 184.

¹⁴³) Ibid., 186: ... ma sempre è andato tarabascando per le terre et città, fra Signori mercanti Ragusei, come semplice prete.

¹⁴⁴) Ibid., 189.

¹⁴⁵) Ibid., 187.

¹⁴⁶) Ibid., 190—102.

задържа братята както ги е заварилъ по селата; 2. Той не ще може да ги уволнява направо, а ще се отнася до кустода. 3. Кустодътъ има право да праша и отзовава братя за цѣлото царство, както е било и по-рано. 4. На капитула (годишното събрание на духовенството) ще благоволява да присѣтствува и епископътъ. 5. Епископътъ заедно съ кустода ще пишатъ на конгрегацията, когато ще трѣбва да се иска отъ нея да помогне на тоя или оня свещеникъ. 6. Епископътъ ще може да праша свещеници до кустода, или да ги води на своя служба по цѣлия диоцезъ. 7. Ония братя, които сж пароци, ще се подчиняватъ на епископа, който ще има право да ги изправя и наказва за всичко, което се отнася до службата имъ, и тѣ нѣматъ право да се противопоставятъ. По въпроса за редовната дисциплина, тѣ сж непосредствено подчинени на своя кустодъ. 8. Българскитѣ младежи, възпитаници на славянската колегия и дошли като духовници въ България, — никой отецъ не смѣе да ги пжди или да имъ говори противно (*amargamente*), но ще ги покровителствува и ще ги гледа добръ, като че сж отъ сжщия орденъ. 9. Кустодътъ и другитѣ жители на софийската епархия ще иматъ грижата да изпращатъ по трима възпитаници въ лоретската колегия; сжщото се задължава да прави и никополскиятъ епископъ съ своето духовенство, въ изпълнение волята на конгрегацията и за общо добро на страната.

Спогодбата била подписана и подпечатана отъ Филипъ Станиславовъ, който слѣдъ това заелъ своята епархия.

Филипъ Станиславовъ билъ родомъ отъ с. Орѣше, Никополско¹⁴⁷). Годишната на неговото рождение не е дадена точно никждѣ, но тя може да се опрѣдѣли приблизително отъ други данни изъ живота му; той е врѣстникъ на Парчевича, роденъ прѣзъ 1612 г. и на Соимировича, роденъ прѣзъ 1614 година; тѣй щото той ще да се е родилъ между 1610—1614 г. Семейството му било заможно и влиятелно; самъ той разправя, че неговитѣ прѣдци били направили църква въ родното му село и че ималъ „влиятелни роднини и най-влиятелни приятели турци“¹⁴⁸). Както неговитѣ врѣстници така и той по-

¹⁴⁷) Ibid., 260; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 60—65.

¹⁴⁸) Acta, 260; Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3—13: ... ó parenti potenti e Turchi potentissimi amici.

лучилъ образованието си въ Лорето, отдѣто се върналъ въ България прѣзъ 1635 г., по искането на Илия Мариновъ, който се надѣялъ, че младиятъ мисионеръ ще успѣе да обърне въ католичество родното си село, „заразено отъ павликянското заблуждение“¹⁴⁹⁾. Дѣйствително на другата година той билъ вече въ Орѣше¹⁵⁰⁾ и е работилъ изъ павликянскитѣ села заедно съ другъ единъ мисионеръ на име отецъ Филипъ Баторъ¹⁵¹⁾, но по-късно напусналъ тия мѣста и отишълъ да служи между дубровнишкитѣ търговци въ източна България и въ Добруджа: въ Шуменъ, Варна, Каварна, Баба-дагъ, Мангалия, Акерманъ. Като мисионеръ Филипъ Станиславовъ полагалъ особени грижи за просвѣщението на своитѣ сънародници; заедно съ ревностния Иванъ Павловъ той възпиталъ повече отъ двадесетъ дѣца, отъ които нѣкои пратилъ да допълнятъ образованието си въ Италия; такива били Петъръ Баровъ, Рачо Радовъ (Racio di Rado), Матей Драгоевъ (които умрѣли въ училището), Георги Батуа (Batua), Петъръ Баторъ (Batorio), Яковъ Божи Человѣкъ и Атанасъ Радовъ, посетилъ мисионери между павликянитѣ¹⁵²⁾. Когато Петъръ Богданъ извършвалъ своята голѣма обиколка въ сѣверна България и Влашко прѣзъ 1640 г., той взелъ съ себе си Станиславова, като лице запознато съ тия страни. Като се върнали отъ тая обиколка въ Чипровецъ и Петъръ Богданъ свикалъ прѣзъ лѣтото 1641 г. мѣстния съборъ, който изработилъ устава на българската католишка църква, Филипъ Станиславовъ присѣствувалъ на събора и заедно съ Иванъ Павловъ, свещеникъ въ Петкладенци, билъ избранъ за съборенъ свидѣтель и подписалъ взетитѣ рѣшения¹⁵³⁾. Прѣзъ 1643 г. той придружавалъ П. Богдана въ пѣтуването му въ Римъ и, както самъ разправя, билъ още тогава кандидатъ за епископъ заедно съ Бандуловича и Соимировича. Когато Бандуловичъ се отказалъ отъ павликянитѣ, той прѣпоръчалъ него за свой намѣстникъ; противниците му обаче, като видѣли, че Станиславовъ може наистина да получи тоя санъ, побързали да пуснатъ въ ходъ разни слухове отъ естество да осуетятъ неговия изборъ; тѣ разпространявали, че Соимировичъ билъ кръчмаръ (purli-

¹⁴⁹⁾ Acta, 39; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 60—65.

¹⁵⁰⁾ Acta, 42.

¹⁵¹⁾ Ibid., 46.

¹⁵²⁾ Acta, 63; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 60—65; II, f. 3—13.

¹⁵³⁾ Acta, 131 сл.

cho Tovernaro), че ималъ жени и дѣца и „други безкрайни неприличности“. Тогава Станиславовъ заминалъ за Римъ и съ свидѣтелствата на дубровчани, павликяни, тѣхнитѣ попове и други сполучилъ да докаже своята невинность и билъ провъзгласенъ никополски епископъ. Това е било прѣзъ 1648 година.

Сжщата година новиятъ владика се завърналъ въ България и заелъ епархията си, обаче не е било възможно да се установи въ Никополъ, защото пашата, а въ негово отсъствие — замѣстника му — искалъ и отъ него много пари, както взималъ отъ грѣцкитѣ митрополити и епископи; за това той живѣлъ дълги години въ Търничевица, дѣто съградилъ „много хубаво училище“ (un bellissimo Colegio)¹⁵⁴), въ Бѣляне, отдѣто е било по-лесно да се прѣхвърля Дунава въ случай на опасность, и по другитѣ села.

Както по-напрѣдъ като мисионеръ, тѣй и сега като епископъ, Филипъ Станиславовъ усърдно работилъ за духовното повдигане на павликянитѣ, чрѣзъ съграждане на църкви и привличане на духовенство въ епархията си. За тая цѣль той е търсилъ помощи отъ всѣждѣ; тѣй, никополското духовенство, свикано на мѣстенъ съборъ прѣзъ 1650 г., на день Възнесение, се обърнало съ писмо до дубровнишкитѣ търговци въ сѣверна България, като ги молило да ходатайствуватъ въ Римъ, да се отпусне помощъ за направата на падналата църква въ Орѣше и за доизкарване на започнатото училище въ Търничевица; самитѣ търговци били сжщо поканени да дадатъ нѣщо, споредъ възможността си, и „вдѣхновение отъ Исуса Христа“¹⁵⁵). Тази молба останала безъ послѣдствие и Станиславовъ трѣбвало съ собствени сили, а на много мѣста и съ собствени срдства, да издига молитвени домове; така били построени църквата въ Бѣляне и килии въ Брѣстовецъ, Горно-Лжжани и Маринополци, въ които села старитѣ дървени павликянски църкви били паднали¹⁵⁶). Колкото за духовенството, въпросътъ е билъ много по-мжченъ. Павликянскитѣ енории съ нищо не могли да привличатъ пароци и мисионери. Несгодитѣ, отъ които е страдала софийската епархия сж били тукъ още по-голѣми; населението било бѣдно

¹⁵⁴) Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3—13; I, f. 50.

¹⁵⁵) Acta, 206 сл.

¹⁵⁶) Ibid., 260; Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3—13.

и не могло да поддържа поповетъ си, които сж били нередовно плащани отъ Римъ; при това то е било неудобно за ржководене, защото се е придържало упорито къмъ прѣданията си и вѣрвало на старитъ си павликянски попове повече, отколкото на католишкитъ владици; може дори да се съзре у тѣхъ извѣстна неприязнь къмъ чипровскитъ духовници: въ приведения вече изложение на Ф. Станиславовъ, послѣдниятъ моли конгрегацията да му изпрати трима-четирима свещеници, които да бждатъ отъ Турско и да знаятъ славянски, защото чипровскитъ не стигатъ, толко повече, че павликянитъ не ги искатъ (*tanto più che quelli Paulianisti non li vogliono*); владиката смѣта, че ще бжде най-добрѣ да пратятъ дубровчани¹⁵⁷). Попълването на кадритъ чрѣзъ младежи павликяни сжщо не било лесно. Павликянитъ, бидейки всички земледѣлци, прѣдпочитали да главяватъ дѣцата си като воловари и ратаи, щомъ тѣ достигали десетъ-единадесетгодишна възраст; малцина ги давали на учение и то твърдѣ неохотно, и Филипъ Станиславовъ, както и нѣкои мисионери, въ нѣкои случаи злѣ си изпашали. Въ сжщото изложение Станиславовъ разправя, че родителитъ на такива дѣца много пѣти възставали противъ него, като го обвинявали, че имъ билъ продалъ дѣцата (*calumniandolo d'haver venduto il figliuolo*); а мисионерътъ Яковъ, въ Пловдивско, който билъ изпратилъ въ лоретското училище едно момче, Андрей Рачевъ, пострадалъ още повече: момчето умрѣло въ училището, а братята му хванали мисионера и го оковали въ вериги, като казвали: „вие продадохте брата ни на френцитъ“ (*voi havete venduto nostro fratello alli Franch*). Мисионерътъ можалъ да се спаси отъ наказание само по една случайность. По това врѣме минавали прѣзъ Пловдивъ дубровнишкитъ посланници, на пѣтъ за Цариградъ; тѣ свидѣлствували прѣдъ кадията, че момчето умрѣло въ Дубровникъ и така дѣлото се свършило съ освобождението на о. Якова. Сжщото бѣлѣжи и Петъръ Богданъ, който изтъква, че малцина били ония, които искали да отиватъ на учение, защото родителитъ имъ неохотно ги давали; „ще ви дадемъ дѣцата си, да ги продадете“, казвали павликянитъ, — обвинение, което показва въ какво голѣмо уединение сж живѣли тия закоравѣли еретици. По тая причина, свещеницитъ изъ павликянскитъ се-

¹⁵⁷) Staatsarch., Bulg., I, f. 60—65.

ла не смѣяли да взематъ съ себе си такава отговорностъ и се случвало щото нѣколко години подъ редъ да нѣма нито едно българче въ Лорето¹⁵⁸).

Най-голѣма спѣнка обаче въ пѣтя на Станиславова били необикновено тежкитѣ условия, въ които се намирала дунавска България, вслѣдствие честитѣ войни на Турция; населението изнемогвало отъ данъци, ангарии, обири и насилия; „въ тия тежки врѣмена, пише Филипъ Станиславовъ прѣзъ 1657 г., ние сме подложени на всѣкакви бѣди, неволи, робуване и обиди отъ страна на невѣрниците турци, очаквайки всѣки день ножъ, както овцетѣ на кланицата...“¹⁵⁹). Вслѣдствие на тия многобройни насилия, не само духовенството, но и населението се разбѣгвало или приемало исляма, както вече изтъкнахме.

При всички тия трудности, наклеветяванъ при това отъ грѣцкитѣ владици като шпионинъ¹⁶⁰), Станиславовъ постоянно билъ на своя постъ, като обикалялъ не само своята епархия, но и цѣла сѣвероизточна България¹⁶¹). Въ началото на 1659 г., слѣдъ като приготвилъ отчета за състоянието на епархията си, той посѣтилъ Римъ за да изложи нуждитѣ на своето паство и своитѣ собствени нужди и да моли за подкрѣпа¹⁶²). Прѣди да отпѣтува за България, въ края на мартъ 1659, той прѣдставилъ на конгрегацията една докладна записка, въ която искалъ, между другото, слѣднитѣ нѣща: да се издържатъ нѣколко павликянски младежи въ йезуитската семинария въ Дубровникъ; да се изпрати въ България за павликянитѣ нѣкой „народенъ“ свещеникъ (*quelche sacerdote nationale*), т. е. българинъ; да продължава да се поддържа училището въ Търничевица съ отпусканитѣ тридесетъ гроша годишно; най-послѣ да се опрѣдѣлятъ съ декретъ границитѣ между неговото и марцианополското епископство¹⁶³). Тоя послѣденъ въпросъ — който послѣ игралъ такава пакостна роль въ живота на Станиславова — останалъ неразрѣшенъ отъ конгрегацията, а и прѣжитѣ прѣговори между него и Парчевича не довели до никакъвъ край¹⁶⁴). Прѣзъ лѣтото 1660 г. виждаме никопол-

¹⁵⁸) Acta, 202; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 411 сл.

¹⁵⁹) Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 79—82.

¹⁶⁰) Ibid., I, f. 77.

¹⁶¹) Acta, 247.

¹⁶²) Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 134.

¹⁶³) Ibid., I, f. 139—141 и f. 134; Acta, 259—266.

¹⁶⁴) Ibid., 196 сл., 202.

ския епископъ въ Варшава, но мъчно е да се каже, дали това нѣтуване е било ново, или Станиславовъ е прѣкаралъ дълго врѣме въ странство прѣди да се завърне въ Никополъ.

Срѣщу многобройнитѣ си искания, прѣдставени на конгрегацията въ Римъ, епископъ Филипъ получилъ обѣщание, че ще му бждатъ дадени двама свещеници; послѣднитѣ били нанстина изпратени, но умрѣли прѣди той да се завърне въ България; въ сѣщото врѣме умрѣли отъ чума и другитѣ свещеници и цѣлата епархия останала само съ двама души духовници: владиката и неговия най-близъкъ сътрудникъ Иванъ Павловъ. Ето защо Станиславовъ, слѣдъ като напразно търсилъ свещеници отъ Бѣлградъ, отъ Босна и другадѣ, съ писмо отъ 29 (19) априль 1662 г. моли конгрегацията да намѣри изходъ отъ това положение, защото иначе, като умратъ и тѣ двамата, католицитѣ сж изгубени: „кой ще стане турчинъ, кой православенъ, кой грѣкъ, кой арменецъ“ — а за това кардиналитѣ ще даватъ смѣтка на Бога. Да би ималъ пари, той би отишълъ въ Полша и въ Русия и би намѣрилъ свещеници, които да знаятъ славянски („della lingua nostra“), но той билъ бѣденъ: кардиналитѣ му обѣщали по сто гроша годишно, а въ три години той не е получилъ повече отъ четиресеть и петъ гроша¹⁶⁵). За да даде по-голѣма важность на въпроса, Станиславовъ прѣвувеличава силно броя на католишкото население въ Никополско, като го изкарва шестнадесеть хиляди, но тая цифра, видѣхме, не може да бжде вѣрна. Писмото писалъ въ София, на пѣтъ за Чипровецъ, дѣто отивалъ да иска свещеници отъ Петъръ Богдана. Като не намѣрилъ и тамъ, той се върналъ въ епархията си и прѣзъ августъ сѣщата година подновилъ молбата си до конгрегацията, тоя пѣтъ отъ Русе. Въ това писмо Станиславовъ се явява не само грижливъ пастиръ, но и родолюбивъ българинъ. Конгрегацията му обѣщала да отвори въ Дубровникъ училище за българитѣ, но никакъ не отговорила на многобройнитѣ му постѣпки по тоя въпросъ, както и по въпроса за свещеници. Огорченъ твърдѣ много отъ всичко това, той пише: „всички чужди народи иматъ училища, както въ Римъ нѣмцитѣ, фламандцитѣ и маронититѣ, въ Лорето далматинцитѣ, албанцитѣ, бошняцитѣ и дубровчанитѣ; а бѣднитѣ българи нѣматъ нито кждѣ, нито какъ да придобиятъ добродѣтель и наука, за духовна по-

¹⁶⁵) Ibid., I, f. 321.

мощь на тия страни, особено сега като се намира цѣлата областъ безъ полове...¹⁶⁶⁾.

Дали тоя енергиченъ и самостоятеленъ човѣкъ е виждалъ, че неприязненото чувство, съ което билъ посрѣщнатъ отъ самото начало отъ българскитѣ францисканци, бѣ успѣло вече да подкопае положението му прѣдъ конгрегацията, та е искалъ гордо да падне, като посочи и на кардиналитѣ тѣхната отговорностъ? Това е много вѣроятно, защото споменатото по-горѣ писмо отъ 29 априль 1662 съдържа единъ доста ясенъ намекъ; секретарьтъ на конгрегацията му правилъ запоръ на заплатата, като казвалъ, че Станиславовъ злѣ служилъ на църквата; ако служа злѣ, заявява той, азъ се отказвамъ отъ епископството; намѣрете другъ, който ще ви служи съ по-голѣма точностъ.

Конгрегацията тѣй и постѣпила; въ края на сѣщата година, едновременно съ суспендирането на Парчевича, тя уволнила и Станиславова, като натоварила софійския архиепископъ съ управлението на никополската епархия¹⁶⁷⁾.

Мотивитѣ, по които конгрегацията прибѣгнала до тая строга мѣрка спрямо такъвъ единъ дѣятеленъ служителъ на пропагандата въ България се съдържатъ въ обвиненията хвърлени срѣщу Станиславова въ началото на епископската му кариера: че прѣскачалъ границитѣ на марцианополската епархия — което е несъстоятелно, като се знае, че въ това врѣме марцианополскиятъ архиепископъ Парчевичъ билъ далечъ отъ България; — че не стоялъ на едно мѣсто, а скиталъ нагорѣ—надолъ, че уронвалъ достойнството на своя санъ, като ходилъ да проси и да търгува (*per mendicare et mercantare*). Но сѣщинската причина изглежда да е била тази, че неприятелитѣ на Станиславова успѣли да спечелятъ на своя страна секретаря на конгрегацията, който дѣйствително се показвалъ въ всичко враждебенъ на никополския епископъ¹⁶⁸⁾.

Петъръ Богданъ, щомъ получилъ писмото, съ което го натоварвали да управлява никополската епархия, побързалъ да защити своя съсъдъ и братъ во Христѣ. Съ дълго писмо

¹⁶⁶⁾ Ibid., I, f. 329: ...tutti li nazioni esterni hanno collegij, come in Roma Germanij, Fiamengi et Marunitti, in Loretto Dalmatini, Albanesi è Ragusei, et li poveri Bolgari non hanno luogo ne modo di imparare qualche virtù et scienza per aiuto spirituale di coteste Parti...

¹⁶⁷⁾ Ibid., I, f. 376 сл.

¹⁶⁸⁾ Ibid., I, f. 373.

отъ 12 (2) юлий 1663 г., слѣдъ като благодари и заявява, че е готовъ да се жертвува за Св. Прѣстолъ, той напомня на кардиналитѣ, че Филипъ Станиславовъ, макаръ да не резидира постоянно на едно мѣсто, грижи се за своето паство; несправедливо ще бжде, прочее, и много позорно за него да му се отнема епархията; затова по-добрѣ ще бжде да му се прѣдпише да се установи на едно мѣсто и да бжде за на прѣдъ по-усърденъ; всичката му вина, добавя П. Богданъ, е тази, че се бъркалъ въ вѣдомството на марцианополската църква, но понеже тя е дадена сега на охридския архиепископъ, не ще може вече да се мѣси. Накрай той казва, че не може да поеме управлението на тѣзи далечни мѣста още и за това, че е старъ. И понеже не билъ увѣренъ дали доводитѣ му ще бждатъ приети въ Римъ, той пристѣпилъ къмъ изпълнението на полученитѣ прѣдписания и слѣдъ като се съвѣщавалъ съ Соимировича, който билъ донелъ писмата отъ Римъ, той повикалъ Станиславова, комуто съобщилъ рѣшението на конгрегацията. Станиславовъ се извинявалъ и се клелъ, че не билъ получилъ отъ конгрегацията никакво прѣдупрѣждение, никакво писмо по тоя въпросъ; ако е отивалъ въ марцианополската епархия, отивалъ като съсѣдъ, безъ да изпуска изъ прѣдвидъ своитѣ пасоми, за което свидѣтелствували и други; при все това, той заявилъ, че е готовъ да направи всичко каквото му заповѣдатъ и да отиде въ Римъ да прѣтърпи наказание, ако нѣщо е прѣстѣпилъ църковнитѣ канони. Но тъй като врѣмената били лоши, не му било позволено да замине, и той трѣбвало да се оттегли на едно мѣсто и да седи лишенъ отъ всѣка архиерейска служба, до като конгрегацията бжде увѣдомена. Като прѣпраща тия обяснения, Петъръ Богданъ ходатайствува да се прости на наказания епископъ, понеже той е сгрѣшилъ повече отъ простота, невнимание и незнание, отколкото отъ лукавство или личенъ интересъ, толко повече, че Станиславовъ е „патриотъ, отъ езика, и освѣнъ това владѣе много хубаво турския езикъ, който ние не владѣемъ, понеже сме били възпитани въ мѣнастиритѣ, а безъ него не може да се движи човѣкъ, особено въ оная област, дѣто е неговата църква и дѣто даже християнскитѣ дѣца и овчаритѣ знаятъ турски“¹⁶⁹).

¹⁶⁹) Ibid., I, f. 385.

Филипъ Станиславовъ отъ своя страна се защитилъ съ гордостъ и достойнство. Отъ Чипровецъ още той отправилъ до кардиналитъ писмо, въ което обяснява, че ако е отивалъ въ марцианополския диоцезъ, отивалъ е за да услужва на християнитъ, архиерейска служба не е вършилъ, нищо не е получавалъ, освѣнъ нѣщо за ядене; щомъ за това го осжждатъ — той нѣма вече да се бърка; ако заслужва наказание, ще се подчини на драго сърце, като покоренъ синъ на папата; моли, освѣнъ това, да му опрѣдѣлятъ границитъ на неговата юрисдикция¹⁷⁰⁾.

Опасенията на Петъръ Богдана се оказали напълно основателни; секретарьтъ на конгрегацията намѣрилъ неговитъ доводи за съвсѣмъ маловажни и въ своя докладъ изтъкналъ, какво истинската причина на неговия отказъ била тази, че, като човѣкъ кроткъ и заключенъ въ себе си, той искалъ да се избави отъ нови главоболия и да нѣма разправии съ Станиславова, който билъ човѣкъ „извънредно буенъ и дързкъ“¹⁷¹⁾. Не повече успѣхъ имали и по-нататъшнитъ ходатайства: секретарьтъ на конгрегацията поддържалъ неизмѣнно, че вината на никополския епископъ била голѣма и че трѣбвало да му се отнеме епархията, защото стоялъ повечето врѣме въ марцианополската епархия, „едноврѣменно като епископъ и търговецъ“ (*à far insieme il Vescovo et il Mercante*); той настоявалъ да се повѣри никополската епархия на софийския или най-послѣ на охридския владика¹⁷²⁾. Така и станало. Франческо Соимировичъ билъ натоваренъ съ управлението на никополската църква.

Филипъ Станиславовъ, онеправданъ и огорченъ, се оттеглилъ най-напрѣдъ въ Русе, дѣто служилъ като простъ свещеникъ на дубровнишкитъ търговци. Когато неговиятъ замѣстникъ Соимировичъ почналъ да обикаля сѣвероизточна България—въ качеството си на управляващъ марцианополската епархия — Станиславовъ ходилъ съ него и му помагалъ съ своето присѣствие, като писалъ същеврѣменно въ Римъ за да изтъкне, че кардиналитъ се лъжатъ, ако мислятъ че новиятъ владика ще бѣде по-полезенъ отъ него; той ги увѣрjava въ писмото си, че въ хиляда години никой не ще може

¹⁷⁰⁾ Ibid., I, f. 386.

¹⁷¹⁾ Ibid., 373: *huomo violentissimo et audace fuor di modo*.

¹⁷²⁾ Ibid., 389.

да направи повече отъ него, който е мѣстенъ човѣкъ, познавалъ хората, страната и обичаитѣ, защото работилъ като мисионеръ, билъ училъ „политика“ (avevo studiato la puliticha) и ималъ приятели турци; за да се установи неговата невинность, той моли конгрегацията да изпрати единъ съвѣстенъ визитаторъ, който „да изслѣдва градъ по градъ, село по село, кжца по кжца, човѣкъ по човѣкъ“; и като излага своята мисионерска и епископска дѣйность, той пита съ огорчение на два пжти въ сжщото писмо: „какво можехъ да направя повече отъ това, което съмъ направилъ?“¹⁷³⁾ Въ друго писмо той изказва своята скърбъ, че страда не отъ фарисеитѣ и езичниците, а отъ своитѣ „добри приятели“, които съ клеветитѣ си му напакостили тъй много¹⁷⁴⁾. Но всички тия постжпки останали безъ послѣдствие; писмата на Станиславова не достигали даже до назначението си, защото неговиятъ пълномощникъ въ Римъ, до когото били отправени, отсжтствувалъ дълго врѣме въ Франция, дѣто билъ изпратенъ съ мисия отъ папата. Понеже Русе билъ далеко и не е имало куриери за Римъ, той се озовалъ прѣзъ 1665 г. въ София, отдѣто подновилъ прѣдишнитѣ си постжпки, като прибавилъ, че пета година вече не получилъ счупена пара за издржката си и молилъ конгрегацията да му изпрати помощъ или да му разрѣши да отиде въ християнскитѣ страни, „дѣто да мога — пише Станиславовъ — да намѣря единъ залькъ хлѣбъ въ старини, щомъ като не съмъ умѣлъ да взимамъ по три хиляди гроша на година“¹⁷⁵⁾. Но и тая и други по-сетнѣшни молби останали нечути. Слѣдъ дълги скитания изъ България, Влашко и Молдова¹⁷⁶⁾ той най-послѣ се присѣдинилъ къмъ едно императорско посолство, което отивало за Цариградъ и прѣзъ есеньта 1666 г. се обадилъ отъ турската столица съ три писма до разни кардинали¹⁷⁷⁾. Въ тия писма той моли пакъ конгрегацията да му изплати заплатата, защото той е изразходвалъ всичкото си състояние (patrimonio e matrimonio) за да се издържа и сега нѣма нищо, — или пъкъ да му разрѣши да замине за чужбина. Отъ друга страна той съобщава, че отишълъ въ Цари-

¹⁷³⁾ Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 3—13.

¹⁷⁴⁾ Ibid., I, f. 417. Вж. *Приложенията*, 1664.

¹⁷⁵⁾ Ibid., II, f. 23.

¹⁷⁶⁾ Ibid., II, f. 91.

¹⁷⁷⁾ Ibid., II, f. 76, 77.

градъ за да поднови привилегиитъ си да живѣе мирно въ своята епархия. Отъ Цариградъ Станиславовъ се върналъ въ България и въ края на септемврий 1667 отправилъ отъ Никополъ нови двѣ писма до конгрегацията за да иска възстановяването на честта си и изплащането на заплатата му. Конгрегацията не направила нито едното нито другото и Филипъ Станиславовъ се видѣлъ принуденъ да се установи въ Русе при единъ търговецъ нѣмецъ, комуто служилъ за прѣводачъ по турски¹⁷⁸).

Послѣднитъ години отъ живота на Филипъ Станиславова сж малко тъмни. Отъ неговитъ писма отъ Цариградъ може да се заключи, че той е билъ възстановенъ на длъжностъ, щомъ като цѣлата на пжтуването му е била да си поднови берата и щомъ като, отъ друга страна, той разправя, че паството му не може да го поддържа, защото е много бѣдно и едва изкарва прѣхраната си; свидѣтелството на дубровчанина Матей Гундуличъ (1674), споредъ което Станиславовъ билъ върнатъ въ епархията си и тогава покрѣстилъ павликянитъ, макаръ явно невѣрно въ послѣдната си часть — дава да се мисли, че никополскиятъ епископъ успѣлъ да се реабилитира¹⁷⁹); обаче въ първитъ мѣсеци на 1673 г. той живѣлъ още въ Русе, по заповѣдъ на конгрегацията, и не е управлявалъ епархията си, макаръ павликянитъ и дубровнишкитъ търговци да сж го искали¹⁸⁰); отъ това трѣбва да заключимъ, че до това врѣме Станиславовъ още се намиралъ подъ тежестта на наказанието, което му било наложено прѣзъ 1662 година. Ако, слѣдователно, свидѣтелството на Гундуличъ е вѣрно, остава само едно обяснение, именно че стариятъ павликянски владика заелъ отново никополския епископски прѣстолъ къмъ срѣдата на 1673 г.

Това ще да е била послѣдна утѣха на бурния му животъ; прѣзъ 1674 г. той се поминалъ. Датата на смъртта му, както и датата на рождението му, не е точно извѣстна; тя се опрѣдѣля отъ по-сетнѣшни данни. Клирътъ и населението на никополската епархия, съ писмо отъ 15 (5) октомврий 1675,

¹⁷⁸) Staatsarch., *Bulg.*, II, f. 241 сл.: Соимировичъ съобщава (10/16 мартъ 1668), че никополскиятъ епископъ se ne andato al servizio di un certo mercante Tudesco, servandogli per Interprete de la lingua Turcha et altri suoi bisogni, stando con lui in casa propria, acompagnandolo per strada. Речениятъ търговецъ билъ и консулъ (consule).

¹⁷⁹) Псп. (Браила), II, 65 сл.

¹⁸⁰) Acta, 288.

молят конгрегацията да имъ назначи новъ епископъ въ лицето на чипровчанина Серафимъ Приинъ и по тоя случай съобщаватъ, че „давно времена иест“ откакъ умрѣлъ Филипъ Станиславовъ. Извѣстието за неговата смъртъ било получено въ Римъ — никополскитѣ католици знаели това — и тѣ дълго чакали да чуятъ отъ конгрегацията какъ ще се управляватъ по-нататкъ, „бивши остали без пастира“. Като нѣмали дълго врѣме никакво съобщение, едва тогава се рѣшили да отправятъ горната молба¹⁸¹). За да пристигне въ Римъ извѣстието за смъртъта на епископъ Филипа, за да узнаятъ това католицитѣ въ Никополско и да чакатъ дълго врѣме разпореждане отъ конгрегацията и най-сетнѣ, като не получатъ такова, да се рѣшатъ да пишатъ, наистина сж били потрѣбни много мѣсeci, ако не и година; трѣбва слѣдователно да заключимъ, че Филипъ Станиславовъ се е поминалъ къмъ края на 1674 година.

Отъ описанието на неговия животъ, на неговата мисионерска и епископска кариера се вижда, че тоя католишки духовникъ е билъ най-българинъ отъ всички членове на висшия клиръ на пропагандата въ България. Наистина, за да обясни антагонизма между православни и павликяни и уединението, въ което сж живѣли послѣднитѣ, той търси да обособи своитѣ единовѣрци и да ги изкара потомци на римлянитѣ; но пакъ отъ друга страна той говори само за б ъ л г а р и и за тѣхната просвѣта се грижи. Не е случайно, че отъ всички ратници на пропагандата той е най-тѣсно свързанъ съ българската книжовна история като авторъ на първата българска печатна книга — А б а г а р ъ. Повече отъ всички други той познавалъ своитѣ сънародници и разбиралъ тѣхнитѣ духовни нужди; за това, „както пчелата отъ различни и благодиханни цвѣта собира медъ и воскъ, така и Филипъ Станиславовъ, епископъ отъ велика България, събра и извади отъ различни книги на светитѣ отци тоя А б а г а р ъ и (го) х а р и з а своему народу балгарскому“¹⁸²), — сжщо тѣй както, единъ вѣкъ по-късно, великиятъ хилендарски монахъ събра своята история „на ползу роду болгарскому“. Съ това Филипъ Станиславовъ прѣстава да бжде само католишки дѣятелъ и взема мѣсто между най-виднитѣ българи на миналитѣ столѣтия.

¹⁸¹) Ibid., 292.

¹⁸²) Archiv für Slavische Philologie, B. III, (1879.)

Понеже въпросътъ за Абагаръ е изъ областта на литературната история, нѣма да го разглеждаме тукъ; ще изтъкнемъ само, че съчинението на никополския епископъ е било въ употрѣбление въ България, както се вижда отъ една записка на охридския архиепископъ Соимировичъ, който, на трѣгване отъ Римъ за България, въ края на 1662 г., искалъ между другитѣ книги и „Молитвитѣ на Прѣосвещенія Никополски съ кирилица¹⁸³⁾).

Въ желанието си да разпространи своето влияние въ цѣлия балкански полуостровъ и да засѣдне въ всички важни религиозни и културни центрове, конгрегацията de propaganda fide създава католишки епархии и тамъ, дѣто не е имало ни единъ католикъ. На този стремежъ дължи образуването си и охридската католишка архиепископия. Може би въ тоя случай конгрегацията да е била насърдена отъ униятскитѣ тежнениа на охридскитѣ патриарси и да е вѣрвала, че, като прати свой прѣдставителъ въ Охридъ, ще постигне сигуренъ успѣхъ. Както и да е, тя назначила къмъ 1650 г. пръвъ охридски архиепископъ хърватина Рафаилъ Леваковичъ, извѣстенъ отъ по-рано въ България¹⁸⁴⁾, като го натоварила същеврѣменно съ управлението на призренската църква, която въ това врѣме била вакантна. Леваковичъ потеглилъ за епархията си, но умрѣлъ по пътя, въ Зара¹⁸⁵⁾. За неговъ наследникъ билъ прѣдложенъ още същата година Андрей Богданъ, който нѣма нищо общо съ софийския архиепископъ Петъръ Богданъ. Андрей Богданъ, възпитаникъ на лоретската колегия, билъ тогава на четирдесетъ и петъ години; той билъ роденъ въ Гури, Албания, и знаелъ освѣнъ албански още италиянски, славянски и доста турски¹⁸⁶⁾; прѣзъ 1651 г. той билъ назначенъ охридски архиепископъ. Но въ Охридъ нѣмало никакви католици и Андрей Богданъ не искалъ да отиде тамъ, защото се боялъ да го не убиятъ българитѣ; за това той прѣд-явилъ претенции върху католицитѣ въ призренската епархия, която имала вече своя титуляръ въ лицето на Франческо Соимировичъ. Тѣй възникналъ единъ споръ, който траялъ

¹⁸³⁾ Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 301. Извѣстно е, че Абагаръ съдържа разни молитви.

¹⁸⁴⁾ вж. по-горѣ, стр. 73.

¹⁸⁵⁾ *Starine*, XXV, 190.

¹⁸⁶⁾ *Ibid.*, 171 ск.

дълго време и въ който билъ замѣсенъ и софийскитъ архиепископъ. Тоя споръ между пастири, отъ които единиятъ ималъ малко паство, а другиятъ никакъ, се свършилъ едва прѣзъ 1655 г. съ прѣминаването на Андрей Богдана въ скопската епархия¹⁸⁸). Охридскитъ прѣстолъ билъ заетъ тогава отъ българинъ — чипровчанина Франческо Соимировичъ, призенски епископъ.

Франческо Соимировичъ билъ роденъ прѣзъ 1614 г. въ Чипровецъ и принадлежалъ къмъ едно отъ първитъ чипровски семейства. Родителитъ му били хора набожни и баща му, Лаврентий Соимировичъ, го далъ въ францисканския орденъ¹⁸⁹). Първоначалното си образование той получилъ въ родното си мѣсто и слѣдъ това вѣроятно е продължилъ наукитъ си въ Италия, както всички членове на българската кустодия; таково извѣстие обаче не се срѣща въ разнитъ документи, които се отнасятъ до неговата личност. Отличавалъ се е съ добри нрави и изпълнявалъ ревностно всички служби, които сж му бивали повѣржавани¹⁹⁰). Благодарение на тия качества, той скоро се издигналъ и прѣзъ 1641 г. билъ вече дифиниторъ и гвардианъ на копиловския мѣнастиръ¹⁹¹). Слѣдъ това той бивалъ нѣколко пѣти кустодъ и прѣзъ 1644 г. билъ назначенъ отъ Петъръ Богдана за неговъ главенъ викарь. Като такъвъ той билъ натоварванъ съ разни мисии въ Римъ, Влашко и Полша¹⁹²). Когато конгрегацията рѣшила прѣзъ 1647 г. да създаде никополската епархия специално за павликянитъ, той, както видѣхме, билъ прѣдложенъ отъ българската кустодия и прѣпоръчанъ, както отъ Петъръ Богдана, тъй и отъ чипровскитъ католици, които хвалили неговитъ добри качества и голѣмата му прѣданность къмъ дѣлото на пропагандата. Слѣдъ като новата епархия била дадена на Станиславова, Соимировичъ, по ходатайството пакъ на софийския архиепископъ, на Бандуловичъ, на учителя Лиловъ и други, билъ прѣдложенъ отъ конгрегацията, съ декретъ отъ

¹⁸⁸) Ibid., 190 сл. 191; Acta, 225 сл., 247.

¹⁸⁹) Acta, 203 сл. Интересно е да се сближи името *Соимиръ* съ името на селото *Соимирово* въ Малешевско.

¹⁹⁰) Acta, 195, 203.

¹⁹¹) Ibid., 131.

¹⁹²) Ibid., 203; 152 сл., 175—177, 184.

11 юлий 1650, на вакантната длъжност призренски епископ¹⁹³).

Призренската епархия, въ която имало нѣколко католишки села била дадена прѣзъ 1624 г. на Петъръ Масареки¹⁹⁴); между 1644—1651 тамъ дѣйствиуваъ като парокъ неговиятъ племеникъ Георги Масареки, който описва въ много лоши чѣрти състоянието на тия мѣста, изложени на сжщитѣ тегла както и българскитѣ земи¹⁹⁵). Соимировичъ билъ ржкоположенъ на 21 (11) май 1651 въ Венеция отъ тамошния нунций и подиръ шесть дена заминалъ за епархията си, дѣто билъ приетъ много добрѣ като човѣкъ „отъ езика“¹⁹⁶). Седалището му било въ Ново-Бърдо. Прѣзъ 1652 г. той билъ натоваренъ отъ конгрегацията да занесе нѣкакви реликви на влашкия войвода, който го приелъ съ голѣми почести¹⁹⁷). Три години по-късно го намираме въ Римъ, дѣто подписалъ съ племеника на Андрей Богданъ, Петъръ Богданъ, едно съглашение за изравняване спора за границитѣ на тѣхнитѣ цѣркви. При това свое прѣбивание въ столицата на папата, Соимировичъ билъ назначенъ прѣзъ 1656 г. за архиепископъ охридски. Рѣшенъ да заеме новия си архиепископски прѣстолъ, па макаръ да мине „прѣзъ огънь и вода“, Франческо Соимировичъ прѣдставилъ на конгрегацията една записка, въ която изложилъ какво е необходимо да се направи за да се постигне съ назначението му нѣкакъвъ успѣхъ. Новиятъ архиепископъ трѣбвало да отиде въ Цариградъ и да издѣйствува отъ султана единъ ферманъ до румелийския бейлербей, който живѣлъ въ София; възъ основа на тая султанска заповѣдь, послѣдниятъ щѣлъ да разпoredи до всички свои подвѣдомствени чиновници, да допуснатъ просителътъ да отиде въ диоцеза си и да изпълнява своята служба. Но всички тия формалности искали пари: за фермана се плащало петдесетъ гроша; на бейлербея се давали разни подарѣци, сжщо и на други чиновници; освѣнъ това, за да отиде въ седалището си, владиката трѣбвало да вземе съ себе си поне единъ йеничеринъ, комуто се давали по 30 аспри дневно и разноскитѣ. Вънъ отъ всичко туй, трѣбвало да се даде нѣщо и на охридския па-

¹⁹³) Ibid., 211 сл.; 192 сл.; 197 сл.; 205.

¹⁹⁴) Starine, XXV, 188.

¹⁹⁵) Ibid., 173—179.

¹⁹⁶) Acta, 216, 226; Starine, XXV, 190.

¹⁹⁷) Acta, 221 сл.

триархъ за да се поддържа приятелството му. Накрай Соимировичъ моли да му се отпуснатъ срѣдства и мисионери, като заявява, че безъ тия срѣдства нищо не може да се направи¹⁹⁸⁾.

Дали е миналъ прѣзъ всички горни митарства, не се знае, но още същата година той пристигналъ въ Охридъ съ голѣми мжки. Тукъ обаче той не можалъ да стои, защото въ епархията нѣмало ни единъ католикъ, нито пъкъ мѣсто, дѣто би могълъ да живѣе. Слѣдъ като пропжтувалъ страната като търговецъ, той се върналъ въ Чипровецъ и отъ тамъ изпратилъ до конгрегацията подробенъ отчетъ, въ който описвалъ, споредъ добититѣ впечатления, „окаяното положение, въ което се намирали църквитѣ и християнскитѣ народности, всички отъ схизматически обредъ и изповѣждане“, т. е. православни¹⁹⁹⁾. За съжаление, тоя подробенъ отчетъ, който би ни далъ цѣнни извѣстия за състоянието на западна Македония, не се намира нито между обнародванитѣ отъ Ферменджинъ документи, нито въ виенскитѣ; само отъ горнитѣ думи на Соимировича се вижда, че българитѣ въ тоя край сж прѣкарвали сжщо тѣй тежки врѣмена, както ония въ сѣверна и южна България. Конгрегацията била недоволна отъ постѣпката на охридския архиепископъ и го осждила, като прибѣгнала при това и до по-осѣзателни мѣрки: спрѣла изплащането на заплатата му. Соимировичъ отъ своя страна писалъ редъ писма, въ които заявявалъ, че усърдно е служилъ на църквата, че веднага заелъ мѣстото си, и че не е той виновенъ ако въ Охридъ нѣма ни католици ни резиденция за владиката. Въ своитѣ обяснения той настоява най-много на това, че охридската църква е „митрополия и първопрѣстолна на българското царство“ (*Metropoli et primitiale del Regno di Bulgaria*) и че била узурпирана отъ другитѣ, които дошли прѣди него; за това моли да му се дадатъ областитѣ, които въ старо врѣме принадлежали на охридската църква²⁰⁰⁾. Важно е да се посочи тукъ, че претенциитѣ на Соимировича не почивали само на историята, а и на устната традиция: въ XVII вѣкъ споменътъ, че Охридъ е билъ нѣкога българска столица билъ още живъ у народа. Това се вижда ясно отъ съврѣменнитѣ извѣстия. Въ бѣлѣжитата си релация отъ 1640 г., Петъръ Богданъ

¹⁹⁸⁾ Acta, 254 сл.

¹⁹⁹⁾ Staatsarch. *Bulg.*, I, f. 298 сл.: ... e dello stato miserabile nel quale si trovano li chiese, et i popoli christiani tutti di rito e professione scismatici.

²⁰⁰⁾ Ibid., I, f. 151 сл., 85, 296 сл.

пише: „казватъ схизматицитѣ, че царската столица е била първо въ Охридъ и го потвърдяватъ съ това, че сега Охридъ е патриаршия и че старитѣ не сж допускали патриаршия тамъ, дѣто не е било царска столица²⁰¹⁾”; а при другъ случай той пише пакъ: „и това (че Охридъ билъ столица на българскитѣ царе) е извѣстно на цѣль свѣтъ и го казва цѣла България“²⁰²⁾. Вслѣдствие на тия претенции, охридскитѣ архиепископъ влѣзълъ въ конфликтъ съ своитѣ съсѣди — скопскитѣ архиепископъ и призренскитѣ епископъ, макаръ при назначаването си да билъ подписалъ съ Андрей Богдана една спогодба, въ която били опрѣдѣлени границитѣ на тѣхната юрисдикция. Тоя споръ се проточилъ нѣколко години и прѣзъ 1661 г. се свършилъ въ полза на скопскитѣ архиепископъ. По-късно послѣдниятъ получилъ и управлението на охридската епархия, като най-близъкъ съсѣдъ²⁰³⁾. Но не зависимо отъ всико това, Соимировичъ, комуто конгрегацията прѣдписала въ началото на 1659 г. да се прѣнесе или въ скопската или въ призренската епархия и да си избере едно мѣсто, дѣто да се настанѣ, заминалъ още сжщата година и се настанѣлъ въ Прокуплье, дѣто имало нѣколко души дубровнишки търговци²⁰⁴⁾. Най-послѣ, за да се оправдае и да уреди окончателно своето положение, той се озовалъ въ Римъ прѣзъ есеньта 1661 г. и по сжщия случай ходатайствувалъ за въздигане българската кустодия въ провинция²⁰⁵⁾. Тукъ той прѣстоялъ повече отъ година.

Прѣбиванието на охридскитѣ архиепископъ въ Римъ съпаднало съ единъ критически моментъ въ развитието на българската католичка църква. Марцианополската епархия стояла отъ нѣколко години незаета, понеже Парчевичъ не отивалъ да я заеме; никополскитѣ епископъ билъ компрометиранъ отъ доноситѣ на своитѣ съперници и незадоволството на конгрегацията било голѣмо; а Соимировичъ, пастиръ безъ паство, молилъ да му се опрѣдѣли една епархия, дѣто да може да работи и да живѣе. Запитанъ върху положението, той съвѣтвалъ да се повѣри цѣла България на софий-

²⁰¹⁾ Acta, 68 сл.

²⁰²⁾ Starine, XXV, 192: e questo è noto a tutto il mondo e lo dice tutta Bulgaria.

²⁰³⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 279, 190; Theiner, II, 214.

²⁰⁴⁾ Ibid., f. 167.

²⁰⁵⁾ вж. по-горѣ стр. 85.

ския архиепископъ, както е било по-рано²⁰⁶); конгрегацията обаче назначила него за управляющъ марцианополската епархия и въ началото на 1663 г. той отпътувалъ за България. Но прѣди да замине той изложилъ своитѣ искания, главнитѣ отъ които били тѣзи: да му се даде декрета за управлението на марцианополската църква съ нейнитѣ епископства и да му се разрѣши да живѣе въ Чипровецъ; да му се даде декрета опрѣдѣлящъ заплатата му (двѣстѣ гроша годишно) и най-послѣ да му се дадатъ петима мисионери съ нужнитѣ заплати — единиятъ за Марцианополъ, Шуменъ и Разградъ, вториятъ за Провадия, Варна и Кюлевче (Colepsie), третиятъ за Търново и Маринополци, четвъртиятъ за Силистра и Русе, а петиятъ за Кюстенджа (Томи), Килия, Исмаилъ и Галацъ²⁰⁷). Освѣнъ това той искалъ и нѣколко книги.

Прѣзъ Анкона и Венеция, дѣто намѣрилъ три българчета свършили едното семинарията въ Фиезоли, а другитѣ двѣ флорентинската семинария на тосканския духъ, Соимировичъ, слѣдъ като получилъ и одежди отъ нунция въ Венеция, пристигналъ въ Дубровникъ, измжченъ отъ морското пътуване, и намѣрилъ дубровнишкото посолство готово да потегли за Цариградъ²⁰⁸). Прѣзъ лѣтото 1663 г. той билъ вече въ Чипровецъ, дѣто го заварила заповѣдта да поеме управлението и на никополската епархия; той не можалъ веднага да обиколи диоцеза си, понеже легналъ боленъ, обаче въ края на сѣщата година заминалъ за източна България²⁰⁹). Обиколката му траяла, съ прѣкъсвания естествено, до 1666 г.; той посѣтилъ Русе, Разградъ, Шуменъ, Провадия, Варна, Баба-Дагъ, Силистра, Никополъ, Търново и по-голѣмитѣ павликянски села²¹⁰). Навсѣкждѣ констатиралъ голѣмъ недостигъ на свещеници между павликянитѣ, вслѣдствие на което мнозина отъ тѣхъ се върнали въ старата си вѣра, други се потурчили, а трети постоянно вѣдали въ своята поквара (*nella lor dura perversita*). При това общитѣ несгоди, отъ които се бояли и Бандуловичъ и Парчевичъ — сега по-голѣми поради западането на дубровнишкитѣ колонии — усложнявали и тѣй трудната работа на Соимировичъ, който побързалъ да помоли конгрегацията

²⁰⁶) Staatsarch., *Bulg.*, I, 303.

²⁰⁷) Ibid., I, f. 313.

²⁰⁸) Ibid., f. 309, 323, 327, 352; Acta, 274.

²⁰⁹) Staatsarch., *Bulg.*, I, ff. 417, 419, 432.

²¹⁰) Ibid., II, f. 394—40.

да му опрѣдѣли седалище въ Влашко или Молдова²¹¹). Тая негова молба не била уважена и той се прибралъ пакъ въ Чипровецъ, борейки се постоянно съ материални затруднения, особено слѣдъ като конгрегацията задържала заплатата му, защото не живѣлъ въ епархията си²¹²). За да излѣзе отъ това несносно положение, той посѣтилъ въ началото на 1668 година за втори пѣтъ епархията си и въ Провадия показалъ на търговцитѣ дубровчани заповѣдъта отъ Римъ, да се установи въ тоя градъ; послѣднитѣ обаче отговорили единодушно, че това е невъзможно и въ сжщата смисълъ писали направо на конгрегацията²¹³). Соимировичъ билъ принуденъ да живѣе и за напрѣдъ въ родното си мѣсто.

Прѣзъ тая обиколка Соимировичъ ималъ още еднжжъ случай да изпита упоритостъта на павликянитѣ, които не разбирали да нѣма разводъ, а искали да оставятъ една жена и да взематъ друга, като казвали, че тѣй правили турцитѣ и православнитѣ; не искали да не ядатъ месо въ сжбота, а постили само въ петѣкъ; не приемали грегорианския календаръ, а празнували споредъ стария, поради които причини ставали много скандали. За да се прѣмахнатъ тия неджзи нужна била усилена и постоянна мисионерска работа, но свещеницитѣ били твърдѣ малко, а и ония, които още оставали, не получавайки никаква заплата, се виждали принудени да напускатъ. Напразно Соимировичъ настоявалъ да се удовлетвори духовнитѣ нужди на павликянитѣ, да се тури попъ въ всѣко село, за да могатъ тѣ да се задържатъ въ католичеството, защото щомъ оставали безъ свещеникъ, веднага, „*omni vento movente*“, отивали при православнитѣ и започвали свои хора²¹⁴). Конгрегацията не е била въ състояние да изпълнява тия молби, тя не е могла даже да изплаща заплатитѣ на виднитѣ труженици на пропагандата въ България и Соимировичъ се оплаква прѣзъ 1672 г., че, старъ и постоянно болнавъ, отъ петъ години вече не получилъ нищо отъ заплатата си.

Това е послѣдното извѣстие за живота и дѣйността на този висшъ български духовникъ, който отъ 1668 г., слѣдъ идването на Парчевича въ Молдова, ще да е ималъ грижа само за никополскитѣ павликяни, както се вижда отъ писмото му. Къмъ коя година се отнася точно смъртъта му — не може

²¹¹) Ibid., I, f. 434 сл.

²¹²) Ibid., II, f. 25 сл., 91, 131, 195 сл.

²¹³) Ibid., f. 241 сл., 240.

²¹⁴) Acta, 287.

да се каже съ положителностъ; но като се вземе подъ внимание фактътъ, че наследници на софийския архиепископъ Петъръ Богданъ и на никополския Филипъ Станиславовъ се явяватъ други лица, трѣбва да се заключи, че Франческо Соимировичъ не е билъ вече живъ; защото, инакъ, нѣма съмнѣние, че той би изпъкналъ на пръвъ планъ. Той трѣбва да е умрѣлъ прѣзъ 1673 или 1674 година.

Както вече посочихме²¹⁵⁾, въпросътъ съ скопската католишка епархия е единъ отъ най-интереснитѣ. Скопие билъ прѣзъ XVI и XVII вѣкъ богатъ търговски и индустриаленъ градъ, прочутъ особено съ цвѣтущото си кожарство. Дубровчанитѣ накупили тукъ земи, насадили лозя и вършили обширна търговия съ вина, вълна и работени кожи, които се изнасяли прѣзъ Драчъ, като най-късъ пътъ²¹⁶⁾; въ неговата областъ се намирали златни и сребърни рудници, които отъ врѣме се експлоатирали и привлекли саксонски колонисти, за които законникътъ на сръбския царъ Душана съдържа особени наредби²¹⁷⁾. Тия саксонци, заедно съ дубровчанитѣ, прѣдставлявали и въ тая частъ на Балканския полуостровъ католишкия елементъ.

Скопската католишка епархия обхващала, освѣнъ сѣверна Македония съ Кратово, голѣма частъ отъ Стара Сърбия и отъ днешна Сърбия, на западъ отъ Морава; главнитѣ ѝ центрове спадали въ Стара Сърбия и седалището на епископа било Янѣво²¹⁸⁾. Официално, по съображения, които изтъкнахме, Скопие влизало въ състава на сръбскитѣ епархии; фактически, освѣнъ въ градоветѣ Скопие и Кратово, другадѣ въ Македония не е имало католици. Но че тия два града се считали за български отъ всички съврѣменници, въ това число и отъ прѣдставителитѣ на римската църква, въ туй нѣма никакво съмнѣние; въ релацията си отъ 1667 г. Петъръ Богданъ пише: „нѣкои автори поставятъ скопското архиепископство между българитѣ; подъ неговата (на скопския архиепископъ) грижа се намира може би между българитѣ нѣкой католикъ; други обаче, на които той е глава, сж въ Сър-

²¹⁵⁾ вж. по-горѣ стр. 22.

²¹⁶⁾ Starine, XIV, 253; *Theiner*, II, 220; *Brown*, *Durch Niederland, Teutschland* и пр. *gethane gantz sonderbare Reisen* (1686), p. 128 сл.

²¹⁷⁾ *См. Новаковић*, Законик Стефана Душана, 5 (чл. 18).

²¹⁸⁾ Starine, XXV, 197.

бия²¹⁹). Въ другъ единъ документъ отъ 1659 г., който е резюме на нѣкой по-обширенъ докладъ за състоянието на скопската църква, е казано изрично: „въ града Скопие, градъ български, владика е монсиниоръ донъ Андреа“²²⁰).

Титуляри на скопската епархия сж бивали назначавани много по-рано, отколкото другадъ въ България. Това се вижда отъ слѣднитѣ данни. Прѣзъ втората половина на 17 вѣкъ, между Римъ и Виена възникналъ споръ по поводъ назначаването на Тома Марнавичъ, за босненски епископъ, отъ страна на императора като маджарски кралъ²²¹). По тоя случай била направена историческа справка, отъ която се установило, между другото, че въ скопската епархия сж бивали назначавани прѣзъ 1518, 1522, 1524 и 1554 г. епископи направо отъ папата²²²). Но прѣзъ XVII вѣкъ това право било упражнявано отъ австрийския императоръ, въ качеството му на маджарски кралъ; така, императоръ Фердинандъ назначилъ въ края на 1609 г. за скопски епископъ Доминикъ Андреаши и помолилъ папата да го утвърди; а прѣзъ 1645 г., слѣдъ оттеглянето на епископа Иеронимъ Щрасеръ, назначилъ за такъвъ доминиканеца Хиацинтъ Макриподари, чието утвърждение искалъ отъ Инокентия X²²³). Но още при тоя папа правото за назначаване владици въ Скопие прѣминало на курията; Инокентий X въздигналъ епархията въ архиепископия²²⁴) и, както видѣхме, Андрей Богданъ прѣминалъ отъ Охридъ въ Скопие.

Въ цѣлата скопска епархия имало, прѣзъ втората половина на седемнадесетия вѣкъ около хиляда кжщи католици; а духовенството се състояло само отъ осемъ куратори и двама капелани, между които и българи, като чипровчанитѣ Иванъ Лировъ, Марко Бабицъ и Серафимъ Приинъ, които сж били капелани на дубровнишкитѣ търговци въ Ново-Бърдо, а първитѣ двама и викари на антиварския архиепископъ²²⁵). Въ Скопие имало само петнадесетъ католишки кжщи, съ около

²¹⁹) Staatsarch., *Bulgaria*, II, f. 259—280: Scupen. quoque Archieptum nonnulli authores inter Bulgaros constituunt, et sub ipsius cura fortassis inter Bulgaros aliquis catholicus reperitur, alij tamen quibus ipse praeest, sunt in Servia.

²²⁰) Ibid., I, f. 184—187: Nella città di Scopie però città di Bulgaria è Mons. D. Andrea Arciv.

²²¹) Staatsarch., *Bosna*, f. 31 сл.

²²²) Ibid., f. 116 и 120.

²²³) *Theiner*, II 107 и 129.

²²⁴) Staatsarch., *Bosna*, f. 239 сл.

²²⁵) *Theiner*, II, 220; Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 83; *Acta*, 39, 192, 258.

сто души жители, а въ Кратово — само седемъ, съ петнадесетъ души католици. Въ послѣдния градъ броятъ на католицитѣ билъ по-напрѣдъ по-голѣмъ, но къмъ 1645 година, вслѣдствие на насилія, едни се разбѣгали, други се потурчили²²⁶). Сжщото било и въ други части на епархията, особено въ Призренско²²⁷). Скопие се обслужвалъ отъ единъ кураторъ, който извършвалъ богослужението въ частна кжща, понеже католишка църква нѣмало; за своята издрѣжка той притежавалъ едно лозе, което обаче не му донасяло достатъченъ приходъ; остатъка набавяли гражданитѣ. Въ Кратово имало особенъ мисионеръ; прѣзъ 1655 г. такъвъ билъ образованиятъ кратовецъ Стефанъ²²⁸), който умрѣлъ въ началото на 1659 г. и не се намирало кой да го замѣсти; най-послѣ се явилъ единъ кандидатъ, о. Лука Кабази, който искалъ 25 гроша годишна заплата; той обаче не ще да е билъ назначенъ, защото прѣзъ августъ сжщата година въ Кратово дѣйстви-валъ единъ старъ, деветдесетгодишенъ попъ на име Никола²²⁹). По-късно тая служба се изпълнявала отъ скопския кураторъ, който отивалъ два пжти въ мѣсеца въ Кратово да служи на тамошнитѣ католици.

Въ тия български покрайнини е работилъ извѣстно врѣме като учителъ и мисионерътъ Павлинъ Демски, малорусинъ, изпратенъ прѣзъ 1648 г. съ четирдесетъ гроша годишна заплата²³⁰).

Но, изобщо, като сждимъ по сжществуващитѣ документи, дѣйността на пропагандата въ скопската епархия не е била много голѣма. Причинитѣ сж и тукъ такива каквито констатирахме въ софийската и никополската епархии: недостигъ на духовенство, липса на материални срѣдства и обща мизерия на населението; архиепископъ Андрей Богданъ пише прѣзъ 1655 г., че той е трѣбвало да бже не само „трагиченъ зритель на постояннитѣ нещастия и неволи на тия угнетени населения, но и тѣхенъ другаръ въ страданията“²³¹). При това

²²⁶) Statine, XXV, 197; Staatsarch., *Bulg.*, I, 157. Въ Statine четемъ: *havendo gli altri rinnegato da 26 anni in quà, т. е. къмъ 1645; въ Staatsarch., Bulgaria: Cratova oppido con pochi Christiani, altri fuggiti, altri fatti Turchi.*

²²⁷) Theiner, II, 213; Statine, XXV, 173 и пр.

²²⁸) Statine, XXV, 194.

²²⁹) Staatsarch., *Bulg.*, I, f. 83, 157. Единъ Кабази се споменува въ България (Acta, 131, 132).

²³⁰) Statine, XXV, 171.

²³¹) Ibid., XXV, 195.

Андрей Богданъ билъ недѣтеленъ човѣкъ, особено въ старини²³²⁾. Неговиятъ приемникъ, племеникътъ му Петъръ Богданъ, не можейки да понася това положение, напусналъ епархията си и се прѣнесълъ да живѣе въ Чипровецъ²³³⁾. Той е авторъ на едно итало-албанско съчинение *Cuneus prophetarum*, печатано въ Падуа прѣзъ 1685 година²³⁴⁾.

Въ развитието на пропагандата въ България годината 1674 е начало на новъ периодъ — периодъ на упадъкъ. Крупнитѣ фигури, които олицетворявали постигнатитѣ до тогава успѣхи, слѣзли изведнжжъ отъ историческата сцена. Петъръ Богданъ, Филипъ Станиславовъ, Парчевичъ, Франческо Соимировичъ умрѣли единъ подиръ другъ въ кжсо разстояние и съ тѣхната смъртъ като че почва да мре и дѣлото, на което тѣ бѣха посветили живота си и което бѣха закрѣпили съ прѣдана и неуморна работа, съ трудъ, лишения и мжки. Документитѣ ставатъ все по-рѣдки и безсѣдържателни, защото очевидно животътъ на църквата е билъ бѣденъ откъмъ дѣла.

Главната причина на това явление трѣбва да се дири въ общия упадъкъ на България, вслѣдствие тежкитѣ войни, които Турция е водила по суша и по море и които изтощавали страната и увеличавали бѣдствията на населението. „Въ миналитѣ врѣмена, пише прѣзъ 1685 г. никополскиятъ епископъ Антонъ Стефановъ, т. е. прѣди полскитѣ войни, тия страни сж били . . . въ друго положение и християнитѣ, както търговцитѣ дубровчани, тѣй и другитѣ жители на тия мѣста, (сж били) въ друго състояние“²³⁵⁾. Това сравнение се отнася повече до Търново и неговата околностъ, но нѣма никакво съмнѣние, че то е еднакво вѣрно както за Чипровецъ, така и за Никополъ и другитѣ части на България.

Загубата на Петъръ Богданъ се почувствувала твърдѣ скоро и твърдѣ силно отъ неговата епархия. Гръцкиятъ софийски митрополитъ рѣшилъ да се възползува отъ неговата смъртъ за да спечели католицитѣ за себе си. Съ подкупени лѣжесвидѣтели той наклеветилъ послѣднитѣ прѣдъ пашата,

²³²⁾ *Theiner*, II, 213.

²³³⁾ *Acta*, 296.

²³⁴⁾ вж. *Manek-Pekmezistotz*, *Albanesische Bibliographie*, подъ годината 1685.

²³⁵⁾ *Acta*, 299.

че имали владици италиянци, които събирали данъкът за папата и извършвали шпионска служба и че сега пакъ чакали владика отъ папата. Тая интрига хванала мѣсто прѣдъ пашата, който накаралъ да му доведатъ обвиненитѣ католици; когато тѣ били докарани прѣдъ него, той имъ казалъ сърдито: „Не сте ли вие ония, които всѣка година плащате данъкът на папата и чакате той да ви изпрати владика? Въ това ви обвинява митрополитътъ, който привежда и свидѣтели, не само гърци, но и турци, които потвърдяватъ, както чухте, че това е така“. — Католицитѣ съ клетва и съ свидѣтелства на турци отказали, че плащатъ какъвто и да е данъкът на папата и че сж имали нѣкога владика италиянецъ, а само мѣстни хора, като заявили още, че ако това обвинение е вѣрно, тѣ отговарятъ съ главитѣ си²³⁶). За да се тури край на тия изпитания, чипровчани молили да се назначи веднага архиепископъ и го очаквали часъ по-скоро. Обаче тъкмо по тоя изборъ се появили съревнования между членоветѣ на българската кустодия, вслѣдствие на което прѣписката съ Римъ била разбъркана²³⁷). Най-послѣ изборътъ падналъ върху чипровчанина В л а с ъ К о й ч е в и ч ъ (Койчевъ), който въ годината на смъртъта на Петъръ Богдана билъ кустодъ и главенъ викарь²³⁸). Койчевичъ, единъ отъ виднитѣ български францисканци, билъ получилъ образованието си въ Полша и билъ тогава на петдесетъ и четири години; ржкоположенъ е билъ, както се вижда, въ Венеция²³⁹); той обаче не заелъ архиепископското си седалище, а е умрѣлъ или въ Италия или нѣкъждѣ на пжтъ за България, защото още прѣзъ 1676 г. софийски архиепископъ се явява Стефанъ Кнежевичъ, родомъ пакъ отъ Чипровецъ.

С т е ф а н ъ К н е ж е в и ч ъ (Кнезовъ) е билъ роденъ прѣзъ 1623 година, слѣдователно билъ произведенъ въ архиепископски санъ на 53 години²⁴⁰). Както показва името му, той произхождалъ отъ семейство на кнезове, което било въ

²³⁶) Ibid., 290 сл.

²³⁷) Ibid., 291.

²³⁸) Ibid., 293; 290.

²³⁹) Ibid., 293.

²⁴⁰) Годината на рождението му не е дадена изрично, но тя се опрѣдѣля точно отъ други документи; прѣзъ 1677 той е означенъ като *quinquagenarius et ultra* (Acta, 293), което напълно се съгласява съ даннитѣ отъ 1661 г. (вж. *Приложенията*), дѣто възрастта на Кнежевичъ е дадена 38 години. Така щото биографичнитѣ данни на стр. 142 въ Acta (25), ако се отнасятъ до него, не сж вѣрни. Сжщиятъ изводъ важи и за Койчевичъ

тѣсни роднински връзки съ Парчевичъ²⁴¹); отъ тукъ и името Conti и „a Comitibus“, което взема въ италиянскитѣ и латински документи. Стефанъ Кнежевичъ се е училъ въ Перуджия, Италия, и заемалъ видно мѣсто въ кустодията. Като архиепископъ, кардиналъ Лудовизи хвали неговия разумъ, добритѣ му нрави и опитността му; обаче ние видѣхме по-горѣ, че той е билъ водителъ на една отъ партиитѣ, които се образували всрѣдъ бѣлгарското католишко духовенство и че неговитѣ противници и стариятъ му учителъ го обвиняватъ въ некрасиви дѣяния²⁴²). Не може, възъ основа на запазенитѣ свидѣтелства, да се каже доколко тия обвинения сж справедливи, нито пъкъ има нѣкакви извѣстия за дѣятелността на Кнежевича като наслѣдникъ на П. Богдана; всичкото, което имаме отъ него за единъ периодъ отъ дванадесетъ години (1676—1688) сж три извѣстия, едното отъ които се касае за ржкополагането на новия никополски епископъ, Антонъ Стефановъ, другото за назначаване чипровчанина о. Иванъ Дѣяновъ за главенъ викаръ на софийското архиепископство и третото — едно частно писмо на Кнежевича до единъ дубровчанинъ, съ което му явява, че не ще може нищо да направи по нѣкакво негово наслѣдство, „стойки въ опасностъ за живота си“²⁴³). Послѣдното това писмо, което е отъ 10 февруарий 1688 г., звучи като тревоженъ сигналъ за наближаващата катастрофа: нѣколко мѣсеци подиръ това Чипровецъ, седалище на архиепископа Кнежевича и огнище на католицизма въ Бѣлгария, билъ унищоженъ, а самъ Кнежевичъ, схванатъ отъ подагра и прѣдугаждайки опасността, билъ вече миналъ Дунава²⁴⁴). Слѣдъ разорението на старитѣ католишки селища въ Бѣлгария и разбѣгването на частъ отъ жителитѣ имъ въ Влашко, Стефанъ Кнежевичъ сподѣлялъ сждбата на оцѣлѣлото си паство; когато въ началото на 1690 г. татаритѣ нападнали и оплѣнили Търговище, той билъ изтезаванъ, оскърбяванъ, обранъ съвършено и оставенъ безъ риза, само по гащи, и така заедно съ свещеницитѣ и паството си, голи, боси, посрѣдъ зима, минали Карпатитѣ и пристигнали въ Седмиградско, около Брашовъ²⁴⁵). По-сетнѣ той се уста-

²⁴¹) *Pejacsevich*, ц. с., *Stammtafel* II, стр. 472, 477, 483.

²⁴²) вж. стр. 82 сл.

²⁴³) *Acta*, 294 сл., 297, 301.

²⁴⁴) *Ibid.*, 304.

²⁴⁵) *Ibid.*, 308, 312.

новимъ въ Сибинъ и тукъ свършилъ своята архиепископска кариера и своя животъ, на 28 (18) октомврий 1691. Тѣлото му било погребано въ йезуитската църква въ Карлсбургъ²⁴⁶⁾.

Никополската епархия, слѣдъ смъртта на Станиславова, не била дадена на искания отъ мѣстнитѣ католици о. Серафимъ Приинъ, а на другъ чипровчанинъ, Анто́нъ Стефановъ.

Даннитѣ за неговия животъ сж оскѣдни; ако е сжщия о. Анто́нъ, който личи въ списъка на отцитѣ на българската ку-стодия прѣзъ 1643 година, той ще да се е родилъ прѣзъ 1617 година и е училъ въ Италия²⁴⁷⁾. Прѣзъ 1673 г. той е билъ главенъ викарь на Петъръ Богданъ за Влашко, дѣто стоялъ седемъ години²⁴⁸⁾, а на 20 (10) августъ 1676, по силата на специално папско послание, билъ ржкоположенъ въ епископски чинъ отъ архиепископа Кнежевича въ чипровската църква св. Богородица²⁴⁹⁾. Той се грижилъ за своето паство и, както се вижда, редовно е правилъ своитѣ обиколки. Антиварскиятъ архиепископъ Андрей Змайевичъ хвали неговата ревностъ и подкрѣпва молбата му до конгрегацията, да помогне за удовлетворяване духовнитѣ нужди на епархията му; отъ тукъ узнаваме, че Стефановъ е разполагалъ само съ петима духовници, отъ които единиятъ билъ мисионеръ въ Търново²⁵⁰⁾. Релацията за първата му обиколка (1680) не е запазена, но отъ втора една негова релация се вижда, че всичкитѣ тия молби и ходатайства оставали неизпълнени и павликянитѣ страдали много въ духовно отношение отъ липса на свещеници²⁵¹⁾. Така управлявалъ Стефановъ епархията си до 1688 г., когато билъ изпратенъ отъ влашкия князь въ Виена по негови работи и за „общи важни нѣща (communi importanze)”; отъ Виена той се върналъ повторно въ Влашко и сетнѣ мислилъ да се опжти за Римъ, ако му се не случи прѣчка²⁵²⁾.

Прѣчката се явила сжщата година. Ударѣтъ, който пропагандата получила съ унищожението на Чипровецъ и околнитѣ села, засѣгналъ лично Стефанова, комуто всички вещи

²⁴⁶⁾ Ibid., 311, 313.

²⁴⁷⁾ Acta, 142. Че е билъ въ Италия се вижда отъ едно сравнение, което прави, като казва, че отъ Никюпъ до Никополъ има колкото отъ Римъ до Витербо (Acta, 300).

²⁴⁸⁾ Ibid., 288 сл., 296.

²⁴⁹⁾ Ibid., 294.

²⁵⁰⁾ Ibid., 295—297.

²⁵¹⁾ Ibid., 298—301.

²⁵²⁾ Acta, 301 сл.

били разграбени въ Бѣляне; като чипровчанинъ и той билъ считанъ за бунтовникъ и врагъ на турското царство и не е могълъ да мисли за връщане въ България. Той е билъ принуденъ да напусне паството си и да остане въ Виена. Подиръ смъртта на Кнежевича, той билъ прѣдложенъ за неговъ приемникъ, обаче въ това врѣме той лежалъ тежко боленъ, скованъ отъ апоплексия, изгубилъ слуха и едното си око и въ опасност да изгуби и другото²⁵³). Скоро подиръ това той ще да е послѣдвалъ въ гроба своя съотечественикъ и другаръ Кнежевича.

Така се турилъ край на католишката пропаганда въ България прѣзъ XVII вѣкъ. Чипровецъ, Желѣзна, Копиловецъ не сѣществували вече; тѣхнитѣ жители — „ония, които въ продължение на около 360 години съ голѣмо достоинство сж подѣржали католишката вѣра въ турското царство“²⁵⁴), били прокудени въ Трансилвания, нежелани гости въ чужди огнища, може би сжщитѣ, отдѣто сж били излѣзли тѣхнитѣ прадѣди за да идатъ да разровятъ природнитѣ богатства на балканскитѣ страни.

Обаче стогодишната почти работа на българскитѣ мисионери не пропаднала безвъзвратно; католицизмътъ билъ пусналъ вече корени между павликянитѣ; въпрѣки своя упоритъ консерватизъмъ, тѣ се били подали вече на влиянието на духовенството, което говорило езика имъ, щадило обичаитѣ имъ, просвѣщавало ги и имъ помагало, когато е имало възможност. Тѣ останали привърженици на римската църква, която прѣзъ 18 вѣкъ подкачила между тѣхъ нова планомѣрна акция, при условия още по-трудни, отколкото въ прѣдишното столѣтие.

Тоя резултатъ самъ по себе си показва колко важна е била културно-просвѣтителната дѣйностъ на пропагандата, благодарение на която католицизмътъ въ България можалъ да прѣживѣе чипровската катастрофа и тежкитѣ изпитания наложени отъ политическитѣ събития.

²⁵³) Ibid., 314.

²⁵⁴) Ibid., 308.

VI.

Културна и политическа дейност на пропагандата.

Църквата и училището. — Иванъ Лилувъ, чипровски учителъ. — Езикътъ. — Книгитъ. — Медицинска помощъ. — Българитъ и турското владичество. — Броженето въ края на XVI вѣкъ. — Влошаване на положението прѣзъ XVII вѣкъ. — Опититъ за освобождение и пропагандата. — Мисиитъ на Парчевича. — Възстанието и разорението на Чипровецъ.

Отъ наредбитъ за устройството на българската католическа църква видѣхме, че „грижата за душитъ“, т. е. грижата за извършване духовнитъ трѣби на католицитъ и за просвѣщаването имъ въ вѣрата, е била една отъ първитъ обязанности на духовенството; развитието на пропагандата ни показва отъ друга страна, колко сериозно сж погледнали на тия обязанности отговорнитъ началници.

Срѣдствата, чрѣзъ които католическото духовенство е упражнявало това нравствено и културно въздѣйствие сж били църквата и училището; църквата — чрѣзъ богослужението, проповѣдитъ и влиянието на владицитъ и свещеницитъ, училището — чрѣзъ науката. И за едното и за другото трѣбва да се прави разлика споредъ това, дали се касае до старитъ католически селища или до новопокръстенитъ павликяни. Старитъ католици сж били набожни и прѣдани на Римъ; тѣхнитъ църкви сж били добрѣ наредени, а и тѣ сж живѣли по-добрѣ отъ другитъ и сж имали възможность да улесняватъ задачата на своитъ свещеници. Новопокръстенитъ павликяни, напротивъ, сж били невѣжествени и бѣдни, при това силно привързани къмъ своитъ традиции, за защита на които често сж идвали въ стълкновение съ мисионеритъ, които, за да избѣгватъ по-голѣми неприятности, сж търпѣли старитъ обичаи; свѣрхъ всичко това, угнетявани безмилостно, тѣ често сж мѣнявали своитъ жилища и при такива условия,

естествено, акцията на мисионеритѣ не е могла да бѣде твърдѣ цѣлесъобразна. Отъ друга страна църквитѣ сѣ били рѣдки изъ павликянскитѣ села, особено въ южна България, и богослужението се извършвало, когато е имало свещеникъ да служи, изъ плѣвниците и частнитѣ кѣщи.

Въ Чипровецъ, Желѣзна, Копиловецъ и Клисуре божествената служба се извършвала редовно и съвсѣмъ свободно, безъ никакви прѣпятствия, „както всрѣдъ Италия“, споредъ думитѣ на архиепископъ Петъръ Богданъ, съ тази само разлика, че тукъ църквитѣ нѣмали камбани, а клепала, защото камбанитѣ, както е извѣстно, сѣ били забранени въ Турция¹⁾. Служило се е точно споредъ римския обредъ и на латински, но въ празникъ евангелието и апостолътъ се чели на славянски, за да разбира народътъ. Населението отивало редовно на църква, дѣто женитѣ стояли отдѣлно отъ мъжетѣ. Особено много доволни били нашитѣ католици, когато владиката, послѣдванъ отъ другото духовенство, отивалъ на гробищата да чете молитви за умрѣлитѣ. Тайнствата се извършвали сѣщо строго споредъ римския обредъ, а изповѣдването — винаги на открито, за да се вижда отъ богомолцитѣ.

При тържествени случаи и въ врѣме на обиколка изъ епархията, владичитѣ служили сами и държали проповѣди, на които населението се стичало масово; изъ павликянскитѣ села Петъръ Богданъ раздавалъ кръстчета, медали, иконки, което е било едно срѣдство да се привлечатъ новопокрѣстеникъ къмъ църквата, тъй като въ такива случаи тѣ тичали „като стадо на солъ“. Тукъ сѣщо евангелието и апостолътъ се казвали на славянски²⁾. Проповѣдитѣ се държали естествено на живия говоримъ езикъ.

Освѣтъ църквата, голѣмо влияние сѣ упражнявали върху населението училищата. Ние споменахме вече за вниманието, съ което българското католишко духовенство се отнесло къмъ тоя въпросъ отъ самото начало, посочихме какъ Илия Мариновъ още съ стѣпването си на епископски прѣстолъ се погрижилъ да отвори редовно училище въ Чипровецъ и какъ Петъръ Богданъ се грижилъ постоянно за неговото прѣуспѣване; говорихме сѣщо за усилията на Филипъ Станиславовъ да обезпечи сѣществуването на учили-

¹⁾ Acta, 244.

²⁾ Acta, 155, 160, 169, 174, 266 и пр.; Staatsarch., *Bulg.*, I и II, релации за 1663 и 1667.

щето въ Търничевица — единственото учебно заведение изъ павликянскитѣ села — и видѣхме съ каква тѣга сравнява той своитѣ сънародници, оставени въ мракъ, съ другитѣ католишки нации, които имали и особени училища. Всичко това показва какво голѣмо значение се е отдавало на просвѣщението.

Чипровското училище просъществувало прѣзъ цѣлия XVII вѣкъ и повечето отъ членоветѣ на българския католишки клиръ тамъ сж получили първоначалното си образование; въ документитѣ то се нарича училище по граматика, а учителътъ — учителъ по граматика (*magister grammaticae, maestro di grammatica*); тамъ сж се учили десетина калугери-послушници и 60—80 дѣца; на послушницитѣ се прѣподавало „граматика“, а на дѣцата — четмо, писмо и вѣроучение; прѣполагането ставало на латински за първитѣ и на сърбо-хърватски за вторитѣ. Отъ дѣцата нѣкои послѣ приемали духовенъ санъ, а повечето се отдавали на занаяти и търговия. Училището имало малко приходи. Въ Желѣзна, Копиловецъ, Клисуре и другадѣ обучението се водило безплатно отъ единъ монахъ, при когото се събирали дѣцата да учатъ да четатъ, да пишатъ и вѣроучение³⁾.

Въ Чипровецъ е дѣйствувалъ като учителъ, съ малки прѣкъсвания, отъ 1635 до 1667 г., чипровчанинътъ Иванъ Лилловъ. И в а н ъ Л и л о в ъ, по всичко изглежда, е билъ връстникъ на Петъръ Богданъ, слѣдователно родилъ се е въ първитѣ години на седемнадесетото столѣтие; въ 1625 г. той билъ вече свещеникъ⁴⁾; прѣзъ 1635 г. той билъ условенъ за учителъ отъ Петъръ Богдана, но слѣдъ една година, поради нѣкои разногласия, напусналъ и заминалъ като кураторъ въ Ново-Бърдо⁵⁾; послѣ е билъ главенъ викарь на антиварския епископъ⁶⁾, но по-сетнѣ се прибралъ въ Чипровецъ и прѣзъ 1644 г. заминалъ съ Бандуловича като неговъ викарь въ Молдова⁷⁾; прѣзъ 1646 г. го намираме учителъ въ родното му мѣсто, като донесълъ при това подаренитѣ отъ графъ Алтанъ 160 гроша за училището, съ които пари била купена

³⁾ Acta, 111, 169 и нр.; Staatsarch., Bulg., I, f. 255 (вж. *Приложенията*, 1661); I, f. 367; II, f. 259—280.

⁴⁾ Acta, 26.

⁵⁾ Ibid., 39.

⁶⁾ Ibid., 131.

⁷⁾ *Codex Bandinus*, 186, 225, 230.

една воденица⁸⁾). Понеже тоя имотъ не донесълъ прихода, който се очаквалъ отъ него, конгрегацията отпуснала прѣзъ 1648 г. сто гроша за училището, като намалила при това на 15 гроша заплата на Лилова, който билъ твърдъ стѣсненъ, та станало нужда чипровскитѣ първенци да ходатайствуватъ въ Римъ, да се увеличи заплата му на 30 гроша, толко повече, че градецътъ, поради разпрѣсването на жителитѣ, нѣмалъ възможность да поддържа училището").

Старинитѣ на тоя скромнъ български просвѣтителъ не сж били много приятни; слѣдъ тридесетъ и осемгодишна работа, бѣденъ, старъ и скованъ отъ подагра, не можейки вече да ръководи училището, той молилъ конгрегацията да го не изоставя, а да му отпусне нѣкоя годишна субсидия¹⁰⁾). Конгрегацията го освободила отъ учителството, като му отпуснала по тоя случай веднажъ за винаги една помощъ отъ тридесетъ гроша отъ признателность за усърдната му служба; за неговъ намѣстникъ билъ назначенъ хърватинътъ Иванчичъ. Между това обаче, Лировъ, който се готвилъ да умира и билъ направилъ завѣщанието си, пооздравѣлъ и могълъ още да работи; ужасенъ отъ мисълта, че ще остане безъ срѣдства, ако животътъ му продължи още нѣколко години, той пише на кардинала Видони едно трогателно писмо. Какво ще стана азъ съ тия 30 гроша, пита той, ако поживѣя още 4—5 години? Бѣденъ съмъ, кжца нѣмамъ, жилище нѣмамъ, приходъ никакъвъ, — „освѣнъ да понасямъ страдания и да умра слѣдъ толкова служене на апостолския прѣстолъ, и то да умра отчаянъ, трудейки се за спасението на другитѣ, а за своя гибель“. По-нататкъ излага какъ прѣзъ цѣлия си животъ билъ покоренъ синъ на църквата, не е дирилъ служби и достоинства, като се е считалъ задълженъ, бидейки възпитаникъ на папа Урбанъ VIII. Нуждаещъ се и негоденъ за никаква работа, той моли конгрегацията да погледне на неговата старость и на тежкия му неджъгъ и да не го изоставя, за да не умре както не е прилично¹¹⁾). Тоя викъ за помощъ на единъ старъ учителъ, който прѣзъ цѣлия си животъ е работилъ за просвѣтата на своитѣ сънародници, билъ подкрѣпенъ отъ архиепископъ Петъръ Богданъ, който помогилъ конгрегацията да даде на Лилова, „нѣкоя милость“.

⁸⁾ Acta, 150 сл.
⁹⁾ Ibid., 245, 246.

¹⁰⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 149.
¹¹⁾ Staatsarch., Bulg., II, f. 213, 214.

(qualche carità) надъ отпуснатитѣ тридесетъ гроша. Друго извѣстие за живота на стария учителъ нѣма. Приемникътъ му Иванчичъ, дошълъ отъ Седмиградско, младъ и образованъ човѣкъ, взелъ училището въ ржцѣтъ си въ началото на ноември 1667 година¹²⁾.

Въ тѣсна свѣрзка съ просвѣтителната дѣйностъ на пропагандата въ България стои въпросътъ съ езика. Тоя въпросъ е напълно освѣтленъ въ трудоветѣ на професоръ Милетича, както може да се сѣди отъ слѣдния цитатъ: „Понеже тогавашнитѣ български францискани били все възпитани въ Лоретската колегия, гдѣто се е прѣподавало на хърватски езикъ; затова и въ училищата въ България тѣ въвели сѣщия за учебенъ езикъ, а така сѣщо и кирилицата, съ която си служили босненскитѣ францискани („босненска кирилица“). Поради това въ тѣхнитѣ училища били въведени все хърватски учебници, каквито сѣ били употребявани и въ босненскитѣ францискански училища. Вслѣдствие на туй у чипровскитѣ наши католици се въдворилъ за книжовенъ езикъ босненско-хърватскиятъ, на тоя езикъ тогава се е кореспондирало частно и официално...“.

„Полека-лека тоя внесенъ отъ вѣнъ книжовенъ езикъ на българска почва изгубилъ много отъ своята граматична правилност...“¹³⁾.

Къмъ горното трѣбва да се прибави, че прѣди още нашитѣ францисканци да внесатъ хърватския езикъ въ България, неговото влияние е било разпространено отъ босненскитѣ мисионери начело съ Солината. Това влияние засѣгнало дори семейнитѣ имена на българскитѣ католици, които замѣнявали окончаніята -о в ъ и -и н ъ съ -и ч ъ, както сѣ имъ давали и италиянски или латински форми, или даже ги прѣвеждали, когато сѣ писвали на тия два езика; напимѣръ: Богданъ — Diodato и Deodatus, Кнежевичъ — Conti и a Comitibus, Лиловъ — Lillo и пр. Това се вижда ясно отъ подписитѣ, които се срѣщатъ въ разни писма; така, бащата на Парчевича се подписва Парчев, а това име, благодарение на книжовното влияние, се изгубва; други имена на чипровчани срѣщаме:

¹²⁾ Ibid., II, 215.

¹³⁾ Милетичъ, Нашитѣ Павлики, Сбм. XIX, 15; ср. „Изъ историята на бѣлг. катол. пропаганда въ XVII вѣкъ“, Бѣлг. прѣгледъ, кн. X—XII, 22, 23.

Радуловъ, Гахлевъ, Павловъ, Пелинковъ, Малечковъ, Митровъ, Марканинъ, Лукинъ, Лилинъ и пр., които въ нѣкои случаи запазватъ българскитѣ си форми, а въ други — взиматъ сърбо-хърватското окончание -и чъ; тъй Радуловъ въ едни писма става Р а д у л о в и ч ъ въ други, Павловъ — П а в л о в и ч ъ, Пелинковъ — П е л и н к о в и ч ъ, Марканинъ — М а р к а н и ч ъ, Лукинъ — Л у к и ч ъ, Лилинъ — Л и л и ч ъ и пр.¹⁴⁾.

Друго едно обстоятелство, което трѣбва да се изтъкне е това, че българскитѣ католишки дѣйци отождествявали родния си езикъ съ хърватския и на всѣкъждѣ приказватъ за „славянски или илирийски“ езикъ и тоя езикъ наричатъ „нашъ езикъ“, *nostra lingua*, — което показва, че не сж правилни разлика между книжовния български и хърватски езикъ¹⁵⁾.

Почитането и употреблението на мѣстнитѣ езици въ разнитѣ страни, дѣто се е простирала дѣйността на пропагандата сж били въ нейната тактика; както въ България се е проповѣдвало на български, въ Сърбия — на сръбски, така въ егейскитѣ острови, въ Цариградъ и по малоазиятския брѣгъ мисионеритѣ си служили съ грѣцкия езикъ, а въ Влашко и Молдова — съ ромѣнския. По тоя начинъ, говорейки на населението понятеъ езикъ и дѣйствувайки въ повечето случаи чрѣзъ мѣстни хора, католишката църква е била сигурна, че ще упражнява по-дълбоко и по-трайно влияние върху населението.

Освѣнъ сърбо-хърватски, членоветѣ на българското католишко духовенство сж знаели латински и италиански, които езици употребявали въ кореспонденцията си съ Римъ и съ чужденци. Повечето документи отъ 17 вѣкъ сж италиански, което се дължи не само на образованието на нашитѣ католишки дѣйци, но и на факта, че италианскиятъ езикъ е билъ тогава най-разпространения на Изтокъ¹⁶⁾. Но като езици

¹⁴⁾ Acta, 43 сл., 45, 47 сл., 50, 151, 190, 194, 245, 316.

¹⁵⁾ Характерна е въ туй отношение една фраза на П. Богданъ. Като прѣпорѣчва што прѣпечатването Проповѣдитѣ на Леваковича и книгата му *Наука карстянски* да стане съ латиница, за да могатъ всички свещеници да ги четатъ правилно, той казва: „На нашитѣ хора трѣбва всѣко нѣщо да се обясни така, както казватъ нашитѣ: „*Zakusnutiga oxirom*“), *aliti xlisom, zascto diete nezna sctoje popara, doklega Majka ne zakusne*“ (Staatsarch., Bulg., I, f. 41—44).

¹⁶⁾ Carayon, ц. с., 107: ...l'italien, c'est la langue vulgaire, que tous entendent, pour la grande partie. Cp. Brown, Durch Nederland и пр., 143.

¹⁷⁾ х == ж.

свършено чужди, тѣ не сж били така достѣпни за българитѣ; италиянскитѣ езикѣ на Филипъ Станиславовъ не е твърдѣ свършенъ и правописътъ му е сѣвсѣмъ своеобразенъ, а Петъръ Богданъ, като изказва по единъ случай своитѣ почитания и благопожелания на единъ кардиналъ въ едно писмо на италиянски, извинява се, че е чужденецъ и че не е толко вѣщъ въ езика.

На тия езици сж били и книгитѣ употрѣбавани въ църквитѣ и училищата на пропагандата въ България. Славянскитѣ книги сж били едни съ латиница, други съ кирилица, печатани всички въ Италия. Освѣнъ печатнитѣ книги имало и много стари рѣкописни български евангелия и апостоли, съ които си служили павликянитѣ и които католишкитѣ духовници сжщо взимали въ рѣцѣ, особено когато се касало да се убѣдятъ еретицитѣ, че и споредъ тѣхнитѣ книги тѣ били длѣжни да се кръщаватъ; за сжщата цѣль, както видѣхме, мисионеритѣ били длѣжни да знаятъ добръ славянски¹⁷⁾. Авторы на печатнитѣ книги сж били българи, хървати и бошняци; отъ българитѣ сж писали, както знаемъ, Петъръ Богданъ и Филипъ Станиславовъ; отъ хърватитѣ извѣстенъ писателъ е Рафаилъ Леваковичъ, който написалъ книгата *Наука карстански*, нѣкои проповѣди и съставилъ единъ славянски служебникъ (*Messale illirico*); бошнякътъ Бандуловичъ е съставителъ на *Pistolje i Evangelja* и пр.¹⁸⁾. Книгитѣ се изпращали чрѣзъ Дубровникъ, или се донасяли лично отъ епископитѣ или кустодитѣ, когато тѣ сж ходили въ Римъ по работа. Тѣй, българинътъ Андрей Петровъ, като се готвилъ прѣзъ есента 1650 г. да замине за България заедно съ нѣкои свои съотечественици, молилъ конгрегацията да му отпусне слѣднитѣ книги: „Вѣроучение на славянски“ (отъ Леваковичъ) — 20 екземпляра; „Животътъ на Христа“ — 6; „Размишленията на св. Бонавентура“ (прѣведенитѣ отъ П. Богдана) — 6; „Турски рѣчници“ — 3; „Граматики отъ Емануилъ Алвари“ — 4; „*Uerior explicatio Doctrinae Christianae*“ — 4; „Ритуали на славянски“ — 3; „*Breves orthodoxae fidei professiones*“ — 6 и „*Directorium confessoriorum*“ — 6.¹⁹⁾ Парчевичъ, прѣзъ

¹⁷⁾ Ср. по-горѣ стр. 80.

¹⁸⁾ *Acta*, 47; *Милетичъ*, Изъ историята и пр., *Бѣлг. прѣгледъ*, X—XII, 20.

¹⁹⁾ *Acta*, 213.

1656 г., на път за епархията си, иска също книги: единъ Служебникъ, една Библия, единъ Молитвеникъ, четирдесетъ славянски граматика за училище, двадесетъ екземпляра Въроучение „за младежъта“ и прѣвода на св. Бонавентура отъ софийския архиепископъ²⁰⁾; Филипъ Станиславовъ, при също такъвъ случай, моли конгрегацията да прѣдпише на единъ венециански книжаръ да му даде петъ служебници и шестъ евангелия²¹⁾; Соимировичъ, въ края на 1662 г., прѣди да потегли за България, искалъ също разни книги съ кирилица и латиница: Абагаръ отъ Ф. Станиславова, „Искусството добръ да се умре“ (dell'arte di ben morire) отъ монсиньоръ Гауденций, съ латиница, „Животътъ на Христа и на Богородица“, също съ латиница, „Въроучение“, и други²²⁾; Стефанъ Кнежевичъ, намиращъ се прѣзъ 1666 г. въ Римъ по работи на кустодията, моли да му се отпуснатъ „граматика и други подобни книги печатани на славянски езикъ“, за да могатъ да се раздадатъ „на тия бѣдни върующа, за които имаме духовна грижа“, — нѣщо, което щѣло да бжде отъ полза за католическата църква²³⁾; Петъръ Богданъ искалъ единъ пътъ извѣстно число полемически съчинения противъ гърците и други, а прѣзъ 1668 г., на заминаване отъ Римъ, слѣдъ като уредилъ въпроса съ паритъ за съграждането на чипровската църква, искалъ „Въроучения на славянски съ кирилица и съ латиница“, „Размишленията“ на св. Бонавентура, „Славянски Рѣчници“, „Турски Рѣчникъ“ и пр.²⁴⁾.

Тия „Въроучения“ и „Грамматика“ сж били също въведени въ училищата, както е явно отъ писмата на Иванъ Лидовъ²⁵⁾.

Католическите мисионери въ България, грижливо подготвени за своята задача, не само сж давали духовна подкрѣпа на своето паство, но често сж му помагали и като лѣкари. Въ врѣме на обиколката си между пловдивските павликяни, професоръ Милетичъ видѣлъ въ Селджиково, че при попа („домина“) отивали болни за помощъ; между тѣхъ имало и православни българки отъ селото. Свещеникътъ му обяснилъ, че

²⁰⁾ Ibid., 258.

²¹⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 134.

²²⁾ Ibid., I, f. 301.

²³⁾ Ibid., II, f. 116.

²⁴⁾ Ibid., I, f. 184—187; II, f. 296.

²⁵⁾ Ibid., I, f. 200; Acta, 37 сл., 196.

селянитѣ и отъ двѣтѣ изповѣдания съ еднакво довѣрие се отнасяли къмъ него, „понеже по прѣдание се вѣрвало, че католишкиятъ свещеникъ знае да цѣри“. Сжщото ставало и въ с. Хамбарли²⁶⁾).

Това прѣдание трѣбва да се отнесе къмъ епохата, когато първитѣ католишки мисионери се явили между българското население. Дубровчанинътъ отецъ Лоренцо Флорио, изпратенъ отъ Солината като мисионеръ въ Търново, билъ обикнатъ не толкова зарадъ своята наука, „колкото за умѣнието да приготвя нѣкой сиропъ и пр.“; благодарение на своитѣ познания по медицината, които придобилъ като болничаръ изъ мѣнастиритѣ въ Дубровникъ, той можалъ да помага на болни; така изцѣрилъ единъ пжтъ търновския гръцки владика и влашкия князь Радулъ, на които спечелилъ по такъвъ начинъ приятелството²⁷⁾. Като него е имало и други въ България, защото конгрегацията е съзнавала голѣмата полза за нея отъ тоя родъ влияние върху населението; това се вижда ясно отъ едно писмо на Петъръ Богдана, който съобщава на конгрегацията прѣзъ 1659 г., че има голѣма нужда отъ брата Иосифъ d'Osimo; послѣдниятъ разбиралъ отъ медицина и отъ аптекарство, които успѣшно упражнявалъ и по-рано въ България, по заповѣдъ на конгрегацията, сжщо и въ врѣме на чума²⁸⁾. И понеже чумата е била въ ония врѣмена почти ендемична въ България, лесно е да си прѣдставимъ съ какво обаяние сж се ползували ония духовници, които съ своитѣ познания сж били въ състояние да облекчаватъ страданията на едно бѣдно и невѣжествено население. А това е било едно срѣдство повече за закрѣпване авторитета на католишкото духовенство и за разпространение влиянието на католицизма.

Историята на пропагандата въ България прѣзъ 17 вѣкъ нѣма да бжде пълна, ако не я разгледаме въ свѣръзка съ политическото положение на страната и на народа, всрѣдъ който е дѣйствувало католишкото духовенство. Имала ли е пропаганда нѣкакво влияние върху политическото чувство на

²⁶⁾ Милетичъ, Нашитѣ Павликяни, Сбм. XIX, 199, 200—202.

²⁷⁾ Acta, 30 сл.

²⁸⁾ Staatsarch., Bulg., I, f. 130: ... essercitata da lui altre volte in quelle patri per ordine della S. Congre con molta carità e beneficio di quei poveri infermi, anco in tempo di Peste.

българитѣ и може ли въобще да става дума за политическа дѣйностъ отъ нейна страна?

За освѣтление на тия въпроси необходимо е да хвърлимъ единъ погледъ върху отношенията на нашия народъ къмъ турското господство въ епохата, която ни занимава.

Пжтешественицитѣ отъ края на XVI столѣтие свидѣлствуватъ единодушно, че по пжтя имъ отъ Бѣлградъ прѣзъ София за Цариградъ българското население не е пропускало случая да изкаже прѣдъ виднитѣ чужденци своитѣ болки, своята умраза къмъ турцитѣ и своето желание да живѣе на свобода. Сжщото твърдятъ и политическитѣ емисари като дубровчанитѣ Джорджичъ, Мариничъ и други, които сж познавали България.

И жалбитѣ и купнежитѣ за свобода сж били еднакво искрени и силни. Турскиятъ режимъ почналъ да става твърдѣ тежъкъ къмъ деветдесетѣ години на 16 вѣкъ и българитѣ, слаби и безпомощни да подемаатъ сами борбата, почнали да дирятъ избавление въ съюза и съдѣйствието на външнитѣ врагове на Турция. Такива врагове сж били въ даденото врѣме влашкиятъ войвода Михаилъ Витезъ, трансилванскиятъ князь Сигизмундъ Батори и Императорътъ. Прѣзъ 1593 г. пламнала по маджарскитѣ равнини голѣмата война между Турция и Австрия. Още първитѣ побѣди на императорскитѣ войски увлекли влашкия князь Михаилъ, молдованския Ааронъ и седмиградския Сигизмундъ, васали на султана; тѣ сключили таенъ съюзъ съ Австрия и прѣзъ 1594 г. възстанали. Папа Климентъ VIII, отъ своя страна, поискалъ отъ самото начало да даде на борбата характеръ на кръстоносенъ походъ и изпратилъ свой емисаръ, хърватина Комуловичъ, въ Полша, Русия и при казацитѣ. Войскитѣ на тия възстанали князе скоро прѣминали Дунава и се появили прѣдъ Хърсово, Мачинъ, Силистра, Русе, Свищовъ, Никополъ, Рахово, които били и плячкосани; тѣ даже нахлули въ вжтрѣшността на страната, до Баба-Дагъ, Разградъ и пр. Нѣщо повече, София, седалище на румелийския бейлербей, била нападната и плячкосана отъ единъ отрядъ нередовни войници, подпомогнати очевидно отъ мѣстни хора, а въ Чипровецъ била обрана дори и църквата; отъ Плѣвненъ пѣкъ били отвлечени въ плѣнъ жената на управителя съ много видни турци и богати евреи²⁹).

²⁹) Вж. *Hurmuzaki*, XII, 35 сл., 46; III, 231 и сл. (№ CCIII), 258, 270: XII, 276 сл.; *Acta*, 90.

Появяването на християнски войски въ прѣдѣлитѣ на България подигнало духоветѣ на българското население, което помислило, че наближилъ часътъ на освобождението; агитацията на тайни пратеници дошли отъ разнитѣ християнски страни е могла само да насърдчи сжществуващитѣ у него разположения.

На чело на движението застаналъ търновскиятъ митрополитъ-тетрархъ Дионисий Рали, цариградски грѣкъ, потомѣкъ по майка на византийския императоръ Кантакузенъ; негови едномисленици измежду висшето духовенство сж били подвѣдомствениятъ му епископъ Теофанъ Ловчански, русенскиятъ митрополитъ Иеремия и шуменскиятъ; между българскитѣ първенци, които сж участвували въ дѣлото, по име се споменува само Теодоръ Балина (Ballina), „първиятъ благородникъ въ никополския санджакъ“³⁰⁾. Митрополитъ Дионисий, който ималъ голѣмо влияние върху Михаилъ войвода³¹⁾, насърдчавалъ го въ войната като го държалъ при това въ течение за военнитѣ приготовления на турцитѣ и за движението на тѣхнитѣ войски³²⁾, — нѣщо, което е било възможно само при широко разпространение на съзаклатнишката мрѣжа.

Сигурни съ помощта на влашкия князь, българскитѣ патриоти се обърнали за помощъ и къмъ Сигизмундъ Батори; прѣзъ пролѣтѣта 1595 отъ България пристигналъ въ Седмиградско таенъ пратеникъ, който заявилъ, че щомъ князътъ прати помощъ на българитѣ, тѣ ще възстанатъ единодушно противъ турцитѣ, ще заловятъ проходите на Стара-Планина и „ще си опитатъ щастието до послѣденъ човѣкъ“³³⁾; една година по-късно, единъ никополски българинъ, безъ съмнѣние споменатиятъ вече първенецъ Теодоръ Балина, пише на Сигизмунда „на седмиградскитѣ страни и нашъ кралъ“ (dem siebenbürgischen Ländern und unnserrn Khönig), комуто дава разни свѣдения за движението на султанскитѣ войски, и добавя: „ние всички, както духовни, тѣй и свѣтски, видни и прости хора отъ тия страни, молимъ Ваша Свѣтлость, като нашъ милостивъ господаръ, за Бога (umb Gottes Willenn), да благоволите и ни изпратите единъ добъръ началникъ съ извѣстно число хора“, — за да възстане

³⁰⁾ Hurmuzaki, XII, 289 сл.

³¹⁾ Ibid., III, 394 сл.

³²⁾ Ibid., XII, 290 сл.

³³⁾ Ibid., XII, 205; ср. 236.

и България. Отъ другъ документъ се вижда, че исканата помощъ отъ двѣ хиляди души била обѣщана³⁴⁾. Най-послѣ, въ началото на 1597 г., български пратеници се явили въ Прага, съ цѣль да прѣговарятъ съ императора; съ тѣхъ заедно пристигнали и прѣдставители на Сигизмундъ Батори и на Михаилъ войвода. Между българскитѣ делегати изглежда да е билъ и Павелъ Джорджичъ, единъ отъ най-дѣятелнитѣ агенти на съзаклятието. Тия пратеници искали отъ императоръ Рудолфъ II помощъ въ хора и пари; слѣдъ дълги прѣговори, императорътъ обѣщаль да изпрати шесть хиляди души (двѣ хиляди конница и четири хиляди пѣхота), а за паритѣ заявилъ, че ще ги изпраща на мѣстото, въ Влашко и България, споредъ врѣмето и обстоятелствата. Българитѣ отъ своя страна казали, че тѣ се задължаватъ да плащатъ на спомагателната императорска войска, щомъ тя мине Дунава и навлѣзе въ България. За хода на прѣговоритѣ билъ увѣдоменъ и ерцхерцогъ Матей, австрийскитѣ полководецъ³⁵⁾.

Приготовленията за възстание били вече готови. Митрополитъ Дионисий писалъ на трансилванския князь, за да го увѣри, че въ България сж готови да му служатъ и когато стане нужда, ще си изпълнятъ точно клетвата³⁶⁾. Възстанието ще да е избухнало прѣзъ 1598 г., когато Михаилъ Витезъ, по силното настояване на българитѣ³⁷⁾, миналъ Дунава, опожарилъ, — както самъ съобщава на ерцхерцогъ Максимилиана, — Никополъ, Видинъ, Вратца, Флорентинъ, Рахово и повече отъ двѣ хиляди села до София, избилъ много хиляди турци и евреи и се върналъ като завлекълъ съ себе си 16,000, споредъ други извѣстия 40,000, споредъ трети — 60,000 българи заедно съ покщнината имъ и ги настанилъ въ Влашко³⁸⁾. Възстанието въ Търново сжщо пропаднало. Митрополитъ Дионисий, заподозрѣнъ отъ султана поради връзкитѣ си съ императора и съ отмѣтналитѣ се васали, билъ търсенъ на три пѣти, за да бѣде отведенъ въ Цариградъ, но се спасилъ бла-

³⁴⁾ Ibid., XII, 269 сл., 277.

³⁵⁾ Ibid., III, 278 сл.; XII, 296; ср. 289 сл.

³⁶⁾ *Hurmuzaki*, XII, 296: Nos singulis horis prompti sumus eidem servire; quandocumque necessitas postulaverit, certo sibi persuadeat, nos iuramentum nostrum in omnibus punctis observaturos. — Въ това писмо митрополитъ Дионисий носи титлата *Dei gratia archiepiscopus Ternoviensis, doctor Bulgarorum praecipuus*.

³⁷⁾ Ibid., XII, 393.

³⁸⁾ Ibid., XII, 411, 414; вж. сжщо 416, 570, 656, 663.

годарение на търновския кадия и на мѣстнитѣ турци, като изразходвалъ 2,700 сребърни гроша; на четвъртия пѣтъ той трѣбвало да се крие осемнадесетъ дена въ една кѣща, отдѣто послѣ избѣгалъ въ Влашко; прѣзъ 1599 той се намиралъ въ Карлсбургъ, Седмиградско³⁹⁾.

Печалниятъ край на тия опити за освобождение отъ турцитѣ не отчаялъ българитѣ; напротивъ, колкото турското управление ставало по-несносно, толкова по-силенъ е билъ у тѣхъ стремежътъ да излѣзатъ изъ едно положение на анархия и безправие.

А прѣзъ седемнадесетия вѣкъ това положение, както е извѣстно, се влошило твърдѣ много. Пороцитѣ на турското управление, които разнитѣ наблюдатели отбѣлѣзватъ въ края на прѣдишното столѣтие, сега почнали да се ширятъ и да упражняватъ своето разрушително дѣйствие върху цѣлия организъмъ на държавата; най-доброто доказателство за това е фактътъ, че прѣзъ цѣлия 17 вѣкъ Турция е имала султани и везири реформатори — Мурадъ IV, тримата Кйюпрюлю, — но не и завоеватели и строители. Реформитѣ обаче, свързани съ личността на единъ енергиченъ султанъ или на единъ смѣлъ везиръ, не внасяли никакво трайно подобрене въ живота на страната; придобититѣ резултати изчезвали съ смъртта или смѣняването на реформаторитѣ.

Особено е тежало на населението грамадното нарастване на данѣцитѣ. До 1582 отъ раята се взимало по 40—50 акчета д ж и з и е — поглавенъ данѣкъ — и по 40 акчета а в а р и з ъ — косвенъ налогъ — и на двѣ овце по едно акче. Това е била цѣлата данѣчна тегоба; само мубаширитѣ взимали за себе си свѣрхъ данѣка по двѣ—три до петъ акчета; но вече къмъ 1640 всѣка кѣща плащала по 240 аспри на глава джизие и по 300 аспри косвенъ налогъ, а за овцетѣ се плащало по едно акче на глава; освѣнъ това бирницитѣ взимали и за себе си така безмилостно, щото, по свидѣтелството на Кочубей Гюмурджински, личниятъ данѣкъ на християнитѣ достигалъ до 7—800 акчета, а данѣкътъ за овцетѣ до 7—8 акчета⁴⁰⁾. при все това държавнитѣ финанси били винаги разстро-

³⁹⁾ Ibid., XII, 565; 552 сл.

⁴⁰⁾ В. Д. Смирновъ, Кучибей Гюмурджинскій, стр. 141; ср. Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Историческото Дружество, I, 94 сл.

ни и въ султанското съкровище владѣялъ страшенъ хаосъ⁴¹). Разходитѣ прѣвишавали винаги съ нѣколко десетки милиони акчета приходитѣ. Държавнитѣ служби се давали на търгъ, сжщо тъй както събирането на данъцитѣ, а развалянето на паритѣ станало обичайно сръдство, за да се попълва вѣчно празната държавна хазна. Економическата и монетната кризи станали хронически явления въ живота на Турция⁴²). Отъ друга страна насилията на йеничеритѣ и на султанскитѣ чиновници ставали все по-голѣми, както имаме случай да видимъ при разглеждане отношенията на турцитѣ спрямо населението въ България. Къмъ приведенитѣ свидѣтелства могатъ да се прибавятъ и други. „Турцитѣ сж станали нетърпими, пише епископъ Илия Мариновъ прѣзъ 1635 г.; ако имъ се не дадатъ пари и подаръци — разбиватъ вратитѣ на църквитѣ;... таково нѣщо не е ставало откато турчинътъ е завзелъ тия страни“⁴³). Петъръ Богданъ казва (1639), че никога не е било таково гонение противъ християнитѣ, както тогава⁴⁴). Дошли обаче и по-лоши врѣмена: „откато съмъ се родилъ, пише сжщиятъ на конгрегацията, не съмъ видѣлъ нито пѣкъ съмъ чулъ отъ други такива тежки врѣмена, каквито сж настанали сега въ тия страни, които всѣки день вървятъ отъ разрушение къмъ разрушение, отъ нещастие къмъ нещастие, до толкова, щото не може вече да се понася“⁴⁵). А Кочубей, като описва тежкото положение на подвластнитѣ християни, се пита: „Какъ раята да търпи таково притѣснение, какъ народътъ да понася такава несправедливостъ?“⁴⁶).

Народътъ понасялъ по неволя неотвратимото зло, а неговитѣ водители не прѣставали да търсятъ пжтища за освобождението му. Тия пжтища водили и сега, както въ края на XVI вѣкъ, прѣзъ Влашко къмъ Западъ и най-често къмъ Вар-

⁴¹) M. Belin, Essais sur l'histoire économique de la Turquie, 120, 164, 196 и пр., ср. *Djevad bey, Etat militaire ottoman*.

⁴²) Интересно е да се посочи, че развалянето на монетитѣ се отразявало толкова чувствително върху населението, щото е било отбѣлзано отъ католичкото духовенство. вж: Acta, 108, 109 сл.

⁴³) Acta, 38.

⁴⁴) Ibid., 62.

⁴⁵) Ibid., 244.

⁴⁶) В. Д. Смирновъ, Кучибей, 142.

шава, Виена и Венеция. По силата на своето географическо положение и на своите интереси, Австрия е била тогава най-големия врагъ на Турция; на нея, слѣдователно, потиснатитѣ народности сж възлагали най-големѣ надежди. Русия, върху която по-сетнѣ цѣлото южно славянство и цѣлото православие прѣхвърлили своите мечти за освобождение, още не бѣ влѣзла въ борба съ Турция; по-късно, когато и тя се издига като неприятелъ на турцитѣ, православната рая е тегнела повече къмъ нея, до като, слѣдъ свършването на вѣковната борба между Турция и Австрия съ карловицкия миръ (1699), тя стѣпила напълно въ ролята на Австрия и останала единствената сила, отъ която нашиятъ народъ е очаквалъ помощъ и покровителство.

Присѣтствието на католишкото духовенство въ България е съдѣйствувало безспорно за да бждатъ политическите сношения между българитѣ и западните държави по-живи. Ако въ религиозно отношение между католици и православни е съществувала нѣкаква неприязнь, общността на страданията и на желанието да имъ се тури край създавала между тѣхъ много допирни точки на политическа почва. Българското католишко духовенство, чрѣзъ своите връзки съ Римъ и съ Виена, се явявало като посрѣдникъ между поробеното население и свободния християнски свѣтъ; отъ своите пътувания, отъ срѣщитѣ си съ прѣдставители на християнските водители или даже съ самия императоръ, българскитѣ католишки владици сж се връщали непрѣменно подкрѣпени и ободрени морално и сж прѣдавали на населението своята вѣра въ по-добри дни; така тѣ сж съдѣйствували за развитието на политическото чувство у народа.

Трѣбва обаче да се изтъкне веднага, че пропагандата въ България не си е била задавала политически цѣли и че българскитѣ католишки духовници не сж били агенти нито на папата, нито на императора, нито на Венеция; за това нѣма го-добро доказателство отъ факта, че прѣди още да има каквато и да е пропаганда въ България, търновскитѣ митрополитѣ — най-авторитетниятъ прѣдставителъ на православната църква въ страната⁴⁷⁾ — е сключвалъ политически съглашения съ католишки държави. Сжщото доказателство намираме и въ

⁴⁷⁾ Той се нарича архиепископъ български, *ch'è grandissima e la prima dignità di quel regno*, казва П. Джорджичъ (*Hurmuzaki*, XII, 565).

документитѣ на пропагандата. Въ тия документи има много горки оплаквания противъ турскитѣ насилия, но никакви данни за политическа агитация; това не може да се обясни само съ съображения на прѣдпазливостъ, защото, покрай проклятията противъ „невѣрника“ и „врага на християнското име“, можеха да се срѣщнатъ и намеци за такъвъ родъ агитация. Напротивъ, ние видѣхме, че Парчевичъ се осжда именно зарадъ своята политическа дѣйность; сжщиятъ упрекъ се отправя и къмъ другъ единъ членъ на българския католишки клиръ, чипровчанина Гавриилъ Томасий, когото противниците му обвиняватъ, че се намиралъ въ политически прѣговори съ влашкия и молдованския князе и съ това можелъ да напакости на католишкото дѣло въ България⁴⁸⁾. Отъ това слѣдва да заключимъ, че плановѣтъ за освобождение на България отъ турцитѣ, за осжществението на които сж работили главно Петъръ Парчевичъ, Петъръ Богданъ, чипровскиятъ кнезь Франко Марканичъ и други, сж дѣло на отдѣлни личности, но не и на пропагандата като организация; ония български духовници, които сж дѣйствували въ тая посока, работили сж повече като българи, отколкото като католици и въ никой случай не като орждия на чужди попѣлзновения.

Освободителната агитация на българското католишко духовенство прѣзъ XVII вѣкъ е свързана почти изключително съ името на Парчевича; тя обаче започнала много по-рано отъ неговото идване въ България, къмъ 1630 година. Около това врѣме двама български пратеници отишли при полския краль Сигизмундъ III и при императоръ Фердинандъ II, да молятъ за помощъ; и императорътъ и кральтъ обѣщали своята подкрѣпа и за поддържане духоветѣ на населението първиятъ подарилъ на пратеницитѣ, между другото, петнадесетъ сини бойни знамена, които се пазили послѣ като светини⁴⁹⁾. Обаче походътъ на шведския краль Густавъ Адолфъ въ Германия турилъ край на прѣговоритѣ и дѣлото пропаднало. Избухването на голѣмата война за Критъ между Портата и Венеция (1644—1669), ослабването и изтощението на Турция, повдигнали отново надеждитѣ на българитѣ, които на-

⁴⁸⁾ вж. по-горѣ, стр. 83.

⁴⁹⁾ *Pejacsevich*, ц. с. 496 сл.; споредъ друго свидѣтелство знамената били 16 и били подарени отъ краль Сигизмунда (*Hurmuzaki*, VIII, 525).

мислили да се възбунтуват и да се освободят от „звѣра“ (gran bestia). Католишки и православни първенци, слѣдъ като се споразумѣли, потърсили помощта на влашкия князь Матей Басарабъ, комуто прѣдложили водителството на възстанието и обѣщали да го избератъ за царь, ако дѣлото успѣе, съ условие, че войската му нѣма да разрушава българскитѣ селища и че той ще държи на почетъ инициаторитѣ и водителитѣ на народното движение. Това е било къмъ 1646 година⁵⁰⁾. Матей възприелъ прѣдложението и обѣщалъ да прати въ България 20,000 души войска, но заявилъ, че ще бжде по-добръ, ако всичко се съобщи на полския краль Владиславъ IV и на Венеция, толко повече, че самъ Матей ималъ единъ опасенъ врагъ въ лицето на молдованския войвода Василъ и се боялъ да не би, „като излѣзе съ войската си отъ своята държава за да завладѣе турската, да изгуби своята безъ да спечели друга“. За това било рѣшено да се изпратятъ въ Варшава и Венеция особени пратеници съ пълномощия. Изборътъ падналъ върху Парчевича и другъ единъ български францисканецъ. Парчевичъ и неговиятъ другарь, прѣоблѣчени като турци, заминали за Полша въ началото на 1647 г. и съ пристигането си въ Варшава изложили състоянието на Турция и разправили за „сълзитѣ, риданията, волята и желанието“ на българския народъ. Владиславъ IV посрѣцналъ много добръ българскитѣ пълномощници, възприелъ съ възторгъ тѣхния планъ и ги изпратилъ обратно въ България да занесатъ на народа радостната вѣсть, като имъ далъ портрета си, едно червено кадифено знаме, единъ прѣстенъ и едни одежди; по много съображения той не ги оставилъ да отпътуватъ за Венеция⁵¹⁾.

Прѣзъ Влашко тѣ се върнали въ България, дѣто докладвали за своята мисия на водителитѣ на движението. Духътъ на населението се подигналъ неимоверно много.

Съпротивлението на Венеция срѣщу тия политически комбинации и смъртта на Владислава (1 мартъ 1648 г.) осуетили и тоя пжтъ плана на българскитѣ патриоти⁵²⁾. Тѣй се минали двѣ години, прѣзъ което врѣме населението се показвало много нетърпеливо и Петъръ Богданъ едва спиралъ

⁵⁰⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 497; *Hurmuzaki*, VIII, 524.

⁵¹⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 497 сл.; *Hurmuzaki*, VIII, 524.

⁵²⁾ *Ibid.*, 499; *Hurmuzaki*, VIII, 524 и 525.

народното възбуждение, като съветвалъ да се чака; народътъ обаче настоявалъ веднага да се почне възстанието. За това Петъръ Богданъ се принудилъ прѣзъ 1649 г. да отиде лично въ Търговище, заедно съ кнеза Марканичъ и други първенци и да влѣзе непосредствено въ по-тѣсни сношения съ Матей Басарабъ. Въ Търговище било рѣшено да се изпрати ново посолство въ Варшава, Виена и Венеция и за тая цѣль билъ повиканъ отъ Молдова Петъръ Парчевичъ. Снабденъ съ пълномощия за полския кралъ, императора и венецианския сенатъ отъ чипровския кнезъ Марканичъ, отъ архиепископъ Петъръ Богданъ и отъ „българския народъ“ (*populi di Bulgaria*), писани всички на 18 (8) декемврий 1649 въ Търговище⁵³⁾ — (влашкиятъ князь, за да не изложи себе си и държавата си въ случай че се загуби писмото, далъ устни инструкции) — Парчевичъ заминалъ за Полша, при кралъ Янъ Казимиръ, който се показалъ сжщо тъй готовъ да подкрѣпи освободителното дѣло на българитѣ както братъ му Владиславъ⁵⁴⁾. Кралътъ и посветенитѣ въ работата сенатори рѣшили освѣтъ това, Парчевичъ да замине за Виена и тамъ да прѣдаде писмата си и да изложи устно работата на императора и на венецианския посланикъ. Работата се състояла въ това, че Полша поставяла като условие да вземе участие въ борбата, што императорътъ да отвлече по нѣкакъвъ начинъ силитѣ на Будимския паша, а Венеция да постоянствува въ войната си противъ Турция. Това сж били думитѣ казани на българския пратеникъ отъ кралъ Казимира⁵⁵⁾.

Въ Виена Парчевичъ пристигналъ въ края на май 1650 г. и билъ приетъ на ауденция отъ императора Фердинандъ III, който се отнесълъ съ голѣмо съчувствие къмъ дѣлото на българския народъ и изказалъ пожелания за освобождението му, но сжщеврѣменно заявилъ, че той не може да започне войната, понеже ималъ миръ съ турцитѣ; за това щѣлъ да чака рѣшението на другитѣ, а особено на Венеция, като най-могща въ тоя съюзъ⁵⁶⁾. Прѣпоржчанъ отъ венецианския и полския посланикъ въ Виена и по съветитѣ тѣхни и

⁵³⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 489—492. Въ писмото на „българския народъ“ срѣщаме почти сжшитѣ изрази, както въ едно писмо на чипровскитѣ първенци до папата (*Acta*, 246, вж. по-горѣ стр. 123 : „съ бѣли бради, съ побѣлѣли глави, погърбени отъ тиранията, съ хлѣтнаи очи, немошни...“

⁵⁴⁾ *Ibid.*, 509 сл., *Hurmuzaki*, 524.

⁵⁵⁾ *Hurmuzaki*, VIII, 524.

⁵⁶⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 500 сл.

на испанския посланикъ, Парчевичъ заминалъ за Венеция, дѣто на 27 юний 1650 г. изложилъ въ една ауденция при дожа цѣлата на своята мисия и врѣчилъ писмено своята рѣчь на секретаря. Дожътъ го изслушалъ, изказалъ пожелания да види българитѣ щастливи и доволни и прѣдоставилъ рѣшението на сената⁵⁷⁾.

За да повлияе върху рѣшенията на сената Парчевичъ прѣдставилъ единъ рапортъ, въ който, слѣдъ като прави прѣгледъ на по-раншнитѣ прѣговори, излага, че никога моментътъ не е билъ тъй благоприятенъ за изгонването на турцитѣ, както сега: духътъ на християнитѣ билъ повишенъ, турцитѣ напротивъ били сломени и силитѣ имъ разнебитени поради загубитѣ прѣтърпѣни въ войната и желаели мира "повече отколкото заякътъ подгоненъ отъ хрѣтки"; на край той молилъ да се държи цѣлата работа въ тайна, като прибавилъ още, че слѣдъ като си свърши мисията въ Венеция, искалъ да замине за Римъ, дѣто щѣлъ да увѣдоми за станалото едно лице, което го чакало и да го изпрати веднага прѣзъ Дубровникъ за България, а той щѣлъ да се върне обратно прѣзъ Виена въ Полша, дѣто го чакалъ съ нетѣрпение кралътъ. Това лице е било по всѣка вѣроятностъ самъ Петъръ Богданъ, съ когото Парчевичъ се е срѣщалъ въ Анкона, прѣзъ ноемврий сжщата година⁵⁸⁾.

Републиката, която се намирала въ война съ Турция, отговорила съчувствено както на Парчевича устно, тъй и на П. Богдана и Марканича писмено, като ги увѣрила, че желае освобождението на България, че ще продължава войната и че ще се постарее да придобие и активното съдѣйствие на другитѣ християнски държави⁵⁹⁾. Съ това и се свършила цѣлата работа; общитѣ увѣрения на Венеция и условнитѣ обѣщания на императора оставяли цѣлото прѣдприятие въ тежестъ на Полша, която не се рѣшила да дѣйствува.

Старанията на Парчевича и на Петъръ Богдана отишли и тоя пѣтъ напразно, обаче българското население, угнетявано все по-силно, особено пѣкъ буднитѣ чипровски католици, крѣпко се държали за надеждата да сломятъ турското иго и при всѣки удобенъ случай, или когато насилията ги довеж-

⁵⁷⁾ Ibid., 494—496.

⁵⁸⁾ Ibid., 501 сл.; Acta 213.

⁵⁹⁾ Ibid., 502—504.

дали до отчаяние, сж били готови да се заловятъ за оржжис. Споредъ свидѣтелството на Шмидъ, едно съзаклятие било организирано задружно отъ българското католишко и православнo духовенство и отъ печския патриархъ Гавриилъ прѣзъ 1656 година⁶⁰⁾; обаче ние видѣхме, че въ това врѣме Парчевичъ не е билъ въ България, а се е намиралъ въ Италия или въ Виена и ако е изпълнилъ тогава нѣкаква дипломатическа мисия при императора, това ще да е било възъ основа на писма отъ своитѣ съотечественици⁶¹⁾.

Такива поржчения той трѣбва да е получавалъ често, особено слѣдъ 1657 г., когато се завърналъ отъ мисията си при казацитѣ, като императорски посланикъ. Извѣстието за високото отличие на способния български архиепископъ и за довѣрието, съ което той се ползувалъ въ виенския дворъ произвело безъ съмнѣние най-отраднo впечатление въ Чипровецъ и подѣйствувало ободрително върху духоветѣ. Нови постжпки прѣдприелъ Парчевичъ въ края на 1658 г. Архиепископъ Петъръ Богданъ и кнезътъ Франко Марканичъ му писали на 15 (5) ноемврий сжщата година, че народътъ въ България рѣшилъ „да възстане противъ турската тирания и да отхвърли игото на плачевното робство“; Петъръ Богданъ и Марканичъ съ трудъ успѣли да задържатъ населението, което искало да нападне управителя турчинъ въ Чипровецъ и хората му и да ги избие. За това Парчевичъ билъ натоваренъ да дѣйствува за помощъ прѣдъ императора и прѣдъ венецианския посланикъ въ Виена. Но и тия постжпки не дали никаквъ резултатъ⁶²⁾.

Петнадесетъ години по-късно, прѣзъ 1673, вече на шестдесетъ и двѣгодишна възраст, опълномощенъ отъ влашкия и молдованския князе и отъ стария софийски архиепископъ, отъ чието име е дѣйствувалъ винаги, Парчевичъ прѣдприелъ новъ и послѣденъ опитъ да заинтересува католишкитѣ държави за сждбата на поробеното си отечество. Най-напрѣдъ той отишълъ въ Полша, която се намирала въ война съ Турция; моментътъ е билъ слѣдователно благоприятенъ за българския пратеникъ. Въ Виена сжщо билъ благосклонно приетъ отъ императоръ Леополда, обаче мисията му срѣщнала го-

⁶⁰⁾ вж. *Pejacevich*, ц с., 379 сл.

⁶¹⁾ вж. стр. 124.

⁶²⁾ Hurmuzaki, IX¹, 110 сл.

дѣлни сѣньки, особено отъ страна на папския нунций, монси-
нйоръ Марио Алберичи, който билъ по-рано секретарь на
конгрегацията *de propaganda fide* и билъ запознатъ съ рабо-
титѣ на българската католичка църква. Нунциятъ искалъ по
всѣкакъвъ начинъ да осуети по-нататъшното пътуване
на Парчевича, но неговитѣ възражения не могли да спратъ
горещия патриотъ, който продължилъ пътя си за Вене-
ция. На 5 декемврий (25 ноемврий) 1673 г. той ималъ аудиен-
ция, въ която връчилъ своитѣ пълномощия и изложилъ
устно и подробно цѣлята на своята мисия, като оставилъ и
писменъ мемоаръ въ секретарията. Два дни по-късно сена-
тътъ приелъ отговора, който трѣбвало да се даде на Пар-
чевича и който съдържа само платонически съчувствия
и общи увѣренія⁶³⁾. Когато получилъ слѣдъ това разрѣ-
шение отъ конгрегацията да отиде въ Римъ, за да изпълни
и тамъ важната мисия, съ която потеглилъ отъ Изтокъ,
той билъ боленъ на легло; но извѣстieto за побѣдата на пе-
ляцитѣ надъ турцитѣ при Хоцимъ му причинило такава ра-
достъ, щото той намѣрилъ у себе си сили да напише на пре-
фекта на конгрегацията едно възторжено писмо, въ което
блика вѣра въ неминуемото тържество на християнството:
„моля висшия подателъ на свѣтлината, се провиква той, да
озари и възпламени сърдцата, за да не пропаднатъ толкова
основателни надежди“⁶⁴⁾.

Съ тази вѣра склопилъ очи великиятъ ратникъ за бъл-
гарската свобода прѣзъ XVII вѣкъ. Съ нея останалъ да жи-
вѣе и нашиятъ народъ, като очаквалъ врѣмето, когато ще
може съ собствената си кръвъ и съ помощта на християн-
ския свѣтъ да си възвърне независимостта.

Десетъ години подиръ смъртта на Парчевича, турската
мощ биде разбита подъ стѣнитѣ на Виена и християнскитѣ
сѣюзници продължили по суша и по море побѣдоносния си
походъ срѣщу османцитѣ; прѣзъ юлий 1688 падналъ Бѣл-
градъ, нѣкога опорна точка на турското нашествие къмъ за-
падъ. Пораженията разстроили съвършено турската войска;
сердарътъ Йегенъ Османъ паша, избѣгаль отъ Бѣлградъ

⁶³⁾ *Pejacsevich*, ц. с., 628. За цѣлия ходъ на мисията, 622—629. — Ср.
В. Макушевъ, Восточный вопросъ и пр. въ *Славянски Сборникъ*, II, 26.

⁶⁴⁾ *Pejacsevich*, ц. с. 631 сл.

къмъ София, се възбунтувалъ и неговитѣ пълчища опустошавали страната. Държавата се намирала прѣдъ пропасть. Потиснатитѣ християни помислили, че дълго очакваниятъ день за осъществяване на завѣтнитѣ имъ мечти настѣпилъ. Чипровчани и тѣхнитѣ католишки и православни съсѣди възстанали и прогонили турцитѣ. Но радостъта имъ била кратковрѣменна. Възстанишкитѣ чети били разбити при Кутловица и пълчищата на Йегенъ Османъ паша нападнали и разорили Чипровецъ и съсѣднитѣ села⁶⁵). Часть отъ населението било избито, друга часть откарана въ плѣнъ, а трета успѣла да се спаси съ бѣгство отвъдъ Дунава.

Разорението на Чипровецъ стрѣснало цѣла България и прѣдотвратило едно по-голѣмо народно нещастие, като накарало страната да мирува. Така ударътъ засѣгналъ една малка часть отъ страната. Върху развалинитѣ на Чипровецъ жилавото българско племе издигнало ново селище. На сжщата жилавостъ дължи по-нататъшното си сжществуване и католицизмътъ въ България, който, съ разрушението на Чипровецъ, изгубилъ своята стара база, но бѣ успѣлъ вече да си създаде нова у покрѣстенитѣ павликяни.

⁶⁵) Ходътъ на чипровското възстание е изложенъ у *Милетича*, Сбм. XIV, 307—311. — вж. *М. Дриновъ*, Български лѣтописенъ разказъ отъ края на XVII вѣкъ, Псп., II.

ПРИЛОЖЕНИЯ

1659

1659. Виена, 11 Януарий.

Писмо отъ Петъръ Парчевичъ до папа Александъръ VII. Моли да му се даде епархията му и управлението на Молдова. Оплаква се отъ едно мъмрене, което му било направено; споменува за ауденцията си при императоръ Фердинандъ III и за мисията си при казацитѣ, която била отъ полза за цѣлото християнство.

Beatiss^{mo} Padre,

Mentré gettato alli santissimi piedi di V. Sant^a supplicavo humil^{te} la Santa Beneditione apostolica per andarmene alla mia Diocese; presi ardire anche di supplicare la V^{ra} Beatit^{ne} se compiacesse assegnare un Protettore al Regno di Bulgaria, come hanno l'altri Regni; benign^{te} rispose V^{ra} Sant^a che ciò toccava prima al Ré di quel Regno nominare, et al Pontefice confermare, é soggiunse anche: passando per Vienna, potrà fare l'istanza all'Imperatore come Ré di Bulgaria: Jo che di già menevenivo alla Residenza et essendo la mia strada più sicura per Vienna, é Krakovia dove arrivando, andai à prestare l'ossequio à Sua Sac. Ces. M^{ta} e supplicarla per un Protettore. La d^a S. C. M^{ta} di glor^a mem^a Ferdinando III al quale ero stato Ablegato della parte del già Mattheo Principe di Vallachia et altri Principi, et anche alla Sant^a di N. Sig^{re} della felice Recor^{ne} Innocentio. X. l'anno santo; si compiacque interrogarmi se io ero stato altre volte da lui; risposi, esser stato l'anno santo con tale é tale negocio è commissione; allhora repplicò clement^{te} voler scrivere al Pontefice per un Protettore, darmi il passaporto, é le raccomandationi necessarie per il viaggio, come fù eseguito, é già m'ero messo in ordine per partire, quando che fui chiamato dal Sig^r Principe d'Auesperg, il quale m'espose la volontà di Sua Ces. M^{ta} per andare dalli Kosachi à trattare la pace: il giorno seguente poi fui chiamato dall'istesso Imper^{re} quale espose la sua deliberat^{ne} alla quale risposi, non poter io in ciò servire, per haver l'espresso ordine da N. S. Papa Alessandro VII d'andare alla mia Provincia; d^a Ces. M^{ta} si compiacque repplicare che lui haverebbe data la Re-

latione alla santa Chiesa, é che crederebbe, che N^{ro} Sig^{re} gradirá la sua occupatione, trattandosi per il publico bene della Christianità tutta: sentendo io questo non ardii più repplicare, ma m'acinsi ad eseguire il commandamento cosi pio, ed utile, significandolo prima all Monsig^r Elti Nuntio allhora in Vienna; il medemo lodò l'applicatione. Sento adesso per aver servito con ogni zelo, et esposizione della vita tutta la Republica Christiana, che mi si attribuisse in contrario, dicendo io haver fatto male servendo il publico bene, ma che dovevo andare alla Diocesi, dove non credo esservi 100 anime fedeli, oltre l'assidue incursioni delli Tartari, é delli Turchi, essendo la Residenza del vesiro di Silistria, come esposi pure à V. Santità, la quale paternam^{te} disse, non intendere che la Moldavia si tralasciasse, dove sono molte migliaia d'anime catholice per 100 anime.

Peró per la colpa sono dispositissimo à ricevere la pena che mi sarà data da V^{ra} Sant^{ta} Pre é Pastore della santa Chiesa. Credevo di riportare il guiderdone, il quale spero di ricevere in tutte le maniere dal giusto Iddio, per esser stato occupato nel servitio non tanto temporale, mà assai più spirituale; perche à questa hora, et in Polonia, et in altre parti della Christianità, se non si componeva la pace sarebbe stato distrutto il resto delle Chiese, é delli Monasterij, delli Tempij, è lochi pij, delli vasi sacri, et apparati ecclesiastici; delli sacerdoti, é delli sacrificij. Disse anche l'Imperatore di glorios^{ma} Memoria che nel mio ritorno m'haverebbe provisto d'altri Titoli, li quali Jo non accetteria mai; perche desidero consummare la mia vita trà li Barbari. Mentre però V^{ra} Beatit^{ne} si compiacera concedermi in Amministratione le mie Suffraganee prive del prop^o Pastore et anche la Moldavia, come l'hà havuto il mio Antecessore, óvero qualche parte in essa, per esser confinante Moldavia con la mia Diocesi, é dette Suffraganee, separate solo dal Danubio, é dá d^a Provincia si potrebbe intrare in Silistria nella quale vi sono le Suffraganee, é la Giurisdictione vocale delli Arcivescovi, non potendosi entrare dall' altra parte, se non con il manifesto pericolo di capitare nelle mani del vesiro di d^a Silistria, in questi tempi particolarmente sospettissimi, é gelosissimi. E circa la Moldavia il Seren^o Ré di Polonia, é contento, che mi si dia l'Amministra^{ne} essendovi io stato ivi per missionario apostolico 12 anni, é di ciò ne há discorso con il medemo Ss^{mo} R^e, il Monsig^r Nuntio di Polonia, et Jo l'anno passato in Varsavia.

Perche stando il Moldavia si potrebbe sovenire la Transilvania, et la Russia consecrando li sacerdoti, et altre fontioni esercitando per esser Provincia libera.

Nientedimeno essendo io obedient^{mo} et in tutto soggett^{mo} alla Santa Chiesa et à V^{ra} Beatitud^e Capo di essa, quello mi sarà ordinato puntualm^{te} eseguirò, et properabo ad Judos. Pregarò incessantemente, intanto la Divina M^{ta} per la longa conservat^{ne} di V^{ra} Santità, necessar^{ma} al mondo tutto, con baciarle humilm^{te} prostratto in terra li santissimi piedi. Io ardisco di scrivere à V^{ra} B^{ne} come fonte é la scaturigine di tutte le autorità, resolutioni, voleri é potere et anche perche V. S^a si compiacque darmi tal ordine à bocca. Di Vienna li 11 di Gennaro 1659.

D. V. Sta soggettissimo et obedient^{mo} Capellano

Pietro Parcevich

Arcivescovo di Martianopoli in Bulgaria.

(Оригиналътъ въ Виенския Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Illirico, *Bulgaria*, Bd. I, S. 244).

1661.

1661. (Римъ), 3 октомврий.

Охридскиятъ архиепископъ Франческо Соимировичъ до папата. Молба да въздигне България отъ кустодия въ провинция, понеже броятъ на монаситъ и на мѣнастиритъ се увеличили.

Beat^{mo} Pre,

Il Custode, é frati de min^{ri} oss^{ti} di S. Francesco esistenti nel Regno di Bulgaria, é Principato di Valachia prostrati á piedi di V. Sta riverentissimi espongono, come nell'anno 1624 di Consiglio della Sac. Cong^{ne} de Propaganda fide con Breve d'Urbano VIII di fel. mem. ottennero, che dodici conventi quali havevano per diverse parti di quelle Prov^e fossero eretti in Custodia come fin qui é stata chiamata nella Relig^{ne} de frati Min^{ri} Oss^{ti} di Bulgaria e Valachia. Hora coll aiuto divino sono detti religiosi moltiplicati in maggior numero, con haver'acquistati altri quattro Conv^{ti} é giornalmente vanno fatigando nella vigna del Sig^r Jddio per mantinimento della fede cattolica, é delli reliquie della Christianità,

che ille sa si conserva in quel Regno. Per tanto hum^{te} supp^{no} V. Sta á farle gratia, che d^a Custodia sia eretta in Provincia, e decorata con quello titolo nella serafica religione, che sará per maggior gloria di Dio, é consolatione spirituale della Christianitá in quei Paesi. Aggiungendo á V. Sta altra supplica, che compiacendosi di far l'Erettione di q^{ta} Provincia faccia gratia di eleggere per la prima volta il ministro, Custode e Diffinitori ad triennium, come si é praticato in altre simili Erettioni; oltre che il passaggio de soldati adesso impedisce, che li frati non si possino facilmente congregare per fare l'Elettione de sup^{ri} et ufficiali; che il tutto si ricevura dalla somma bontá, e pietá di V. Sta. Quam Deus etc.

(Оригиналътъ въ виенския Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Illirico, *Bulgaria*, Bd. I, f. 241). На гръба: Alla Santita di N^{ro} Sig^{re} à Mr Albieri et a Mr Albricio Seg^{rii} della Cong^{ne} de Propaganda fide.

1661. (Римъ) с. д.

Сжщиятъ до кардиналитъ на конгрегацията de propaganda fide. Изброява най-виднитъ членове на българското католишко духовенство, съ указание на мѣсторождението, възрастта, образованието и положението имъ.

Emin^{mi} et R^{mi} Sig^{ri},

Li Padri della Custodia di Bulgaria et Valachia dell'ordine di S. Francesco di minor osservanti supplicano humilmente la somma benignitá di V V. E E., che si degnino far la provincia la soprad^a Custodia per quelli rispetti, che altre volte hanno rappresentato á questa sacra Congr^{ne}.

Con questo però, che ogni Provinciale che sono pro tempore di ella Provincia, sia anco Prefetto della Missione, che elli Padri esercitato in quelle parti, acciò che il Prefetto, et Provinciale, mentre fattero partine distinte non habbino à causar rumori per la pretentione della maggioranza, che essendo uno con detti due titoli sará ubidito, et il governo sará piu quieto.

Li sugetti piu qualificati di detti Padri sono li seguenti.

1. Fra Filippo Buttorich da Lusagni d'età d'anni 70, theologo, studiò in Roma nel Colleggio Clementino, al presente Vicario gnate di Nicopoli in Bulgaria.

2. Fra Seraffino Prino da Chiprovaz, theologo, studio nell Collegio Illyrico à Loretto d'età d'anni 45 in circa al presente Custode et Vicario gnate di Soffia.

3. Fra Paulo da Cinque Fonti theologo, studio in Napoli tra Religione d'età d'anni 50 in circa, al presente Prefetto della Missione di Caramsebes et Lippovo.

4. Fra Matheo da Xelezna d'anni 48 in c^a, theologo, studio in diversi Conventi della Religione in Italia et Germania é stato Custode, et al presente è Parocho di Procopie.

5. Fra Steffano Conti d'anni 38 in c^a, da Chiprovaz theologo, studio à Perugia nell Convento della Religione.

6. Fra Steffano Boglich da Chiprovaz d'anni 50 in c^a theologo, studio nell Convento della Religione in Fiorenze, al presente Guardiano di Xelezna.

7. Fra Daniele da Xelezna, d'anni 46 in c^a theologo, studio nelli Conventi della Religione in Italia et Polonia, al presente è Parocho di Soffia.

8. Fra Giorgio Giochsanovich da Chiprovaz, d'anni 40 in c^a, theologo, studio nel Convento della Religione in Roma; al presente Guardiano di Chopilovaz.

9. Fra Gabriele Thomas d'anni 46 in c^a, theologo, da Chiprovaz, studio in Italia nella Religione, al presente è Prefetto della Missione di Valachia.

10. Fra Marco Caroleich da Chiprovaz d'anni 40 in c^a, theologo, studio in diversi Conventi della Religione in Italia, al presente Missionario à Lippovo.

11. Fra Biasio da Chiprovaz d'anni 39 in c^a, theologo, studio in Polonia, al presente Guardiano di Bachovia in Moldavia.

12. Fra Pietro Giugovich da Chiprovaz d'anni 48 in c^a theologo, studio nelli Conventi della Religione in Italia et Germania, al presente é Guardiano di Chiprovaz.

(Оригиналътъ въ виенския Haus, Hof- und Staatsarchiv, Ilirico, *Bulgaria*, Bd. I, S. 244). На гърба: Alla Sacra Congregatione de Propaganda fide. Per la Custodia di Bulgaria.

1661 (Римъ), 5 октомврий.

Сжшиятъ до сжшитъ. Въ свръзка съ въпроса за въздигането България въ кустодия говори за католишките мѣнастири въ България, Влашко, Южна Унгария и Стара Сърбия.

Emin^{mi} et R^{mi} Sigrⁱ,

La Religione di S. Francesco di minor osservanti há molti Conventi nelli Regni di Bosna et Bulgaria, i quali anticamente erano tutti sotto un Provinciale et Vescovo di Bosna.

Del 1624*) in c^a la Sacra Congregatione per ordine d'Urbano VIII s. m. con decreto separó li sudetti conventi in questo modo. Quelli di Bosna sotto il detto Vescovo loro ordinario riteneró il Provincialato, che nelli tempi debiti si elegge dal numero delli medⁱ Padri di Bosna; quelli di Bulgaria segregati dall'Obedienza del Provinciale di Bosna furono eretti in Custodia sotto la giurisdizione dell Arcivescovo di Soffia et il Custode si elegge à tempi debiti dal numero parimente delli Padri di detta Custodia, alla quale furono aggregati li Conventi della Provincia del Prencipato di Valachia, et fu spendito il Breve apostolico, nel quale fu espresso, che sotto la sudetta Custodia sono luoghi 12 delli predetti Padri, delli quali vi sono al numero di 120 in c^a, che attualmente habitano nelli Conventi et Hospitii della sudetta Custodia, et sono gl'infrascritti.

Conventi nel Regno di Bulgaria.

In Chiprovaz Città vi é il Convento grande con la chiesa parrocchiale. In ello risiedono ordinariamente l'Arcivescovo di Soffia, Dodeci Padri sacerdoti, oltre molte Chierici et laici. Habita in ello il maestro di Grammatica mantenuto dal d^o Convento, et insegna non solamente li Chierici, má i giovini secolari lettere latine et illyriche serviane. In d^o Convento vi é il Noviciato delli Chierici destinato per la loro probatione con il maestro di novicii, et ordinariamente vi sono otto, o dieci à far il noviciato per tal effetto mandati da tutti li conventi infrascritti.

In Xelezna terra grossa vi e la Chiesa Parochiale con il Convento nel quale ordinariamente habitano otto Padri sacerdoti, et due chierici.

*) Писано погрѣшно 1622

In Copilovaz terra grossa vi è la chiesa Parochiale con un Convento nel quale ordinariamente habitano dieci Padri sacerdoti, et 4 chierici.

In Clissura villa, vi e dentro la Chesa parochiale amministrata da un Padre del Convento, che é fuori di detta villa, et in ello ordinariamente vi habitano sei Padri sacerdoti et Chierici.

In Valachia.

Tergoviste. . . . Campolongo. . . . Bachovia. . . .

Il Decreto della Sac. Cong^{ne} de Propaganda fide del 1624^{**) (} in c^a et il Breve Apostolico per l'erettione della Custodia delli padri di S. Francesco Minor osservanti in Bulgaria espressamente di luoghi № 12, che all'hora possedevano li sud^{ti} Pardi in Bulgaria, et sono li seguenti:

1. Chiprovaz	5. Soffia	9. Orescie
2. Chopilovaz	6. Tarnovo	10. Tarniceviza
3. Xelesna	7. Begliane	11. Luxagne Superiore
4. Targoviste	8. Petkladenze	12. Luxagne Inferiore

Doppo l'erettione della Custodia furono ampliati altri luoghi infra^{tti} in Bulgaria et Valachia et Servia.

1. Clissura Monasterio novo	8. Procopie	15. Rusci
2. Campo longo Monasterio	9. Marinopoglzi	16. Provadia
3. Buchovia Monasterio	10. Kalabrovo	17. Kuciagovo
4. Bucoreste	11. Giagnevo	18. Baba
5. Soboian	12. Brestovaz	19. Varna
6. Hemzi	13. Kalacia	
7. Monte negro	14. Hambarlia	

In oltre ce la missione di Carambaschi Carascevo et Lipova appoggiata alli Padri della sudetta Custodia.

Oltre li Conventi sopradetti vi sono Hospitii 20 in c^a in Bulgaria, Servia, Moldavia, Transilvania et Valachia, et tra li Paulianisti che furono convertiti modernamente dalli Padri della sudetta Custodia et detti Hospitii sono amministrati et governati delli sopradetti Conventi et sono elli impiegati nelle missioni di Carascevo et Caramsebis dalla Sac. Cong^{ne} di Propaganda fide.

**) Id.

Et questo e quello che humilmente rapresenta à V. V. E. E. fra Fran° Soymirovich olim Custode di Bulgaria, et Vescovo di Prisren et al presente Arcivescovo di Ochrida parimente in Bulgaria.

(Оригиналътъ въ виенския Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Illirico, *Bulgaria*, Bd. I, f. 255—256).

1664.

1664. Русе, 20 октомврий.

Филипъ Станиславовъ до кардинала секретаръ на конгрегацията. Оплаква се, че кардиналтътъ далъ вѣра на доноситѣ на неговитѣ противници и безъ да изслуша обясненията му го осждилъ и наказалъ. Иска да се назначи папски пратеникъ, който да изслѣдва дѣлата му.

Illmo et Rev^{mo} Sig. et Pad. mio st^{mo},

L'anno passato 1662 ó riceuto dalla Sacra Congr. una grandissima nella quale con grandissima mortificatione é disgusto vedo in quella di avermi imputato cose non mai da me immaginate; e nel Anno 1663 ne ó auto l'altra piu amorevola è piu caritativa che in soma mi á Aceso il core à tal guisa di amare sopra tutto prossimi é benefattori é espositori bisogna seguire evangelio se qualche dano vi da con pietra é voi dateli con il Pane et altro se qualche dano vi percote in una guanca prebete li l'altra per seguire li Comandi di Cristo; Ibant Apostoli gaudentes ad conspectum consili contumelia pati pro nomine Jesu á punto á intravenuto à me di pattire non delli farisei Judei é Gentili, ma delli miei emoli é boni Amici li quali anno informato à VS Illma et Rd^a tutto al contrario della verita è lei li presto li orecchi è fede senza ascoltare le mia ragioni. Audi aliam partem si vis recte judicare, qui conosco ha zelo fraterno é bene volenza di VS Illma et Rd. poteva scrivermi é avisarmi questo é quello si dice di VS. in primis che 4. anni che mancate della Vostra Ciesa é che andate vagabondi per il mondo per util vostro è anche dove sentite è vedete più richi merchanti ivi si ritirarte appreso di loro per Vostro utile é guadagno é per ingrasare la panza con gran disonore dell Titolo Vescovale é con gran disgusto della Sacra Cong. Idio vi perdona per che se testanto troppo coriero à cre-

dere ad ogni spirito é riferire alla Santita Sua é sacra Cong^e ora io scrivo anzi facio generale confesione sopra questo particolare avanti le Eminenze loro et per mani altrui vedendo che VS Illma et Revd^{ma} intende all contrario preferendo fede alli miei Emoli é bugardi alli quali assieme con VS Illma et Rev^{ma}, hamo al gusto é retto giudicio di sua Divina Maesta nella valle di Josafat per che mi doveva prima amovire con fraterno amore é vedendo poi che io persevero nel manchamento quello non si trovava mai vero tal volta dovrebbe riferire à Sua Santita é sacra Congr. é cosi non sarebe bisbiglio ne scandalo fra li popoli. Idio perdona che li è causa se io volesi scrivere li mancamenti delli altri trovaria piu di uno, ma io non cercho le cose d'altri ne meno meto zizanie come anno fatto altri à me io quanto ó saputo é potuto fare dell bene alla patria mia alli miei consanguinei et alle anime poste sopra le mia spalle non ó manchato di fare ut aparet é si vedera bene quando sara mandato visitatore Apostolicho lo qualle io dimando dalla sacra Congreg^e acio che esaminì é vada bene la mia Inocenza mentre per fine mi Racomando é li bacio le mani.

VS Illma et Rev^{ma}

Russi li 20 di octobre 1664

affetionissimo come fratello

Filipo Stanislao

vescovo di Nicopoli.

(Оригиналътъ въ виенския Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Illirico, *Bulgaria*, Bd. I, f. 426).

1668.

1668. Чипровецъ, 20 февруарий.

Писмо отъ архиепископъ Петъръ Богданъ до кардиналитъ на конгрегацията. Писалъ имъ за срутването на чипровската църква, значението на която било грамадно за католицизма въ България. По-неже за възобновяването ѝ трѣбва разрѣшение, а за добиване разрѣшение сж нужни много пари, а пъкъ българскитъ католици сж бѣдни, той намислилъ да отиде въ Римъ, като мине прѣзъ Полша, Австрия и Венеция. Моли да го прѣпорѣчатъ на нунциитъ въ Варшава, Виена и Венеция. Не иска да умре безъ да види възстановена църквата.

Emi e Rmi Sig^{ri} Sig^{ri} et Paⁿⁱ miei Colend^{mi},

Sono già ben informate l'Em^e V^{re} del caso, e ruina della Chiesa di S. Maria di Chiprovaz in Bulgaria, nella Diocesi di Soffia, appresso qualle io, et miei antecessori habbiamo havuto sempre residenza, habitando insieme con i religiosi Min. Oss^{ti} et nella qualle si facevano tutte le funtioni Pontificali, che era, et è stata sempre dopo che il Turco occupò queste provintie capo, et quasi Matrice dell' altre Chiese catoliche di Bulgaria; et d'onde sono usciti, et si son'allevati non solam^{te} tanti sacerdoti et religiosi, m'ancor li Prelati, et Vescovi, che sono ancora alcuni in vivis: qual chiesa se non s'attenderà rinovarla, se ne dubita del pericolo, et destruttione del Cattolicismo di questi paesi; poiche estinguendosi questo loco, s'estingueranno tutti altri, non essendo possibile alli poveri cattolici stare longo tempo senza la Chiesa, sottoposti à ogni ingiuria di tempo.

Questo danno, e la roina à tutti questi Christiani, et Religiosi apporta gran dolore, ma più di tutti ha fatto nel mio misero cuore una piaga incurabile, et son stato pensando giorno e notte, se potessi trovar qualche remedio durante questa poca vita, di risanarla, et veder la d^a Chiesa di novo eretta, et fabricata: et per quest'effetto ne ho scritto alla sac^a Cong^e paracchie volte, la qualle s'è degnata donare 200 scudi per aiuto di cosi pia opera, i qlli già ho ricevuto, et stanno in pronto quando saranno di bisogno; ma con questi soli non si potrà metter la mano à far niente, però ho giudicato meglio che stiano sin tanto che si provveda di maggior somma, colla qualle si potrebbe romper la catena dell'insatiabile avaritia delli dominanti, di impetrar questa licentia, comme habbiamo esempio di molt'altri: perche sin hora si sono spesi più di 300 s. per quest'effetto, e pure non si è operato niente; come ho scritto diverse volte all'Em^e V^{re}, ne meno hebbi mai alcuna risposta: et tutta difficoltà sta nel haver la pred^a licenza di fabricare, non solam^{te} della Porta, ma di Pascia ancora nel cui giurisd^{ne} si trova fabricata la Chiesa, et del Cadi, et ultimam^{te} del Governator di loco; et d'impir tutte queste bocche, bisogna haver bona somma; et spero nel Sig^{re} che quando vederebbe il popolo cavata la licenza, non mancherebbe dar la camisa d'adoso, ogniuno s'affaticheria di porger aiuto chi con le mani, chi con animali à portar materia necess^a et cosi potrebbe venir presto al desid^{to} fine.

Io adunque Emi Pni giorno e notte sto pensando secondo l'obbligo mio, et zelo che mi mangia il cuore, di trovar modo, e maniera, à porger qualche aiuto à questa santa opera, cosi necessaria per la conservatione della fede cattolica in questi paesi; et stando cosi immobile combatendo con li pensieri soli; vedo che mai si farà niente; e le mie forze non vagliono niente, delli proventi ecclesiastici à pena vivono parochi, popolo oppresso et giornalm^{te} travagliato, come all Em^e Vre ogni cosa è notiss^a.

Havendo visitato tutta la Diocese, et giurisd^{ne} comme colle mie l'avisai, ho preso questo pensiero d'inviarme personal^{te} à visitar limina, et dar conto dell'anime à me raccomandand^e et non havendo modo per adeso di passar per via di Ragusa per le cause à ogniun note, dove ancor à me, et à q^{ti} Missionari si facce non poco danno della carita mandⁱ della sac^a Cong^e, penso se Dio vorrà per via di Polonia, et Germania senza pericolo della vita, et forse potro trovar per viaggio qualche sussidio delli Cattolici, essendo scarsiss^{mo} delle spese; et ancor mi hanno consigliato il med^{mo} li nri Cattolici più principali, supponendo di più che andando per quelle provintie si potrebbe forse trovar qualche limosina per l'edif^e della Chiesa pred^a. Suppl^{eo} per questo l'Em. loro, se per sorte me risolvessi à far q^{to} viaggio, se vogliano degnar à raccomandarme alli Monsig^{ri} Nuncij appresso Re di Polonia, del Imper^{re} et quel di Venetia, acciò per mezzo loro potessi trovar qualche aiuto della limosina per la Chiesa, come dissi di sop^a con far à loro una attestatione della verita, et del bisogno che ne ha q^{ta} povera Chiesa: et se si degnaria sac^a Cong^e far questa carità, faccia scriver per tempo alli pred^{tti} Monsig^{ri} acciò preoccupass^{ro} lett^e la mia venuta, se Iddio vora d'andar, et si vita comes fuerit.

Per aiutar, et far qualche profitto à questa Chiesa, et all' anime Cristiane, io non temo alcun pericolo della vita, et son contento sopportar ogni travaglio, e dissagio ben che son già d'ani 67 non enim quero quod meum est, Deus avertat, sed utilitatem aminorum: ne meno me metteria far questo viaggio mai per proprio interesse, se sapessi guadagnar molte cose, perche non ho da viver in perpetuo, hoggi dimani finirò, cosa mi gioverebbe? posse viver da povero come sin adeso; solo commun bene non me lascia riposare, e me sforza à sottomettermi à simil dissagio; non voria veder, ne meno lasciar dopo la mia morte la scintilla dell cattolicismo estinta in q^e parti, di tanti secoli con-

servata in mezzo di tanti inimici della nsra fede, si fusse possibile volentieri mi venderia per schiavo, d'aiutar queste povere anime, che stanno continuamente inchiusse nella fornaze di Babilonia, non temendo di sopportar ogni tribulatione per conservar la fede catiolica.

Trenta anni già sono Vescovo, e mai ho lasciato la mia Chiesa, e giurisd^{ne} se non quando alcuna volta ho visitato limina Apostolorum, me voria divider, et trovarme in ogni luoco, ma è imposs^{le} ne meno adeso lascio per mio gusto, se non per giusta, et rationabile causa, come V^{re} Em^{ze} sanno beniss^{mo} lasciando però nel mio luoco idoneo Vicario, et tutte le Chiese, e Cure ben proviste delli Parochi, come piacendo à Dio si vederà nella relatione della visita che portarò con me: et dato caso che io non potessi far questo viaggio come ho d^o di sop^a non mancarò di mandarla con qualche bona occasione. Et in tanto humiliss^{te} supplico l'Em^{ze} loro si degnino raccomand^r questa giusta, e necess^a causa, acciò sotto l'ombra della Vra protett^{ne} ne potesse haver bon principio, et miglior essito, et io con tutti questi relig^{si} et cattolici restaremo più ch'oblegati di pregare sua Divina Maestà per l'Em^{ze} V^{re} R^{me}, baciandovi per fine la sac^a Purpora. Chiprovaz, li 20 febraro, 1668,

Dell'Em^{ze} V^{re} R^{me}

Hum^o ser^e

Arcivescovo di Soffia.

Българска отъ канцеларска ржка:

Bulgaria

Card. Orsini

Приложена извадка отъ писмото отъ друга ржка, на италиянски, и слѣдната резолюция:

Die 10 July 1668.

Concedatur licentia et scribatur Nunciis et oratoribus principum in sui negotii et persone commendationem, accessum autem ad Romanam Curiam denegavit Sac. Congreg^o, cum relationem sue Ecclesie possit scripto transmittere.

Archiepiscopus: (не се чете).

(Оригиналътъ въ Виенския Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Illirico, *Bulgaria*, Bd. II, f. 230—231).

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
Прѣдговоръ	3 — 7
Уводъ. България въ края на XVI и началото на XVII вѣкъ . . .	9—14
България и римската църква, 9. — Началото на католическата пропаганда, 10. — Съвпаденнето ѝ съ католическата реакция и първите признаци за упадъка на Турция, 10. — Свидѣтелства за упадъка, 11. — България и събитията отъ 1592—1606 год., 14.	
I. Начало на пропагандата	15—23
Българските католици въ края на XVI вѣкъ, 15. — Първите свещеници отъ Западъ въ България, 16. — Опититѣ на на-риградските францисканци, 16. — За павликянитѣ, 17. — Пробуждането на чипровските католици, 18. — Краткъ погледъ върху историята на пропагандата въ България прѣзъ 17. вѣкъ, 19.	
II. Пропагандата и населението въ България	24—61
Разнитѣ вѣроизповѣдни елементи, 24. — Чипровецъ, неговитѣ привилегии и неговото население, 24. — Дубровинскитѣ колонии и тѣхното значение, 33. — Павликянитѣ, тѣхното положение, тѣхнитѣ вѣрвания и обреди и прѣселенията имъ, 36. — Православнитѣ българи, гръцкото духовенство и пропагандата, 48. — Пропагандата и православнитѣ църкви въ Турция, 54. — Пропагандата и турцитѣ, 56.	
III. Дѣйността на Петъръ Солинатъ	62—69
Особеното значение на Петъръ Солинатъ, 62. — Петъръ Солинатъ основателъ на католическата църква въ България, 62. — Работата му между старитѣ католици, 63. — Миссионерската му дѣйность между павликянитѣ, 64. — Мъжноститѣ, 67. — Резултатитѣ, 68.	
IV. Устройство и срѣдства на пропагандата	70—93
България кустодия, 70. — Организацията, 73. — Неуредици, 77. — Рѣшенията на първия мѣстенъ съборъ, 79. — Раздори, 82. — Материиални срѣдства, 85. — Училища, 91.	

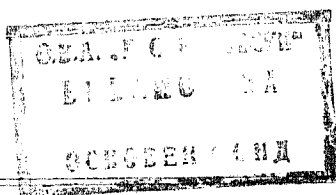
V. Развитие на пропагандата 91—158

Софийската епархия, 94. — Илия Мариновъ и неговата дѣйност, 94. — Петъръ Богданъ кустодъ и епископъ, 97. Петъръ Богданъ архиепископъ. Неговата дѣйност, 104. — Марцианополската епархия. Марко Бандуловичъ и Петъръ Парчевичъ, 119. — Никополската епархия. Филипъ Станиславовъ и неговата дѣйност, 130. — Охридската епархия. Фр. Сонмировичъ и неговата дѣйност, 144. — Скопската епархия, 151. — Упадъкътъ. Стефанъ Кнежевичъ и Антонъ Стефановъ, 154.

VI. Културна и политическа дѣйност на пропагандата 159—180

Църквата и училището, 159. — Иванъ Лиловъ, чипровски учителъ, 161. — Езикътъ, 163. — Книгитъ, 165. — Медицинска помощъ, 166. — Българитъ и турското владичество, 167. — Брожението въ края на XVI вѣкъ, 169. — Влошаване на положението прѣзъ XVII вѣкъ, 171. — Опититъ за освобождение и пропагандата, 172. — Мисинтъ на Парчевича, 174. — Възстанието и разорението на Чипровецъ, 179.

Приложения 181—194

Печатни грѣшки:

<i>стр.</i>	<i>вмѣсто</i>	<i>да се чете</i>
5	1650 г.	1640 г.
12	Джорджичъ	Джорджичъ.
15	1595 г.	1565 г.
19	Урбанъ VIII	Григорий XV.
20	седемдесетъ и една	седемдесетъ и три.
21	26 юлий	23 юлий
22	26 августъ	20 августъ.
33	тия три села не сж имали привилегии.	тия три села, освѣнъ Желѣзна, не сж имали привилегии.
41	отъ Герлахъ	още Герлахъ.
58	религията	релацията

14
1552/7-23